

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

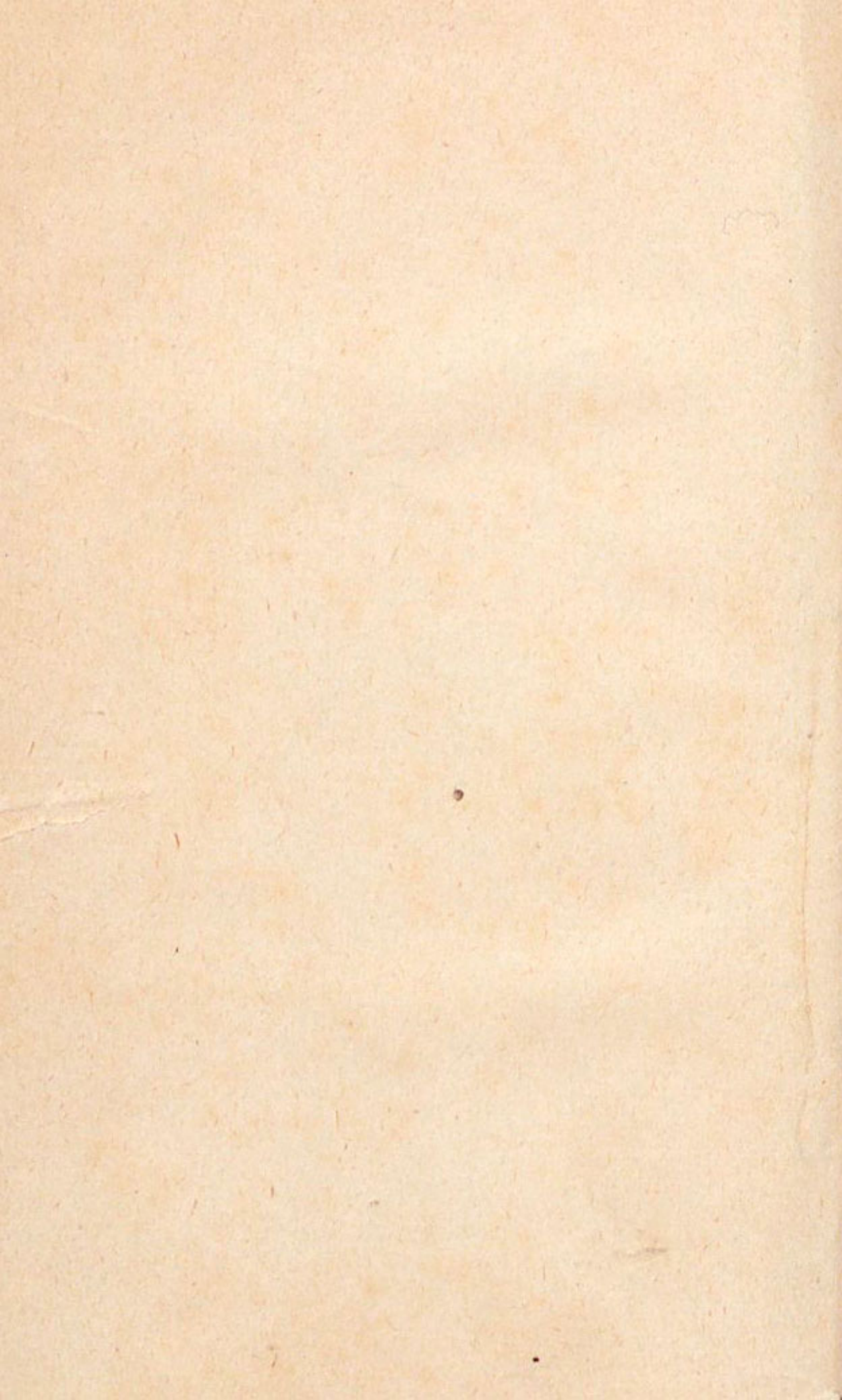
You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Coria

ԶԲՕՍԱՐԱՆ ՄԱՆԿԱՆՑ

Ե

ՉԿՆՈՐՍԻՆ ՀԻԻՂԸ

ՈՐԴԵԿՈՏՈՐ ՄԱՅՐ ՄԸ—ՄԱՆՐԱՎԱՃԱՌԻՆ ԱՂԶԻԿԸ

ԱԼՊԵԱՆՑ ԽՐՃԻԹԸ

ՉԿՆՈՐՍԻՆ ՀԻՒՂԸ

ՈՐԴԵԿՈՏՈՐ ՄԱՅՐ ՄԸ — ՄԱՆՐԱՎԱՃԱՌԻՆ ԱՂԶԻԿԸ

ԱԼՊԵԱՆՑ ԽՐՃԻԹԸ

ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

1860

Fig. 95

ՉԿՆՈՐՄԻՆ ՀԻՒՂԸ

Ա

Պրըդանեի ծովափանցը վրայ ութսուն տարի առաջ, պղտի խրճիթի մը մէջ, տարիքը առած այրի կին մը կը բնակէր իր մէկ հատիկ զաւկովը: Թէպէտ արուեստաւորէ շինուած չէր, բայց ուրիշ ամէն ձկնորսի հիւղէ աղէկ էր: Յակոբ Մարդինոյ, այրիին որդին, շիներ էր ճարտարութեամբ այն հիւղը գայլախաղէ և ծովու քարերէ, այն ծովեզերքները պատած ժայռերուն դիմացը. և շատ աշխատութեամբ բանջարեղէններու պղտի պարտէզ մըն ալ ձևացուցեր էր հիւղին չորս կողմը, որ այն անբեր աւաղներուն մէջ աչքի ախորժելի կ'երևնար. նոյնպէս պղտի ախոռ մըն ալ շիներ էր մէկ կովու համար, որ ամէն օր չրջակայքը արածելու կ'երթար:

Խեղճ Յակոբը բոլոր տմառ մը այս բնա-
կարանը շտկելու շտկողութեւն աշխատե-
ցաւ, և Սուրբ Միքայելի տօնին օրը իր
ժընդովիւ պառաւ մայրը և իր կինը, ու
որուն հետ տարի մը առաջ կարգուեր էր,
որ և տուն դարձնել լաւ գիտէր, նոր շի-
նած հիւղը փոխադրեց: Յակոբ յաջողակ
և աշխատասէր էր, և շատ տեսակ բան
ձեռքէն կու գար. հունձքի և սերման ա-
տեն՝ վարձուորներուն հետ կ'աշխատէր,
ու տարւոյն մնացած ժամանակն ալ ձկնոր-
սութեամբ կ'անցընէր: Այն եղանակնե-
րուն որ թինկան և թիւնիկը (ՏՃ. Խակիւն-
րիւ) կը բազմանային այն կողմերը՝ սովո-
րութիւն ունէր ինքն ալ որսի երթալու:
Յակոբ ազնիւ որդի և բարի ամուսին էր,
ուստի հարկաւ աղէկ ալ հայր պիտի ըլլար.
իր կինը երկու գեղեցիկ և առողջ տղայ
ծնաւ, և այս երկուորեակներուն ծնուն-
դը՝ ազնիւ Յակոբին ուրախութիւնն աւել-
ցուց: Շնորհակալ կ'ըլլար Աստուծոյ այս-
պիսի մեծ օրհնութիւն մը իրեն պարգևե-
լուն համար, և ինքզինքը աւելի երջանիկ
կը սեպէր երկու տղաք ունենալուն համար.
քան թէ իր աղքատին հիւղը մեծագործ
պալատի մը հետ փոխած ըլլար:

Սակայն ձկնորսութեան եղանակն հա-
սաւ, և պէտք էր հիւղը թողուլ հեռանալ:
Բայց Յակոբ իր պղտիկութենէ վարժած
արուեստին նորէն ձեռք զարնելու նեղու-
թիւն չէր քաշէր, անոր համար ալ ամե-

նւին երթալու վրայ խօսք չէր բանար :
իր պառաւ մայրն ու կինն ալ կը զգուշա-
նային յիշեցընելու թէ բաժնուելու ժամա-
նակնին կամաց կամաց կը հասնի . այլ
միայն խոր տխրութիւն մը տիրեր էր եր-
կուքին վրայ , որ ինչուան այն օրն ուրա-
խութեան մէջ էին երկուորեակներուն
ծննդեամբը :

Բայց Յակոբ չէր կրնար ծուլութեամբ և
դատարկութեամբ իր օրերն անցընել . և
ընտանեացը բազմանալը տեսնալով պէտք
էր որ ինքն ալ կրկնապատկէր իր ջանքն ու
աշխատութիւնը անոնց պիտոյքը լեցընե-
լու համար . և օր մ'որ երկինքը պարզ և
ծովն հանդարտ էր , իմացուց իր մօրն և
կնոջը որ պիտի երթայ :

— « Կը թողուս զիս , Յակոբ , ըսաւ ա-
նոր տխրութեամբ կնիկը : . . .

— Ապրելու համար պէտք է աշխատինք ,
պատասխանեց անոր Յակոբ . կը տեսնաս
որ գործք մը չունիմ , և առջի արուեստս
ալ չեմ կրնար թողուլ , վախնալով որ չըլ-
լայ թէ անօթի մնանք : Բոլոր այս կողմի
ձկնորսները գացին , և թէ որ ես քիչ
մ'ալ ուշանամ՝ աղէկ միջոցը կը կորսնցը-
նեմ : . . . Մնաս բարով , քաջալերուէ ,
բան չկայ » :

Աս ըսելով պլլուեցաւ անոր , առաւ
իր պառաւ մօրը օրհնութիւնը , նայեցաւ
մէյ մը երկու զաւակացը վրայ , որոնք կը
ժպտէին , և արտօսրալից աչօք օրհնեց
զանոնք և շուտով մը ելաւ հիւղէն :

Ուռականներն ու պաշարը նաւակին մէջ
դրին . և մէկէն տկար նաւակը կէտի մը
չափ սկսաւ երենալ այն ընդարձակ ծովուն
մէջ . և քիչ մը ատենէն բոլորովին
աներևութացաւ ժընըվիեւի աչքէն՝ որ
ծովեղերք եկած էր իր բարի և աղնիւ Յա-
կոբ տղուն վերջի մնաս բարովի :

Յակոբին դացած գիշերը շատ դժ-
բաղդ գիշեր եղաւ : Խրիկուընէ 'ի վեր աշ-
նանային քամին ամէն կողմէն կը գոռար
և ամպերը սև սև կը դիզուէին , որոնք
սաստիկ մրրիկ մը փրթելու վախ կու տայ-
ին : Այնպիսի վախ ինչուան այն ատեն
հանդիպած չէր Մարդինոյ ընտանեաց հիւ-
ղին : Իւրաքանչիւր որոտման՝ ժընըվիեւի և
իր հարսին անդամները դող կ'ելլային , և
կրբոր արագընթաց փայլակը կը փայլա-
տակէր այն երկու անմեղ տղոց վրայ , որ
կը քնանային՝ առանց ամենեւին կայծակ-
ներէն արթննալու , իրենց մօրը մտքէն աս
միայն կ'անցնէր թէ՛ Խեղճեր , քիչ ատե-
նէն պիտի զրկուիք ձեր հօրմէն : Աչքին
առջևը կ'երևակայէր զՅակոբ , որ պարտա-
տեղը խեղճ նաւակովը ահագին ալիքնե-
րուն դէմ կը կռուէր , և բացուած ան-
դունդի մը մէջ կ'երթար կը գլորտըկէր :
Թէ կնկանը և թէ ժընըվիեւի վախն այն-

չափ սաստիկ էր , որ երկուքին չըթուներէն
ալ թէ խօսքը և թէ աղօթքը կտրուեցաւ :

Երբոր առաւօտ եղաւ՝ տխուր ճշմարտու
թիւններ յաջորդեցին գիշերուան վախուն
և սրտի տազնապներուն : Կանուխկեկ
ժընըվիւեւ ծովեղերը գնաց , և հոն արտա
սուալից աչօք մրրկին ձախորդ հետեանք
ները տեսաւ : Նաւու կտորուանք և մե
ռած մարմիններ աւաղին վրայ ինկած էին :
Այն կողմի ձկնորսներուն ընտանիքներն
ալ բոլոր ծովեղերքը թափած , շատերը
մեծ կսկիծով կամ հայրերնին կամ եղբայր
նին այն խեղճ խղդուածներուն մէջ կը
գտնային : Իսկ Յակոբի մարմինը չգըտ
նուեցաւ ամենեւին : — « Աստուած նախա
խնամող , Սո՛ւրբ Աստուածածին , Սո՛ւրբ
Միքայէլ , ողորմեցէք իմ խեղճ Յակոբիս » ,
աղաղակեց ժընըվիւեւ . և քիչ մը սիրտ ա
ռած աճապարեց հիւղը դառնալու՝ որ իր
հարսն սպահովքընէ թէ դեռ քիչ մը յոյս
կայ և իրենց թշուառութիւնը դեռ յայտնի
չէ :

Անցաւ ամբողջ օրը առանց Յակոբի
վրայ լուր մը առնելու . անցաւ նաև շա
բաթն ու ամիսը և ամենեւին նշան մը չէր
երևնար Մարգինոյին ինչ ըլլալուն : Բո
լոր ձկնորսները իրենց տները դարձան ,
և ոչ ոք կրցաւ անոր վրայ տեղեկութիւն
տալ : Սրտի տազնապը շատ անգամ դըժ
բաղղութենէն աւելի գէշ է : Խեղճ կինը
ալ չկրցաւ համբերել իր թշուառութեանը ,

աշուրներէն քունը փախաւ, ախորժակը
կտրեցաւ, և օրէ օր կը հիւժէր, և վերջա-
պէս թորացաւէն ու վշտերէն մաշելով՝ աչ-
քերը գոցեց մահուամբ: Շրջակայից բնա-
կիչներն և մերձակայ գիւղաքաղաքէն ու
մանք եկան անոր յուղարկաւորութեան
հանդիսին ներկայ ըլլալու. որոնցմէ չա-
տերը տեսնելով պառաւ ժընըվիւելի տը-
խրութիւնն և իրեն կրած չափազանց վըշ-
տերը, կ'ըսէին՝ թէ մեծ շնորհք կ'ըլլար այս
խեղճ պղտիկ որբերուն թէ որ իրենք ալ
իրենց մօրը գերեզմանին մէջ թաղուելու
ըլլային:

Բայց ժընըվիւել ասանկ ցած չէր մտա-
ծէր: — « Աստուած օրհնէ խեղճ տղաքս,
ըսաւ: Ասոնք են իմ աղնիւ Յակոբէս բո-
լոր ինծի մնացած ժառանգութիւնը. ձեռ-
քէս եկածին չափ հոգս վրաներնէն պա-
կաս պիտի չընեմ, և թէ որ երկար ա-
պրիմ՝ կը տեսնամ ասոնց մեծնալը և ե-
րախտագիտութիւնը իրենց պառաւ մա-
մերնուն »:

Վերջապէս ամէն ջանք ըրաւ ժընըվիւել
իր պղտիկ որբերը պահելու համար: Շատ
անգամ կը տեսնէին զինքը որ երկու տը-
ղաքը գիրկն առած, քաղաք կ'երթար՝ գո-
նէ հարկաւոր բաները ճարելու համար. և
այննաւաստիներն որ զինքը կը ճանչնային՝
ճերմակ հաց մը կու տային տղոցը, կամ
իրեն մսի կամ պանրոյ կտոր մը: Այս
օգնութիւնները, և ընդեղէններն ու կա-

թը , զորոնք իր պարտիզէն և կռիւն կը
ճարէր , այն տարուան թշուառութեանցը
դէմ բաւական եղան :

— « Չմեռը դալէն առաջ , ըսաւ ժընը-
վիւս ծերունի աղնիւ նաւաստուոյ մը որ
դինքը տեսնելու եկեր էր , կը սկսին իմ
պզտի տղաքներս ինքիրեննին վաղել . և
երբոր այս ծեր թւերս ան բեռէն թեթե-
ւան , ան ատեն աւելի կրնամ իրենց հա-
մար աշխատիլ » :

— « Ո՛վ Աստուած իմ, քաջ նաւավար մը ըրէ՛ դիս, որպէս զի կարենամ օր մը փնտռել իմ հայրս և մեր հիւզը դարձընել: . . . Ո՛վ Աստուած իմ, գթա՛ իմ պառաւ մամուլս և մեզի պէս խեղճ որբերուն » :

Այսպէս կ'աղօթէր պզտի Միքայէլը, բարձր ժայռի մը վրայ ծունկ չոքած, ուսկից ընդարձակ հորիզոն մը կը տեսնուէր: Իր տխուր աչքերը սեւեռած էին ծովուն ընդարձակ տարածութեանը վրայ, և նայելէն չէր կշտանար: Այսպէս կ'անցընէր ինքը օրուան մէկ մասը և չէր կրնար մըտքէն հանել իր հօրը յիշատակն ու զանկէայ փնտռելու փափաքը:

Ժընըվիէւ շատ կը նեղուէր իր սիրելի Միքայէլին ասանկ մտածութիւն ունենալուն համար: Շատ աշխատեր էր ինքը որբերը սնուցանելու, և շատ կը փափաքէր անոնց մեծնալն և իրենք իրենց գլխուն

ճարը հոգալը տեսնալ, անոր համար բնա-
կանապէս խիստ կը ցաւէր տեսնելով ա-
նոնցմէ մէկը՝ որ բոլոր իր ատենը տխրու-
թեամբ և անգործութեամբ կ'անցընէր :
Իր ուրախութեանը չափ չկար երբ ոտքի
ելած կը տեսնէր երկու տղաքը որ կը քա-
լէին և իր ձեռքէն բռնած ապղիս անդին
կը վաղէին : Երկուքն ալ քաղցրաբարոյ,
հանդարտ և աղէկ կ'երևային, և իր ուռ-
կան շինելու ատեն երբոր Յակոբ և Մի-
քայէլ իր քովը կը խաղային՝ երջանիկ օր
կը սեպէր զայն :

Հազիւ եօթը տարեկան կային և ինքը
սորվեցուցած էր անոնց ուռկան շինելու
համար չուան պատրաստելը : Ժընըվիեւ
պղտի պատմութիւններ կը պատմէր, զա-
նոնք զբաղեցընելու և զուարճացընելու
համար. բայց աւելի իրենց հօրն ու մօրը
մահուանը և իր տխուր վիճակին վրայ կը
խօսէր և թէ ո՞րչափ աշխատեր է հօրեր-
նուն վրայ լուր մը առնելու : Այս խօսա-
կցութիւններով զորոնք յաճախ կը կրկնէր՝
տղոցը սիրտը լեցուեր էր, մանաւանդ
Միքայէլինը :

Երբոր աւելի ուժովցան երկու տղաքը,
ծովեղերք կ'երթային քար ժողովելու, ու
րոնցմով մերձակայ քաղքին բնակիչքը ի-
րենց տուները կը շինէին : Եւ պղտի զամ-
բիւղներով կը կրէին քարերը, և ժայռե-
րուն ստորոտը շեղջեր կը դիզէին ու որմնա-
դրաց կը ծախէին. բայց երբոր ձմեռուան

երկայն և ցուրտ գիշերները հասան, սկըսան իրենք ալ ուռկան շինել ու մամերնուն օգնել: Յակոբ աւելի յաջողածեռն էր և գործունեայ, և ամէն չաբաթ մերձակայ վարձուորներէն ստակ կ'առնէր, ամէն իրիկուն անոնց կովերը գոմը տանելուն համար: Ամառը ժամը չորսին կ'ելլար անկողնէն, և ձմեռը հնգին, որպէս զի ամէն գործքի մէջ առաջին ըլլայ: Շատ կը սիրէր գիւղական աշխատութիւնը, և երկրագործութեան կեանքէն աւելի երջանիկ կեանք չկար իրեն համար:

Միքայէլ որչափ կը մեծնար, այնչափ աւելի փափաքը կը վառուէր ծովով ճամբայ ընելու. և յայտնի կ'երևար երկիր բանելու դբադմունքներէն խորշիլը: Ժընովիեւ Միքայելին աս յօժարութեանը վրայ տաղնապաժ, սկսաւ կարդալ սորվեցընել անոր. Յակոբն ալ սորվիլ ուզեց, և քիչ ատենէն երկուքն ալ Աստուածաշնչէն գլուխ մը և քրիստոնէականէն ալ դաս մը դիւրաւ կը կարդային: Առաջին անգամ սուրբ խորհրդոյն հաղորդուելու ժամանակն հասած էր, և երկուքն ալ մեծ յօժարութիւն կը ցուցընէին. 'ի վերայ այսր ամենայնի խեղճ Միքայէլը չէր կրնար հանել սրտէն իր տխրութիւնն ու իր մտածմունքները. քիչ կը խօսէր. շատ անգամ կը հառաչէր և գիշերուան մէկ մասը անքուն կ'անցընէր: Իսկ օրուան մէջ կերակրոյ ժամանակը կը մոռնար, և երբոր ատենին զինքը չէին

տեսներ , ապահով էին որ բարձր ժայռի մը վրայէն իր մօրը գերեզմանին քով ծունկ չորած ծովը կը դիտէր :

Բայց Յակոբ ուժովցած կտրիճցած՝ երկրագործութեան արուեստին մէջ օր ըստ օրէ կը յառաջադիմէր , և այն վարձակալն , որուն քով որ կ'աշխատէր , խոստացաւ իրեն յաջորդ տարին վարձքը աւելցընելու : Յակոբ սաստիկ ուրախացած՝ վաղեց աւետելու իր մամունն այս աղէկ լուրը . գորովանօք գրկեց զինքը մամը , նոյնպէս Միքայէլն ալ գրկելով , ըսաւ անոր .

— « Իսկ դու պիտի չաշխատիս Ժընըվիեւի համար , տես թէ ինչպէս կ'օգնէ ինձի եղբայրդ և կ'աշխատի զմեզ պահելու համար , և դու . . . »

— Ես ալ շատ կը սիրեմ գքեզ , սիրելի մամս , պատասխանեց Միքայէլ . բայց իմ հայրս . . . իմ թշուա՛ռ հայրս . . . » , և տաք տաք արցունքները խեղճ տղուն աչքերէն կը վազէին :

Ժընըվիեւ ալ սկսաւ լալ միտքը գալով իր դժբաղդ զաւկին դառն յիշատակը , և նորէն պլլուեցաւ Միքայելին . բայց ազնիւ տղան

— « Ես ալ քու վշտերդ աւելցընելուս շատ տրտում եմ , ըսաւ խօսքը առաջ տանելով . և կը խոստանամ իմ ամէն ջանքս ընելու եղբօրս նմանելու համար ու քու ծնութեան օրերդ մխիթարելու » :

Մենդեան խթման իրիկունը , որ քրիստոնէական սուրբ կրօնքին մեծ տօներէն մէկն է , և ամէն աղքատաց և խեղճութեամբ ապրողներուն սիրելի տօնը , թէպէտ լուսինը պայծառ կը փայլէր , բայց իրիկուան հետ քամին ալ սաստկացաւ արեւմտեան կողմէն : Ժընըվիւս հիւղին բաները հողացած՝ սեմին վրայ նստած երկար ատեն իր թոռներուն դարձին կը սպասէր . և ահա Յակոբ փայտերու տրճակ մը շալկած դարձաւ , և գետին ձգելով՝

— « Սովորականէն աւելի ուշացայ , ըսաւ , սիրեցեալ մօմս . վասն զի քիչ մը ատեն տիրոջս տնակին քով քանի մը պարօններու ձիերուն պահպանութիւն ըրի . բայց աղնիւ վարձակալն անոր փոխարէն կը խրկէ քեզի այս կտոր մը եղան միսը վաղուան կերակուրիդ համար , և այս փայտերս ալ դքեղ ցրտէն պահպանելու համար :

— Աստուած օրհնէ դքեղ և քու բարե-
սիրտ տէրդ, պատասխանեց Ճընըվիւն,
և թէ ինքը ու թէ իր ընտանիքը ձմեռը
ցրաուն ոչ կերակրոյ և ոչ փայտի կարօ-
տութիւն քաշեն: . . . Բայց եղբայրդ տե-
սա՞ր »:

Ասխօսքիս Միքայէլ դուռը բացաւ՝ կրո-
նակը դարկած հին կողով մը՝ մէջը քանի
մը մեծկակ մերրոշմոյ ըսուած ձկներէն:

— « Երջանիկ եմ այսօր, մամս, ըսաւ
տղան. վասն զի շատ ձուկ բռնեցի և
երեսուն փողի քաղաքը ծախեցի: Ահա
ստակը. դիր դասոնք ալ հողէ գանձանա-
կին մէջ մէկալնոնց քով, որպէս զի աս
ցուրտ օդերուն համար քեզի հագուստ
մը գնես:

— Շնորհակալ եմ, Միքայէլս, պատաս-
խանեց պառնաւը. ինչ աղնիւ ու բարի
սիրտ ունիք երկուքնիդ ալ: Ատեն մը կը
կարծէի որ երեսէ ձգած է զիս Աստուած,
մէկհատիկ զաւակէս զիս զրկելով, բայց
կրկինը պարգեւեց հիմա ինծի: . . . Միայն
կը փափաքէի որ դու ալ, Միքայէլ, եղ-
բօրդ պէս վարձակալին քով աշխատէիր:

— Աղէկ, ըսաւ Միքայէլ, ձեռքէս եկա-
ծը կ'ընեմ այդ արուեստը սիրելու համար,
թէպէտ կը վախեմ թէ պիտի չկարենամ
նաւաւար ըլլալու փափաքս թողուլ: Բայց
նայէ սա գեղեցիկ ձկներուն. ասոնք ալ
մէկալնոնց հետ պիտի ծախէի քաղաքը,
բայց որովհետեւ վաղը Յիսուսի ծննդեան

սուրբ օրն է՝ մտածեցի որ իմ աղնիւ մա-
մուս պղտի սեղան մը կրնան ըլլալ ասոնք :

— Ասքածնիդ շատ է, որդեակներս . . .
Բարերար Աստուած , ի՛նչպէս շնորհակալ
ըլլամքեզի » : Աս ըսաւ , ու աղէկ կրակ
մը վառեց , վասն զի եղանակը շատ ցուրտ
էր :

Նոյն վայրկենին յանկարծ թնդանօթի
ձայն մը լսուեցաւ , և դողով վեր ցատքե-
ցին : Եւ ձայնը անանկ մօտէն կու գար ,
որ բոլոր հիւղին մէջի բաները շարժեցան :

— « Աստուած իրենց օգնէ , ըսաւ պա-
ռաւը : Անշուշտ խեղճ նաւ մըն է վտանգի
մէջ , որ օգնութեան կը կանչէ : Միքայէլ ,
տես փափաքածդ . տես ան կեանքը զոր
այնչափ կը սիրես , հիմա ալ կրնաս ըսել
որ նաւավար ըլլալ կ'ուզեմ :

Աս խօսքերէս Միքայէլին աչքերը կրա-
կոտեցան , դէմքը վառվռուն կենդանու-
թիւն մը առաւ , իրեն սովորականէն ա-
ւելի :

— « Մամս , ըսաւ , կ'ուզէի անանկ կըտ-
րիճ նաւավար եղած ըլլալ , որ հիմա այն
նաւակին մէջ մտած՝ որ դէպ ՚ի նաւը կ'եր-
թայ՝ ես ալ անոնց օգնութեան երթայի :
Կարծեմ թէ թագաւորին նաւերէն մէկն
է որ ամբողջ իրիկունս վտանգի մէջ էր և
ղեկավարին ճարտարութենէն աւաղի վը-
րայ նստեցաւ : Բայց քամին և ալիքները
անանկ դէմ են , որ նաւակն ինչուան նա-
ւը չկրնար երթալ : . . . Մտիկ ըրէք . . . ու

րիշ թնդանօթ մըն ալ . . . անշուշտ նաւը
ժայռի մը կը դարնուի : Ա՛հ , ինչպէս այն-
չափ կտրիճներուն՝ որ կորսուելու վրայ են՝
օգնութիւն մը չեմ՝ կրնար ընել » :

Աս ըսելով Միքայէլ՝ վեր ցատքեց ու
հիւղին դուռը վազեց . բայց ժընրվիւս ե-
տեէն հասաւ ու բռնեց դինքը՝

— « Ա՛յ թոռնեակ իմ սիրեցեալ , կան-
չելով , մի երթար ծով , չըլլայ թէ դքեղ ալ
որդւոյս պէս կորսնցընեմ :

— Ձէ , չէ , ըսաւ Միքայէլ ու կանկ ա-
ռաւ ինքզինքը դապելով որ չերթայ . ես
հնազանդ եմ քեզի , ես քու խօսքէդ եր-
բէք դուրս չեմ ելլար : Արդէն վարժ չեմ ,
օգնութիւնս ալ բանի չգար : Եթէ դանոնք
աղատելը կարելի է նէ՝ մեր քաջ նաւա-
վարները կրնան ընել :

— Նայէ , եղբայր , ըսաւ Յակոբ , նաւը
Մորդէգէօյլ ժայռին պիտի դարնուի , թէ-
պէտ է պայծառ լուսին ալ ունին :

— Այո՛ , պատասխանեց Միքայէլ , թէ որ
կողմերս աղէկ ճանչցող նաւուղիդ մը ու-
նենային , անշուշտ կ'աղատէին : . . . Նայէ ,
մակոյկները ծով կ'իջեցընեն : . . . Երկու
հատ են :

— Ո՛ւր է , ո՛ւր , հարցուց Յակոբ , ալիք-
ներն այնպէս կը փայլին՝ որ աչքս կ'առ-
նեն . ես մինակ մէկ մակոյկ մը կը տեսնեմ ,
որ ալիքներուն վրայ կ'ելլայ ու կ'իջնայ :

— Ես որոշ երկու հատ կը տեսնեմ , ը-
սաւ ժընրվիւս , բայց հնար չէ որ կարե-

նանց ցամաք հասնիլ : . . . Տեսէք , ահա
մէկը տակը գնաց :

— Չէ , չէ , ըսաւ Յակոբ , կը յուսամ
որ չընկղմիր , հապա մեծ ալիքի մը ետեւ
ծածկուեցաւ :

— Ընկղմած է գիտցած եղիր , կրկնեց
Ժընըվիել : . . . Սփսոս . ծանօթ է ին-
ծի աս տխուր տեսարանը : Միթէ թնդա-
նօթին ձայնը մակոյկին ընկղմելու նշանը
չէ : . . . Մտէք , տղաքս , ալ չեմ կրնար
երկար աս դժբաղդ տեսարանիս առջեւ
կենալ . ո՛հ իմ խեղճ տղաս . . . Ի՛նչ ահա-
ւոր յիշատակ : . . .

— Ներս մտիր , մամս , ըսաւ Միքայէլ .
ես հիմա ծովեզերք կը վազեմ , տեսնամ
թէ արդեօք ծովն ընկղմածներէն մէկը ա-
ւազին վրայ ձգած է , որպէս զի օգնեմ
անոր » :

Նրբոր աս կ'ըսէր , մէյ մըն ալ հիւղէն
քիչ մը հեռու ծովին երեսը մարդ մը տե-
սաւ որ ալիքներուն մէջ կը ծփար : Մէկէն
երկու եղբարք հոն վազեցին ուր նաւակո-
ծեալը ալիքներն առած կը բերէին : Բռնե-
ցին զանիկայ և ալիքներէն դուրս քաշե-
ցին . Ժընըվիել ալ եկաւ անոնց օգնելու :

— « Մեռեր է , կանչեց պառաւը սար-
սափով մը . . .

— Ըսել է որ , զուրցեց Միքայէլ , ալիք-
ները խղդեր են զանիկայ ցամաք նետելու
ատեն . վասն զի քիչ մը առաջ դեռ ողջ
էր , և լողալով ալիքներուն դէմ կը դնէր » :

Բռնեցին երկու եղբարք այն ալէկոծեալը և հիւղը բերին , և ձեռքերնէն եկած ամէն ջանքն ըրին՝ զանիկայ ողջացընելու համար . պառաւը քիչ մը հին գինիէն զատ ուրիշ բան չունէր տալու : Մէկէն փուլ թաց տաքցընելու հիւանդը , ինչուան որ Յակոբ շուտով մը քաղաք վաղէ քիչ մը օղի գնէ և բժիշկ բերէ : Իսկ բժիշկը ծովեղերքն ինկած ուրիշ նաւակոծելոց վրայ դբադած ըլլալով , չէր կրնար զանոնք թողուլ : Յակոբ մտածեց որ աւելի լաւ կ'ընէ թէ որ շուտով մը ետ դառնայ , և երբոր հիւղը մտաւ , շատ ուրախացաւ՝ տեսնալով աղատածնին կենդանացած ու վառարանին քով տաքնալու նստած : Ժընրվիւ քիչ մը օղի տուաւ անոր , որով շատ աւելի վրայ եկաւ :

Ե

Երբ ալ բոլորովին վտանգն անցաւ , հիւրերն անոր զգեստներէն հասկըցան թէ հասարակ նաւաստի պիտի չըլլայ : Ժընը վիեւ . քանի մը չոր զգեստ տուաւ անոր որ լաթերը փոխէ . որոնք թէպէտ չատ հաստ , բայց ան թրջած զգեստներէն գոնէ լաւ էին : Երբոր վառարանին առջև չորցընելու կը կախէր զանոնք , մէկուն ծոցէն գելեցիկ ժամացոյց մը ինկաւ . վերուց ու պատին վրայի գամէն կախեց : Քիչ մը անցաւ օտարականը չափէն աւելի յոգնած դադրած՝ քնանալ ուղեց : Մէկէն երկու եղբարք ուրախութեամբ իրենց անկողինը պատրաստեցին անոր . և իրենք ան գիշերը գացին ակոռին մէջ հին ուռկաններու և չորցուցած խոտերու վրայ պառկեցան :

Երկրորդ օրը առտու կանուխ բժիշկն եկաւ օտարականը նայելու , հետն ալ նաւաստի մը , որ մեծ մակոյկովն ազատեցէր : Հիւզը մտածնուն պէս , նաւաստին

մէկէն աչքերը վառարանին առջևի կախուած զգեստներուն դարձուց . և խռովեալ սրտով մը հարցուց թէ անոնց տէրը ո՞ղջ է :

— « Այո՛ , պատասխան տուին , ողջ է , բաւական ալ աղէկ է և հիմա կը քնանայ :

— Ուրեմն խնայեց մրրիկը կտրիճ նաւապետի մը կենացը , կանչեց նաւաստին :

— Ի՞նչ , աս նաւապետ մըն է , հարցուց Միքայէլը :

— Այո՛ , պատասխանեց մէկալը , մեր քաջ Ռէմոնովիլ նաւապետն է » :

Ան ատեն քովի խուցէն ձայն մը լսուեցաւ .

— « Թովմաս , դո՛ւն ես :

— Այո , նաւապետ » , պատասխան տրւաւ , մէկէն ճանչնալով իր տիրոջը ձայնը :

Կանչեց նաւապետն ղնաւաստին , և անձկութեամբ մը հարցուց թէ քանի՞ նաւաստի մեռան արդեօք :

— Տասը հոգի միայն , պատասխանեց անիկայ . մեծ մակոյկն անվտանգ զմեզ ցամաքը հանեց , և անոնցմէ մէկքանին՝ որ քու հետդ մէկալին մէջը մտեր էին , քաղքին բարի բնակիչները առին հոգացին : Մենք բոլոր գիշերը կը մտածէինք որ դու ալ մեռած պիտի ըլլաս : Մեզի համար մեծ կորուստ մը պիտի ըլլար աս , նաւապետ . վասն զի դու , կրնամ ըսել , խեղճ նաւաստեաց բարեկամն ես : Մեզի ահաւոր տեսարան մըն էր ձեր մակոյկին

ընկղմիլը տեսնալը . բայց դու ալ գիտես որ մենք որչափ զձեզ ստիպեցինք որ մեծին մէջը մտնաս , վասն զի գիտէինք որ պղտիկը չէր կրնար այն ահագին ալիքներուն դիմանալ :

— Աղնիւ թուլմաս , ըսաւ նաւապետը , իմ կեանքս մէկու մը համար հարկաւոր չէ . իսկ ձեզմէ շատն ընկեր ու զաւակներ ունէին : Շնորհակալ եմ Աստուծոյ որ շատերը փրկեր է . իսկ ես ասոնցմէ աւելի աղէկ ձեռք մը չէի կրնար իյնալ : Այսօր Յիսուսի Շննդեան տօնին օրն է . փառաւորութեամբ կատարէ դայն քու ընկերներովդ , և ամէնքնիս մէկտեղ շնորհակալ ըլլանք Աստուծոյ՝ զմեզ մահուընէ ազատելուն համար : Ա՛ռ , թուլմաս , ըսաւ վեհանձն նաւապետը , բաժնէ սա ոսկիներն ընկերներուդ մէջ . ես դեռ բաւական հաբըստութիւն ունիմ իմ քաջ նաւաստեացս քաջած վշտերն սփռփելու » :

Թուլմաս ուրախութեամբ լեցուած , նաւապետին բարեւ տուաւ , և շուտով մը քաղաք դարձաւ , ընկերներուն աւետելու իրենց նաւապետին ազատելուն ուրախութեան լուրը :

Ռէմոնվիլ նաւապետը անանկ տկարացած էր , որ բժիշկը հրամայեց քանի մը օր անկողնէն չելալու : Աս ատենս բարի ժընրվիւնը շատ աղէկ հոգ տարաւ անոր , ամէն ձեռքէն եկած օգնութիւնը վրայէն պակաս չէր ընէր : Իր երկու պղտիկ թոռ-

ներն ալ մէկմէկէ աւելի եռանդ կը ցուցը-
նէին . մանաւանդ Միքայէլը , որ հիւանդին
անկողնոյն բարձին քովէն ամենեւին չէր
զատուէր : Նաև նաւաստիները միակերպ
հիւանդը տեսնալու կու գային . միշտ կ'ա-
ղաչէին անոր որ հրաման տար զինքը քա-
ղաք տանելու .

— « Հոն աւելի շուտով կ'աղէկնաս , կ'ը-
սէին , և բժշկութիւնդ ալ դիւրաւ կ'ըլլայ :
Մեզի թող , նաւապետ , աս բանիս հո-
գը . մենք աս քու անկողնովդ գրեզ կը
տանինք , և այնպիսի զգուշութեամբ՝ որ և
ոչ կ'իմանաս ըրած ճամբադ :

— Չէ , չէ , բարեկամներս , պատաս-
խան կու տար կտրիճ Ռէմոնիլը . ես աս
բարի ընտանեաց քով անանկ աղէկ եմ՝ որ
չկրնար ըլլալ . ես ասոնց կենացս պարտը-
կանութիւն ունիմ , և իրենց ներկայու-
թիւնը միայն աշխարհքիս բոլոր գեղերէն
աւելի օգտակար է ինծի : Շատ աւելի
կ'ուզեմ աս խեղճ հիւղիս մէջ կենալ , ուր
բարութիւնն ու առաքինութիւնը կը բնա-
կին , քան թէ քաղքին ամենէն հարուստ
պանդոկին մէջ » :

Միքայէլ ուրախութեամբ կը լեցուէր լը-
սելով նաւապետին աս կերպ խօսուածքը .
կ'ախորժէր անոր աս համարձակ կերպն՝ և
այն մարդկանց անոր վրայ ցուցուցած
սէրը : Շատ անգամ ծարուած աչքերով
անոր կը նայէր , և հաղարումէկ խորհուրդ-
ներ մտքէն կ'անցնէին : Յարմար առիթ

կը սեպէր ասիկայ իր բաղձանքը կաթա-
րելու, որ այնչափ ատենէ 'ի վեր սրտին
մէջ սնուցած էր՝ առանց կրնալու 'ի գործ
դնել. կը յուսար որ նաւաստի ըլլալով
կրնար իր կեանքը զհայրը գտնալու նուի-
րել:

Ռէմոնովիլ նաւապետն ալ տեսնալով
Միքայելին իր վրայ ունեցած գուլթն և սէ-
րը, շատ կը զարմանար անոր հիւրաւի-
րութեանն ու բարեսրտութեանը վրայ:
Օր մը ըսաւ անոր.

— « Գո՛ւն ես ան կտրիճ տղան, որ զիս
ալիքներուն կատաղութենէն ազատեցիր:

— Ես Յակոբ եղբօրս օգնեցի, պատաս-
խանեց Միքայէլ:

— Նաւակոծեալները միշտ ասանկ բարի
ձեռքեր չեն իյնար, կրկնեց նաւապետը.
Բայց այս ձեզի աւելի օգուտ է, տղաս »:

Ղուկաս տը Ռէմոնվիլ նաւապետն այն պիտի մարդ չէր, որ ամբողջ շաբաթներ պզտի ցաւերու համար անկողին մնար: Քիչ օրէն քալել սկսաւ, և առջի հոգն եղաւ այն մեռած նաւաստեաց համար թաղման մեծ հանդէս ընել. ինքն ալ հոն գլտ, նուեցաւ մնացած նաւաստեաց հետ մէկտեղ, և իր կտրըճութեանը հաւասար կրօնասիրութիւն ցուցուց:

Բարիդ երթալէն առաջ, նաւապետը վարձատրեց վեհանձնութեամբ պառաւն և անոր թոռները՝ իրեն ցուցուցած խնամքներնուն համար. վերջը քանի մը ոսկի ալ Միքայելին ձեռքը դնելով, ըսաւ անոր.

— « Բարեկամս, միտք ունէի ժամացոյցս ու քովի գոհարեղէններս քեզի ու քու եղբօրդ տալ, բայց կարծեմ որ ոսկին ձեզի աւելի քանի կու գայ. առ ասոնք քու դժուարադիւտ ծառայութեանդ և սիրոյդ համար, որ ինձի առատաձեռնեցիր:

— Ահ, պարոն, ըսաւ Միքայէլ՝ ոսկին
գրասեղանին վրայ նետելով, ուրիշ օգնու-
թիւն մը կրնայիր ընել ինձի՝ որ ժամացու-
ցէդ, գոհարներէդ և բոլոր աշխարհքիս
վրայ եղող ոսկի լուծիներէն աւելի յար-
գի էր ինձի :

— Ի՞նչ բան է ուղածդ, տղաս, ըսաւ
նաւապետը :

— Խօսք առնել մամէս որ թողու զիս
քեզի նաւաստի ըլլալու » :

Նաւապետը քանի մը վայրկեան լուռ
կենալէն վերջը աս անակնկալ խնդիրքէս,
ասանկ պատասխանեց .

— « Կտրիճ տղաս, որչափ կ'ուրախա-
նայի ես ալ զքեզ իմ ծառայութեանս մէջ
ունենալու : . . . » բայց տեսնալով ժընը-
վիեւի լալը, ըսաւ անոր . — « Բարի կնիկ,
գիտցիր որ ես վատ կերպով ձեր հիւրըն-
կալութեանը չեմ ուզեր փոխարինել, և
քու կամացդ հակառակ թողդ չեմ առներ
տանիր . բայց գիտցիր՝ որ մեծ պատիւ է
Գաղղիոյ թագաւորին նաւաստի ըլլալը,
և թէ որ իրաւցընէ Միքայէլ աս պատուա-
ւոր պաշտօնիս կոչմունք ունի, պէտք չէ
որ դու անոր փափաքանացը դէմ կենաս :

— Ահ, պարոն, պատասխանեց ժը-
նըվիեւ : Հրամանքդ դեռ մեր թշուառու-
թիւնները բոլոր չես գիտեր : Ես Յակոբ
անունով ազնիւ որդի մը ունէի, այս եր-
կու տղոց հայրը, որ դժբաղդաբար ծովուն
ալիքներուն մէջ կորսուեցաւ : Շատ ան-

գամ անոր թշուառ կորուստը ասոնց պատմեր եմ, որպէս զի այս դէպքովս մարի Միքայելի սրտէն նաւաստիութեան փափաքը, բայց ափսոս, ընդհակառակն եղած է: Խեղճ տղայ. կ'ուզէ երթալ իր հայրը փնտռել, և չհաւտար որ իր հայրը, իմ որդիս մեռած է...

— Ո՛վ ըսաւ քեզի ատ, տարցած խօսքը կարեց Միքայէլ: ... Մէկալ ձկնորսաց մարմիններուն հետ իրեն մարմինն ալ աւազին վրայ գտնուեցաւ, և չըկրնար ըլլալ որ մըրիկը անանկ տեղ մը ձգած ըլլայ զինքը՝ ուսկից չկրնար մեզի լուր մը տալ իր վրայօք: Ո՛վ սիրեցեալ մայր, կ'ապահովցընեմ ես զքեզ աս բանիս», և Քընըվիելի ծունկն ինկած, « Մի դէմ կենար, կ'ըսէր, այս յաջող դէպքիս՝ որով իմ փափաքս պիտի լեցուի »:

Քընըվիել խորին հառաչանք մը արձակեց:

— « Լաւ, ըսաւ, որովհետեւ կը տեսնամ որ ամենեւին այդ փափաքդ պիտի չըթողուս և միշտ զքեզ թշուառ պիտի սեպես քանի որ մտքիդ դրածին չհասնիս, կը հաւանիմ: Ար յուսայի որ այս վերջի նաւակոծութեամբս խրատուած մտքիդ դրածէն ետ կը կենաս, բայց որովհետեւ աս ալ չեղաւ, ալ լաւ է որ ասանկ աղնիւ նաւապետով մը ծով ելլաս՝ քան ուրիշ որ և իցէ մարդու հետ »:

Միքայէլ տեսնալով մամուն վերջապէս

իրեն կամաց զիջանիլը՝ մեծապէս ուրախացաւ :

— « Քանի որ Աէմոնվիլ նաւապետը ինծի առաջնորդ է , ըսաւ , և Քաղղիացւոց թագաւորը՝ գլուխ , ամենեւին պիտի չզրդւած իմ նաւաստի ըլլալուն » :

Նաւապետը Միքայելին այս հաստատուն որոշմանը վրայ դարմացաւ . բայց Միքայէլ երբ երկրորդ օրը վերջի բարեւ պիտի տար մամուն և եղբօրը՝ այն հաստատութիւնը վրան չէր մնացած :

— « Այս բանիս համար չարհամարհեր զիս անտարակոյս նաւապետս , ըսաւ ինքը թովմաս նաւաստւոյն , վասն զի ես ալ իր լալը տեսայ խեղճ նաւակոծելոց թաղման հանդիսին օրը :

— Ա՛հ , շատ բարեսիրտ է նաւապետնիս , պատասխանեց թովմաս . աղէկ գիտէ ինքը՝ թէ մայրը թողլու ատեն լացողը թշնամիին դիմացը վատ չէ : . . . Ես ալ որ ծեր նաւաստի մըն եմ , կնկանս և պզտի տղոցս վերջին բարեւ տալու ատեն՝ շատ անգամ լացեր եմ » :

Պզտի նաւաստին շուտով ճամբայ ելաւ իր հայրենիքէն : Ռէմոնվիլ նաւապետին նաւն որոշուեցաւ որ քաջն Սիւֆրանի նաւուց խմբին հետ մէկտեղ Հնդկաց ծովը պաշտպանելու երթայ : Միքայէլ մէկէն իր գործունէութեամբը ցուցուց իրեն աջողակութիւնն , աներկիւղութիւնն ու կրակոտութիւնը : Քիչ ժամանակուան մէջ նաւաստուոյ մը ամէն աղէկ յատկութիւնքը ստացաւ՝ բաց 'ի պակասութիւններէն . և եռանդով կը սպասէր թշնամեաց առջև իր կտործութիւնը ցուցնելու :

Նաւատորմիղը դէպ 'ի Մատրաս կ'երթար : Կադեան լերանց բարձր դօտին ըսկսաւ երևնալ , որ ընդարձակ պարսպի մը պէս սեպացեալ կ'երկըննայ դէպ 'ի Սուքէնս լերանց երկայնութեամբը : Այս լերանց շղթայն՝ իր բարձրութեամբը մոռտն ¹ ըսուած քամիին ընթացքը կ'արգիլէ

1 Մոռտոն կ'ըսուին այն հիւսիսային արևմտեան և հիւ-

և միանգամայն երկու մէկմէկու հակառակ եղանակներ կը ձեացընէ, մէկը Մալապարի կողմը, իսկ միւսը Գորոմանտէլի. անանկ որ երբոր Մահէ ձմեռ կ'ընէ, Բոնտիչէրի ամառ է, թէպէտ նոյն կլիմային տակն են: Ապագեան լեռները՝ ապրիլէն սկսեալ մինչև հոկտեմբեր Մալապարի վըրայ փշած քամիները կ'արգելուն: Այս քամիները հոն կը մղեն և կը դիզեն անթիւ ամպեր, զորոնք աս լեռները կ'արգելուն, և որոնք չկրնալով անկէ անդին անցնիլ՝ անանկ փոթորիկներ և անձրևներ կը հանեն հոն, որ մեր երկիրներուն մէջ տեսնուած քան չէ: Անանկ ահաւոր քամիներ կը փրթին այն ատեն, որ նաւերը չեն համարձակիր ծովեզերք մօտենալու: Յիսուս մղոն հեռուէն իսկ կ'իմանան նաւորդք հոն տեղի գէշ օդ ըլլալը: Մի և նոյն բանը կը հանդիպի նաև Գորոմանտէլի կողմն ալ՝ հոկտեմբեր ամսէն ետքը մինչև փետրուար. միայն այս տարբերութեամբ՝ որ այս կողմերը Ապագեան լեռները աւելի հեռու ըլլալով, Բոնտիչէրի այնչափ երկայն ու սաստիկ ձմեռ չընէր՝ ինչպէս Մահէ:

Նաւատորմիզը շուտով մը Մատրասի չիմացն հասաւ, ուր որ Միւֆրան կը յուսար անակնկալ յարձակմամբ մը յանկար-

սիապին արեւելեան քամիները, որ փոփոխակի կը փչեն և այս լեռանց կամ մէկ կողմը կամ մէկալ կողմը անձրև կը թափեն:

ծակիի բերել զԱնգղիացիս . բայց հակառակ հովերու պատճառաւ զանաղան նաւահանգիստներ քաշուած ըլլալով ճամբան չկրցան աս իրենց մտքի դրածը կատարել , և Սիւֆրան ճամբան դէպ 'ի Բոնտիշէրի դարձուց : Աս քաղաքս , որ ան ատեն Պաղղիացւոց գլխաւոր քաղաքն էր Հընդկաստանի մէջ , երևելի է իրեն գեղեցկութեամբը : Երկու մաս կը բաժնուի , սև ու ճերմակ քաղաք : Սև քաղաքը՝ որ գեղեցկագոյնն է՝ լայն ճամբաներ ունի , հնդիկ ծառերով զարդարած որոնք գեղեցիկ տեսարան մը կը ձևացընեն :

Շատ հարուստ երկիր մըն է Հնդկաստան բերքի կողմանէ և երկրագործութիւնը շատ ծաղկած է : Հարթ հաւասար երկիր մըն է , լի արգաւանդ ձորերով՝ զորոնք գետեր կ'ուռդանեն : Կանոնաւոր անձրևներն և սաստիկ տաքերը այնպէս կենդանութիւն և ուժ կու տան տնկոց , որ ուրիշ երկիր մը չտեսնուիր : Մարդ ուր որ աչքը դարձընէ՝ տեսնալով երկրին հարստութիւնը և տնկոց բազմաթիւ տեսակները՝ կը զմայլի : Տարին երկու անգամ առատ հունձքով կը զարդարուի երկիրը : Գարնադ գաւառը , ուր որ են Մատրաս և Բոնտիշէրի՝ այնչափ բարեբեր չէ . և թէպէտ շատ տունկեր ունի , բայց մշակութեան ծախքը չհաներ և աշխարհքը սովի ենթակայ է :

Քիչ օր կեցան Բոնտիշէրի . և հաղիւ թէ

Ճամբայ ելան լընդահարութեան հիւանդութիւնը մեծ ջարդ կ'ընէր նաւաստեաց մէջ: Միքայէլ այս դժբաղդութեանս ատեն այնպէս աղէկ կը ծառայէր անոնց, ինչպէս որ աղէկ կ'ընէր նաւաստիութիւնը. հոգւով և սրտով և առանց յուսահատելու կը խնամէր հիւանդները: Միւֆրան նաւապետը ստիպուեցաւ նաւաստեաց հիւանդութենէն Պադագոյ անունով Հոլանտացւոց քաղքի մը առջև խարիսխ ձգել տալու. հոն դուրս հանեցին հիւանդները և ցամաքը վրաններու տակ բնակեցուցին, տեղւոյն բնակիչքը անոնց եղան միս բերին. հոնտեղ պրետ ըսուած տեսակ մը խոտ կը բուսնէր զոր ձկան և երէոց որսի հետ խառնելով՝ շուտ մը այս գէշ հիւանդութեան առջէն առին: Ամիս մը կենալէն վերջը, հրամայեց հրամանատարն որ վրանները վերցուին. բայց Ռէմոնվիլ նաւապետը շատ ծանր հիւանդացած ըլլալով վրան կարողութիւն չկար որ իր Սեփեր անունով նաւուն հրամայէ. այս պատճառաւ առաջին տեղապահն իր տեղը դրին, որ այս պաշտօնին անարժան էր:

Ճամբայ ելալէն ետքը քիչ մը անցաւ չանցաւ Անգղիացւոց հանդիպեցան. երկրորդ օրուրնէ առաւօտանց կանուխ պատերազմը սկսաւ երկու կողմի առաջապահ նաւերուն մէջ, և ժամը տասներմէկին ընդհանուր պատերազմ: Երկու կողմէն ալ հինգ ժամու չափ ահաւոր կրակ կը թա-

փէին , և ահա յանկարծական քամի մը
մեծ խառնակութիւն ձգեց երկու կողմն
ալ : Սէվեր նաւուն հրամայողը , որ տկար
և ողորմելի մարդ մըն էր , տեսնալով թէ
մերձակայ վտանգի մէջ են՝ խելքը կոր-
սընցուց և առանց մտածելու իրեն ապա-
գայ նախատիները՝ կ'ուզէր անգղիացի նա-
ւու մը անձատուր ըլլալ , որ զիրենք նեղը
կը խոթէր : Հրաման տուաւ Միքայելի և
ուրիշ նաւաստուոյ մը որ դրօշակը վար առ-
նեն : Գաղղիոյ պատուովը վառուած՝ յանձն
չառաւ Միքայէլ հնազանդիլ :

— « Հրամանատար , ըսաւ , ես հոս թա-
ղաւորին նաւը պաշտպանելու՝ չէ թէ դա-
նիկայ թշնամեաց ձեռքը մատնելու եկեր
եմ » :

Ան ատեն հրամանատարն ուրիշ նաւաս-
տեաց որ աւելի հնազանդ էին հրամայեց
որ վար առնեն , որոնք պարտք սեպեցին
հնազանդիլ : Աս ատենս Միքայէլ կայծա-
կի պէս Ռէմոնվիլ նաւապետին խուցը
թռաւ , որուն սաստիկ տկարութիւնը չէր
թողուր գործքի ձեռք զարնելու , և քիչ
խօսքով եղածը պատմեց անոր . ան ինքն-
իրեն ուժ կու տար որ ելլայ . բայց տկա-
րութիւնը այն աստիճանի էր , որ մէկէն
ինկաւ . ան ատեն ըսաւ Միքայելի որ եր-
թայ աս լուրը տայ թնդանօթածիդ նաւաս-
տեաց :

Պաշտօնակալները Միքայելի խօսքին չը-
հաւատացին . բայց անոր աղաչանքներէն

ստիպուած , մէկերնին նաւուն յարկին վրայ վազեց և իրօք դրօշակը կիսով վար առած տեսաւ : Տեսնելն ու տեղապահ հրամանատարին վազելը մէկ եղաւ , և երեսը զարկաւ իր չափազանց վախկոտութիւնը : Բայց երբոր ամէն ըրած ջանքը բանի չեկաւ , իմացուց անոր որ ինչ կ'ուզէ ընէ դրօշակը , բայց ոչ ինքը և ոչ իր ընկերները յանձն կ'առնեն այն նախատիւնքը , չեն տար նաւը և պատերազմն ալ առաջ կը տանին : Եւ մէկէն թնդանօթներուն վազեց , և սաստիկ կրակով մը նորէն սկըսաւ պատերազմը : Անգղիացի նաւն այս միջոցին իր առագաստները թուլցուցեր էր ու կը պատրաստուէր Սեփեր նաւուն մէջ իրեն նաւաստիներէն խաւրել , մէյ մ'ալ ան նաւուն մէկ կողմէն բոլոր թնդանօթներն արծրկուելով , իր առջևի կողմին մեծ մնաս հասուցին : Գաղղիացի հրամանատարն ալ տեսնալով որ անկարելի բանի ձեռք զարկեր է , նորէն վեր բարձրացնել տուաւ դրօշակը : Եւ այս գեղեցիկ նաւուն ազատելուն Միքայելին աներկիւղութիւնը միայն եղաւ պատճառ :

Սիւֆրան ամենեւին աս եղածները չէր իմացեր , ու երկրորդ օրը մինչդեռ հովանւոյ տակ նստեր էր , անգղիացի սղտինաւ մը տեսաւ որ նաւատորմէն բաժնուած ու դեսպանութեան դրօշակ բացած իրենց կը մօտենար : Խաւրուած պաշտօնակալը ծովակալին առջև ելլալով սըր

Նդուարդէն նամակ մը տուաւ անոր , որով ետ կը պահանջէր այն նաւը , որ առջի օրուան պատերազմին մէջ՝ դրօշակը վար առնելով անձնատուր ըլլալ ուղեր էր և ետքը նորէն վեր վերցընելով՝ կրակ սկըսեր էր թափել : Այս բողոքը՝ Սիւֆրանի նոր բան մը երեցաւ . և պատասխանեց որ ինքն ամենևին նաւու մը անձնատուր ըլլալուն վրայօք բան մը չգիտեր , և թէ որ այնպիսի դիպուած մըն ալ հանդիպած ըլլար , ինքը անձամբ կ'երթար Անգղիոյ նաւատորմին մէջէն կը յափշտակէր զանկալ . բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի կը խոստանար ստուգելու : « Բայց ըսէ նաև սրբ Նդուարդին , որ եթէ պատերազմելէն պիտի չդադրի , թող ինքն իր ձեռքովը գայ առնէ նաւը » : Բայց երբոր քիչ ատենէն բանը ստուգուեցաւ . հրամանատարը խայտառակաբար իշխանութենէն ձգեցին , պաշտօնակալները վարձատրեցին , իսկ Սիւֆրան ամենուն դիմաց գրկելով զկըտրիճ Միքայէլը՝ Սեփեր նաւուն Աղատարար անուանեց :

Ը

Շատոնց 'ի վեր միտք ունէր Սիւֆրան
Սէյլան կղզւոյն մէջի Ղրիմքմալ քաղաքին
տիրելու, որ Անգղիացւոց ձեռքն էր. փա-
ռաւոր ծոց մը՝ որ մորկի ատեն առանց վը-
տանգի քառասուն նաւ կրնայ առնել մէկ
գծի վրայ :

Աշխարհքիս գեղեցկագոյն ու հարուստ
կղզիներէն մէկն է Սէյլան. անանկ որ տե-
ղացիք Ղրախտ երկրային կ'անուանեն
զայն : Լաւ բերք ունի և խիստ անոյշ պը-
տուղներ կը հասցընէ. նարինջ, լեմոն,
սեխ, պղպեղ, կինամոն, և ուրիշ տեսակ
տեսակ հոտաւէտ նիւթեր սովորական են
հոն : Կը գտնուին նաև ոսկի, արծաթ և
բիւրեղ. դարձեալ աղնիւ քարեր, ինչպէս
յակինթ, շափիւղայ և տաղդիոն : Միայն
աշխարհքին միջին կողմերը լեռնոտ և
անտառային ու անառողջ է. այլ 'ի վերայ
այսր ամենայնի անթիւ փղաց բնակարան
է, որոնց ժանիքը մեծ վաճառքի նիւթ է :

Քիչ ատենէն Սիւֆրան Գրինքմալին բերդերուն դիմացն հասաւ նաւատորմովը , և գործքին յաջողելուն մէկ հատիկ ճարն էր՝ երազութիւնը : Ասան դի անոնց անսպասարաստ եղած ժամանակը , ասոնք յանկարծ ուժով յարձակմամբ մը պէտք էր որ քաղաքը առնէին : Ուստի ումբի նետուածքի երկու երրորդ մասին հեռաւորութեամբ մօտեցան բերդերուն . մարտկոցները շտկեցին ու սաստկապէս սկսան կրակ թափել : Երկու օր ասանկ ումբակոծելէն ետքը , չկրցան պարիսպներուն վրէնասել . սակայն Սիւֆրան շուտ լմընցընել ուղեւով՝ պաշտօնակալ մը խաւրեց քաղաքապետին որ անձնատուր ըլլան : Պաշտօնակալն անգղիացի հրամանատարէն դաշնադրութեան պայմաններն առած՝ շուտով դարձաւ և մէկէն ստորագրուեցաւ : Պահապան զօրքը պատուով Մատրաս խաւրեցին : Այնմոնվիլ նաւապետն որ հիւանդութենէն վրայ դրեր էր և Միքայէլը՝ մեծ կտորըճութիւն ցուցընելով մասնաւոր կերպով նշանաւոր եղան : Գաղղիացւոց առաջին հոգն եղաւ ան քանի մը գաղղիացի բանտարդեալներն ազատել , զորոնք Անգղիացիք թողուցեր էին բերդին մէջ : Անկարելի է խօսքով նկարագրել այն խեղճ նաւաստիներուն զգացած ուրախութիւնը . որք չէ թէ միայն այսպիսի բարեբի մը չէին սպասէր՝ այլ և մտքերնին ալ դրեր էին որ օտար երկրի մէջ հայրենիքներէն

հեռու պիտի ապրին և շղթաներու մէջ մեռնին : Զնաւատիս իրենց ազատարար կանչելով՝ կը գրկէին , և զՍիւֆրան իր կտրիճ ընկերներովը միշտ երկինք կը բարձրացընէին :

Սակայն երկար չտևեց այն ուրախութիւնը . Անգղիացւոց նաւատորմիդը Դըրինքմալի վրայ եղած յարձակմունքն իմանալով՝ շուտով մը հասաւ , բայց բանը բանէն անցեր էր . զարնուեցաւ Քաղղիացւոց հետ . Սիւֆրան կը տարակուսէր դէմ դընելու . բայց երբոր Պէլլոնա անուամբ ֆրեկադ նաւը որ թշնամիները դիտելու գացեր էր , դարձաւ ու զրոյց բերաւ թէ Անգղիացիք տասուերկու նաւէն աւելի չունին , (Քաղղիացւոցը տասներհինգ էր) ,

— « Պարոններ , ըսաւ Սիւֆրան իր պաշտօնակալներուն , թէ որ թշնամին զօրաւոր ալ ըլլար , դարձեալ ես այս ծոցիս մէջ պիտի կենայի , որ մեզի ձմերելու խիստ յարմար նաւահանգիստ է , և պաշար ժողովելու տեղ : Հաւասար ուժով չէի յանդըգնէր , բայց նուազ զօրութեան դէմ տարակուսելու բան չկայ , պէտք է պատերազմինք » :

Մէկէն պատերազմի ամենայն պատրաստութիւնը տեսնուեցաւ : Հրաման եղաւ Ռէմոնվիլի որ բանտարգեալ նաւատիկներովն իր գունդը զօրացընէ , բաց 'ի հիւանդներէն , որոնք քաղաքը պիտի մընային . և նաւապետը զՍիւֆրայէլ դրաւ ա-

նոնց հոգացող, որուն վրայ ամենայն կերպով կը վստահէր : Ամէնքն ալ փափաքելով այն իրենց նեղութեան տեղէն ազատելու՝ տկարութիւննին ու վէրքերնին կը ծածկէին, որպէս զի պատերազմելու յարմար սեպուին . և մեծ ուրախութեամբ նաւահանդիստ՝ անկէ ալ նոր վտանգներու մէջ մտան : Մէկերնին միայն անընդունակ համարուեցաւ ծառայութեան : Ի՛նչ ցաւ խեղճին համար, կ'երգուընցընէր զՄիքայէլ որ չթողու զինքը այն ցաւալի վիճակին մէջ, և « Մահուանս պատճառ պիտի ըլլաս, կ'ըսէր, եթէ զիս ալ նաւ չտանիս » : Ա՛լ բան չմնաց որ չընէ ազնիւ Միքայելին սիրտը շարժելու համար . անոր ողբական ձայնն և սատտիկ ցաւը՝ ինչուան սրտին խորը թափանցեցին, դնաց մէկէն Ռէմոնովի նաւապետը դտնալու որ խեղճ դերուոյն համար եղած խիստ հրամանը մեղմացընէ :

— « Գիտես, Միքայէլ, պատասխանեց նաւապետը, որ պարապ մարդիկներով չենք կրնար նաւերնիս բեռնաւորել . մանաւանդ պատերազմական նաւ մը որ չըկրնար պատերազմի ատեն հիւանդներով լեցուիլ :

— Մէկ հատ մըն է միայն, սիրելի նաւապետս, կրկնեց Միքայէլ, և գաղղիացի ծեր նաւաստի մը կրնան իր հայրենակիցները ասանկ երեսի վրայ թողուլ » :

Այս խմաստը՝ այնպիսի կրակոտ ու սր-

տաշարժ կերպով մը կը դուրսցէր , որ զօրա-
վարին սիրտը շարժեցաւ :

— « Բեր մարդդ , ըսաւ , բայց շուտ ը-
րէ , ահա սլաւորաստ ելլալու նշանին կը
սպասենք » :

Միքայէլ առանց խօսքը կրկնելու , բան-
տարգելոյն թռաւ :

— « Աւետին , աւետին , հեռուէն սկը-
սաւ կանչել , առանց քեզի չենք երթար » :

Հիւանդը ուրախութեամբ կը ջանար ա-
զատարարին առջև երթալու , այլ այն աս-
տիճանի տկար էր՝ որ քանի մը քայլ առաւ
չառաւ՝ ինքզինքը չկրնալով բռնել վար
ինկաւ :

— « Երթանք կտրիճս , կանչեց վեհանձն
Միքայէլը , գրեզ չեմ թողուր . փա՛ռք
Աստուծոյ , դեռ այնչափ ուժ ունիմ որ
դքեզ ալ կրնամ վերցընել » : Այս ըսելով ,
մէկէն շարկեց զնաւաստին , և այն ան-
գին բեռովը՝ ամենայն արագութեամբ Մե-
լիք նաւը դարձաւ ուր բոլոր նաւաստիներ-
էն ծափածայն գովութիւններ ու խեղճ
գերւոյն ընկերներէն մեծամեծ շնորհակա-
լութիւններ ընդունեցաւ :

Արիւնահեղ եղաւ պատերազմը . այլ վերջապէս Գաղղիացիք յաղթեցին : Թշնամին Մատրաա քաշուեցաւ , պաշար պատրաստելու և եղած վնասները դարմանելու համար :

Գաղղիացի նաւատորմըին մէջի ծառայութիւն չունեցող բոլոր նաւաստիք քիչ մը հանգչելու դացին : Միքայել այս պատերազմիս երկու վերք առեր էր , բայց դանոնք պատածին պէս՝ մէկէն առջի հոգը եղաւ հիւանդին վազելը , զոր ոչ ոք կը հոգար : Խեղճը սաստիկ ջերմ ունէր և պատերազմէն ալ շատ նեղուեր էր :

— « Վեհանձն նաւաստի , ըսաւ հիւանդը ձեռքը Միքայելին երկընցընելով , կը դգամ որ ալ ես ակտի մեռնիմ . բայց գունէ յետին վայրկեաններս՝ քաջ ընկերացս մէջ կ'անցընեմ , և միսիթարեց զիս Աստուած դթած սիրտ մը դտնալով , որուն

կրնամ իմացընել իմ վերջի մտածութիւնս » :

Մեծ տպաւորութիւն ըրին այս խօսքերս Միքայելի վրայ : Աչքերը հիւանդին վրայէն չէր կրնար զատել : Զափաղանց զգացմունք մը կը խռովէր իր սիրտը , և խոր մտածութիւն մը՝ փայլակի պէս ինչուան հողւոյն խորշերը մտեր էր :

— « Որովհետեւ Գաղղիա պիտի դառնաս , կրկնեց հիւանդը , եթէ Աստուած յաջողէ որ օր մը Պրըզաներ երթաս , խոստացիր ինձ որ Լորիէնի մօտ Քէրնատէլի մէջ խեղճ հիւղի մը այցելութեան երթաս » :

— « Ա՛հ հայր իմ , հայր իմ . . . նուազ ճայնով մը կանչեց Միքայէլ , և ծնկան վրայ ինկած՝ յորդ արտասուքներ երեսէն վար կը հոսէին . վերջը հիւանդին դառնալով ,

— « Քէրնատէ՛լ , ըսաւ , իմ ծնած գեղս է . ծովեզերքը շինած խեղճ հիւղի մը մէջ մեծցեր եմ ես :

— « Անունդ ի՞նչ է .

— « Միքայէլ Մարդինոյ :

— « Ո՛վ Տէր , օրհնած ըլլաս : . . . Որդիս իմ աչուրներս պիտի գոցէ . . . եղեր :

Հիւանդին այլայլութեանը չափ չկար . ինքզինքը կորսնցուց և Միքայելի սիրտը կտոր կտոր կ'ըլլար փախնալով թէ չըլլայ որ նորէն կորսընցընէ հայրն՝ որ հաղիւ թէ վայրկենի մը չափ գտաւ :

Երեք ժամ տեւեց Յակոբայ այլայլութիւնը : Յակոբ Մարդինոյ (որ ժընըվիէւի բուն որդին էր) բացաւ աչուքները ու չորս կողմը դարձուց, սխմեց Միքայէլի ձեռքը, որ իրենը բռնած կեցեր էր, և առանց խօսք մը ըսելու հանդարտութեամբ նորէն քուն եղաւ :

Երկրորդ օրը աւելի լաւ էր, բայց առջի օրուան եղածները խիստ անորոշ կը յիշէր : Միքայէլ գրեթէ երեւնալու իսկ կը վախէր, որ չըլլայ թէ սիրտը հանելով հիւանդութեան զայրանալուն պատճառ ըլլայ :

— « Տղաս, ըսաւ վերջապէս Յակոբ, չեմ կարծեր որ այն անորոշ յիշատակութիւններն՝ որ դիս կը խռովեն, երազ ըլլան : Սիրտս կը վկայէ թէ իմ ազատարարս, դիս մահուան դռնէն ազատողը՝ օտար մարդ մը չէ : . . . Բայց կրնամ արդեօք այս բարեբաղդութեանս հաւատալ :

— » Այո՛, հայր, հաւտա՛, և միշտ մէկտեղ օրհներէք զԱստուած . լսեց ինքը մեր աղաչանքին, ու պահեց զքեզ մեզի : . . . Քու խեղճ վիճակդ իմանալէս վերջը, օր մը չանցաւ որ բոլոր սրտանց քեզի համար չաղօթեմ : Նաւաստի ըլլալ կ'ուզէի, միայն որպէս զի դիւրաւ կարենամ զքեզ փնտռել : Աստուած ալ վրաս ձեռք դրաւ, աւելցուց Միքայէլ՝ արտասուքներով հօրը ձեռքը թրջելով, ինքը դիս քեզի

բերաւ , և զքեզ ալ քու սիրելի հիւղդ պիտի տանի :

— Մայրդ ինչպէս է :

— Զինքը ամենեին չեմ տեսած : Իր վշտացը չկարենալով գիմանալ , մենք երեք ամսական եղած չեղած՝ վախճաներ է : Ժընըվիեւ մամերնիս՝ Յակոբն ու զիս մեծցուց մեծ նեղութեամբ : Մանաւանդ ես շատ տրտմեցուցեր եմ զինքը , Յակոբ եղբորս պէս վարձակալներու քով չուզենալով երթալ աշխատիլ . սակայն սրճափ պիտի ուրախանայ երբ իր սիրելի որդին իրեն տանիմ զոր ոչ երբէք մոռցած է :

— Միքայէլ , ազնիւ Ժընըվիեւն ու հայրենիքս տեսնալու յոյսն ահա կը ծնանի սիրտս : . . . Թերեզայի մահը միայն զիս տրտմեցուց՝ որ չէ կրցած մեր բաժանմանցաւը քաշել : . . . Իսկ ես , տղաս , եթէ չօգնէր ինձի Աստուած և ես յոյսս կտրէի՝ անշուշտ ես ալ իմ թշուառութիւններէս ընկճուած կ'ըլլայի » :

Յակոբ բոլոր իր գլխէն անցածները կը պատմէր որդւոյն . բայց տղան վախնալով որ շատ կը յոգնի՝ համոզեց զինքը որ հանգչի և ուրիշ ատենուան թողուն իր թշուառութեանց պատմութիւնը :

Բոլոր նաւուն նաւաստիները և մասնաւորապէս Ռէմոնվիլ նաւապետը , շատ ուրախացան այս բարեբաղդութեան վրայ : Միքայէլ թէ իր գլխաւորներուն և թէ իր ընկերներուն սիրելի էր . ամէն առթի մէջ

բարի , անոյշ , սիրելի զտնուած էր , և
պատերազմի մէջ յաջող և կտրիճ : Ամէն
քը միաբան ուրախակից կ'ըլլային իրեն և
Աստուծոյ նախասնամութեանը վրայ կը
ղարմանային , որ Յակոբ Մարդինոյի փըր-
կութիւնը իր որդւոյն առաքինութեամբն
և մարդասիրութեամբը եղեր էր :

Ժ

Երկրորդ օրը Միքայելի հօրը վիճակն աւելի լաւցաւ : Օդը պարզ էր , և թշնամւոյն նաւատորմիդն ալ չէր տեսնուէր : Միքայէլ քանի մը նաւաստեաց օգնութեամբն զհայրը նաւուն յարկին վրայ տարաւ : Միքայելի վէրքերը վտանգաւոր չէին , բայց իր ծառայութիւններուն արգելք ըլլալով՝ կրնար բոլոր ժամանակը հօրը քով անցընել , տեսնալ ու խօսիլ հետը անյադ ուրախութեամբ , և հոգալ զանիկայ՝ որուն յիշատակը տղայութենէն ՚ի վեր անջնջելի տպաւորած էր սրտին մէջ :

— « Տասնըութ տարի կայ , ըսաւ Յակոբ , որ հայրենիքս թողուցեր եմ , և կենացս մէջ առաջին անգամ ծով մոնալու խորշում ունեցայ ան օրը : Ահ թէ գիտնայիր , Միքայէլ , թէ ո՞րչափ ուրախացանք քու և եղբօրդ ծննդեանը վրայ . անատեն ամէն բան երջանիկ և հանգիստ կեանք մը կ'աւետէին մեզի , ինչուան որ

դէպքերը ստիպեցին զիս հեռանալու ըն-
տանիքէն, մեծ տխրութիւն մը ձգելով ամե-
նուս սրտին մէջ: Նաւակ մտած գիշերուը-
նէս դժբաղդութիւններն սկսան: Զար-
հուրելի մըրկէ մը բռնուեցայ, որուն նման
կենացս մէջ չէի տեսած: Այնպէս ճըն-
շուած էր սիրտս և տրտում էի, որ թու-
ցայ մէկէն, մանաւանդ որ աղատելու հա-
մար ալ ճար մը չունէի. ուստի ալեաց բռ-
նութեան ձեռքը թողուցի նաւակս: Քիչ
մը ատեն առանց փորձանքի դիմացայ ա-
լիքներուն սաստկութեանը դէմ: Երբեմն
ինչուան իրենց գազաթը կը հանէին զիս,
երբեմն ինչուան խոր անդունդը կը ձգէին
չորս կողմս ջրեղէն լեռներ բարձրանալով.
այն ատեն ինքզինքս Աստուծոյ յանձնեցի
և ապագայ վիճակիս կը պատրաստուէի:

» Մէյ մ'ալ յանկարծ ահագին ճայթիւն
մը լսեցի, ըսի որ ալ վերջի վայրկեանս
հասաւ, նաւակս ջախջախելու վրայ է,
ես ալ ընկղմելու մօտ: Բայց մօտ տեսնա-
լով վտանգը՝ նոր ուժ մը առի: Արդիք-
ներս, կինս և պառաւ մայրս կը մտածէի.
ու դարձեալ ինքզինքս Աստուծոյ և սրբոյ
կուսին Մարիամու յանձնելով տախտա-
կի կտոր մը նաւակէս փրցուցի և զիս չուա-
նով մը ամէն ուժովս անոր կապեցի: Մէ-
կէն նաւակս հաղարումէկ կտոր եղաւ.
իսկ ես այն տախտակին կապուած դար-
ձեալ առջինին պէս ահաւոր ալիքներուն
գազաթէն ինչուան յատակը կ'իջնայի:

» Այս վտանգալի վայրկենիս՝ յուսոյ ճա-
ռագայթ մը զօրացուց զիս . խոստացայ
նոյն ատեն Աստուածածնայ , որ եթէ օր
մը ողջ առողջ հայրենիքս դառնամ , 'ի պա-
տիւ իրեն պղտի մատուռ մը կը շինեմ մեր
խրճիթին դիմացը : Բոլոր գիշեր մըրիկը
տեւեց . փայլակները դադրելէն ետքը՝ ե-
րեք ժամու չափ խոր խաւար մը յաջոր-
դեց , և չէի գիտէր թէ ծովուն ո՞ր կողմը
պիտի իյնամ :

» Հազիւ թէ օրն սկսաւ ծագել՝ ցամաք
մը տեսայ , և ալիքներն ալ մէկէն զիս ծո-
վեղերք ձգեցին : Չեմ կրնար բացատրել
սրտիս ուրախութիւնն որ զգացի ան վայր-
կենէն : Սկովտիոյ ծովափանցը վրայ էի :
Մէկէն այն տեղի հիւրասէր բնակիչները
հոգացին զիս . քանի մը օր հանգչելու և
խնամքի պէտք ունէի , և կը մտածէի թէ
ինչ կերպով կրնամ Պրըդաներ դալ . և ա-
հա լսեցի Անգղիացւոց Գաղղիացիներուն
դէմ պատերազմ հրատարակուիլը . ան-
կարելի եղաւ դառնալս : Ամենեին բան
մը չունէի , ոչ ստակ և ոչ ալ պաշտպան .
պէտք եղաւ որ Անգղիացւոց կառավարու-
թեանն ապաւինիմ , որ քիչ մը բան ձեռքս
դրաւ որ անօթութենէ չմեռնիմ : Հաղար-
ումէկ բան կը մտածէի՝ գալիքներէն ազա-
տելու համար . բայց մէկն ալ չէի յանձն առ-
նէր անտանելի դժուարութիւններ տես-
նալով անոնց մէջ :

» Շատ ատեն չկեցայ Անգղիա : Զիս

նաւ դրին ու ըսին որ ինչ որ հրամայեն
ինձի Մատրաս , ուր որ պիտի տանէին
դիւ , հնազանդիմ ու ընեմ : Պէտք եղաւ
յանձն առնել ու երթալ , առանց կարենա-
լու խեղճ կնկանս և պառաւ մօրս իմ վը-
րայօքս լուր մը տալ :

» Այս անգամ աղէկ ճամբորդութիւն ու-
նեցանք . և Մատրաս հասանք չհասանք ,
դիւ հող կրելու աշխատեցուն . իսկ ձմե-
ռը չուան շինել տուին : Առջի բերան Ան-
գղիայէն հեռանալուս չէի ցաւած , գիտ-
նալով որ հեռու ըլլալովս վրաս շատ հսկո-
ղութիւն չեն ընէր և աւելի գիւրաւ կըր-
նայի փախչել . բայց տեսայ որ վիճակս փո-
խանակ կամաց կամաց լաւնալով՝ ընդ հա-
կառակն երթալով կը գէշնար : Չեմ ուզեր
վշտացընել գրեզ , սիրելի Միքայէլ , մա-
նրամասն պատմելով այն թշուառութիւն-
ներն ու տառապանքները զորոնք տաս-
նըութ տարի արսորանքով և գերութեամբ
քաշեցի , բայց աս միայն քեզի ըսեմ որ
իմ ամենէն մեծ քաշած նեղութիւնս էր
խեղճ պառաւ մօրմէս , երկու դաւակնե-
րէս , զորոնք առանց ճանչնալու կը սի-
րէի , և խեղճ Թերեզայէս զրկուիլս : ... »

Յակոբ իր կինը նորէն յիշելով՝ աչուը-
ներն արտասուքով լեցուեցան , ու քիչ մը
ատեն լռութենէն ետքը՝ այսպէս շարու-
նակեց .

— « Ամենէին Ներոպիոյ վրայ տեղեկու-
թիւն մը չէի առնէր , միայն օր մը այս ի-

մացայ որ երկու հզօր տէրութիւնք քիչ մը
ատեն հակառակութիւնը մէկդի գրեր են,
ու Մատրաս գտնուած գերիներուն ալ ար-
ձակուելու հրաման եկեր է : Անգթաբար
դիս անոնց մէջ չդասեցին , պատճառ բե-
րելով որ ես տէրութեան նաւաստի չէի :
Տրամութեամբ կը նայէի իմ դժբաղդու-
թեան ընկերացս երթալուն և դիս մինակ
Անգղիացւոց ձեռքը տեսնալու : Աիշար
անունով գերւոյ մը յանձնեցի որ դայ ձե-
ղի իմ վիճակս պատմէ , բայց ո՞ գիտէ թէ
մեռեր է արդեօք խեղճը ճամբորդութեան
ատենը կամ թէ մոռցեր է այս ծառայու-
թիւնս ընելու ինծի , որով ամենեւին լուր
մը չէք առած վրայօքս :

» Պատերազմը նորէն շուտով մը բռնկե-
ցաւ , և թշնամւոյն նաւատորմիդը Հնդկաց
ծովը մտաւ : Աս ատենս ես Գրինքմալ
փոխադրուեցայ , զոր շատ կ'աշխատէին
ամրացընելու : Զիս ալ ստիպեցին որ ան-
տեղացի մարդկանց և պատերազմի գերի-
ներուն հետ , որ ասդիէն անդիէն բռնած
կը բերէին , աշխատիմ : Քանի՜ քանի ան-
գամ սիրտս կը բաբախէր , երբոր Գաղ-
ղիացւոց դրօշակը կը տեսնայի որ ծովուն
մէջ կը ծփար . ո՞րչափ անգամ աղօթքը ը-
րեր եմ որ մեր զօրքերը յաղթական ելլան՝
երբոր նաւատորմիղներուն մեր ծովեզրին
առջևը պատերազմիլը կը տեսնայի : . . .

» Սիւֆրանին այս տեղուանքս գալը մեծ
փոփոխութեան պատճառ եղաւ , և ամէն

բան ուրիշ կերպ մը առաւ : Գրինքմալի մէջ ամէն բերնէ անոր ահաւոր անուներ կը լսուէր , և այն միայն վախ ձգեց Անգղիացւոց մէջ : Գուն ալ տեսար թէ ինչպէս թուլութեամբ կը պաշտպանէին բերդէրէ Սիւֆրան դայն պաշարել սկսաւ : Նոյն միջոցին աշխատութենէն ու տրամութենէ ուժաթափ եղած՝ ծանր հիւանդ էի : Անգղիացիք վախնալով իրենց վիճակին վրայ , խստութեամբ կը վարուէին մեզի հետ . մանաւանդ երբոր գաղղիացի նաւատորմիդը նաւահանգստին բերանը տեսան , մէկէն զմեզ բանտերու մէջ փակեցին : Գրեթէ վեց օր հոնտեղս կը տառապէինք և կը հեծէինք անտանելի նեղութեանց մէջ , ինչուան որ քաղաքն առնուեցաւ՝ որ զմեզ ուրախութեամբ լցուց և աղատութիւննիս պարգևեց :

» Այն երջանկութեան վայրկենին էր որ քիչ մնաց որ խիստ փորձ մ'ալ գլխէս անցնէր : Կը յիշեա գուն ալ , Միքայէլ , ինչ խեղճ վիճակի մէջ ըլլալս , կը յիշեա այն ահաւոր տրամութիւնն որ տիրեր էր վրաս , երբոր մինակ , ինչպէս որ ուրիշ անգամ փորձն առեր էի , մէկդի ձգուած դատաւարատուած պիտի մնայի այն հեռու երկրին մէջ : Նոյն իսկ ահաւոր մրրկին գիշերը , որ երկար ատեն ահուելի ալեաց խաղալիկ եղայ , այն աստիճան տաղնապ չեմ քաջած : Աղաղակներս ու հեծութիւններս , Միքայէլ , սիրտդ կտրտեցին , և

յանձն առիր խնդրել նաւապետէդ թե-
թեցընել այն հրամանը , որ ինծի համար
մահ էր : Ահ թէ գիտնայիր որ ինչ եռան-
դեամբ , քու երթալէդ վերջը , Սուրբ Աս-
տուածածնայ ըրած ուխտս կը նորոգէի , որ
Ովկիանոսի ալեաց մէջն ըրեր էի իրեն .
ոհ թէ գիտնայիր որ ինչ ուրախութիւն ու-
նեցայ՝ երբոր « Աւետիս , աւետիս » կան-
չելով ինծի կը վազէիր , ու զիս կռնակդ
շալկած ծովեզերք տարիր : . . . Ընդուներ
էր Աստուած աղօթքս , և թոյլ տուեր էր որ
երջանկութիւնս կատարեալ ըլլալու հա-
մար , Յակոբ Մարդինոյին որդին , առանց
ղհայրը ճանչնալու՝ անոր կեանքը փրկէ » :

ԺԱ.

Երկար ատեն խորճութիւն մէջ Միքայելի վրայ կը ցաւէին . Յակոբ ու ժընըվիւս տխուր ու անբարբառ մէկմէկու կը նայէին պարապ տեսնալով սեղանին վրայ անոր տեղը : Միքայելի երթալէն վեց ամիս վերջը ծագած պատերազմը՝ անոնց անհանգըստութիւնն ու ցաւերն աւելցուց : Իսկ ինքը Միքայել պատերազմի բոլոր վտանգներուն մէջ մտնալու կ'երթար :

Այս կտրիճ տղան շատ անգամ կ'իմացընէր մամուն նամակով իր վիճակը , և գրեթէ բոլոր թոշակն ալ մէկտեղ անոր կը խաւրէր : Բայց վերջը բաւական ատենէ մը 'ի վեր թուղթ գրած չըլլալով , Ուէսանի կղզիներուն մէկէն , ուր Վաղղիացւոց նաւատորմիդը խարխախ ձգեր էր , նամակ մը գրեց որ ասանկ կը վերջանար .

« Կը հեռանանք Վաղղիայէն , սիրելի մամա , և չեմ գիտեր թէ մէկ մը ասկէ հե-

աւանալէս ետքը ինչպէս ու երբ պիտի կա-
րենամ վրաս տեղեկութիւն տալ ձեզի :
Յուսամ որ բաժնուելուս վրայ մխիթա-
րուած էք . դու իսկ գիտես թէ ինչ քիչ
օգնութիւն կրնայի ընել քեզի , և վստահ
եմ որ Յակոբ եղբայրս ամէն պիտոյքդ
կրնայ լեցընել : Նաւապետս շատ գութ
ունի վրաս , կը յուսամ որ զիս ալ ապե-
րախտ չգտնար և ես մեր սիրելի հիւղէն
աւելի Սեփեր նաւուն մէջ իմ պարտքերս
ճիշդ կը կատարեմ : Նորէն կը տեսնուինք ,
սիրելի մամս . . . կը տեսնուինք երբոր Աս-
տուած ուղէ : Քու , աղնիւ Յակոբին և
հօրս յիշատակը մտքէս չեն ելար :

ՄԻՔԱՅԷԼ ՄԱՐԴԻՆՈՅ :

Այս եղաւ ժընրվիւնի իր թոռէն առած
վերջին թուղթը :

Իսկ Յակոբ օրէ օր աշխուժութիւնն ու
գործունէութիւնը աւելցընելով՝ տիրոջը
վստահութիւնը կը վաստակէր : Յաջողակ-
էր և արթուն , և մամուն ամէն պիտոյքը
առատապէս կը լեցընէր . նաև Միքայելի
խաւրած ստակն ալ մէկդի դրեր էր ան-
կարծելի դիպուածի մը համար պահելով
դայն , և կամ որպէս զի 'ի դարձին' նորէն
իրեն ձեռքը դնեն , ինչպէս որ ժընրվիւնը
կ'ըսէր : Միայն թէ ժընրվիւն կ'իմանար որ
շատ կը պառուի , և թէպէտ տարիքին նայ-
ելով ուժով էր և առողջ , բայց միշտ կը

կրկնէր վախճալով որ չըլլայ թէ Միքայէլը
չտեսած՝ իր վերջին ժամը հասնի :

Յակոբ կը ջանար զինքը ապահովցընել
լու . և ամէն ջանքը կը թափէր անոր եր-
ջանկութեանը համար , և ինչպէս որ պէտք
էր յաջողեցաւ . վասն զի որդւոյն խելա-
ցիութենէն զատ բան մը չկրնար մօր մը
սլառաւութիւնը երջանկացընել , և այս
կողմանէ թընրվիւն փափաքելու բան չու-
նէր : Յակոբ որչափ որ կտրիճ երիտասարդ
մը դարձեր էր , այնչափ ալ դարմանալի
էր իր հնազանդութիւնը . մամուն ամէն
հաճոյիցը գլուխ կը ծռէր , և այնպիսի աղ-
նիւ վարմունք մը ունէր անոր հետ և ակն-
ածութիւն մը , որ իրեն տարիքովն երիտա-
սարդի մը քով դժուարաւ կը գտնուի :

Պատերազմն սկսեր էր սաստկանալ ,
և կ'ըսէին ալ թէ թշնամւոյն նաւատորմի-
դը քիչ ատենէն պիտի հասնի , ընդհանուր
պատերազմ՝ ընելու համար՝ երկու ժողո-
վուրդները բաժնող ծովերուն մէջ : Թընր-
վիւն և Յակոբին բոլոր անհանգստու-
թիւնը չգիտնալնին էր թէ արդեօք Մի-
քայելի նաւն ալ պատերազմին մէջն էր
թէ չէ : Ամէն իրիկուն մեծաւ ջերմեռան-
դութեամբ երկուքը մէկտեղ անոր կենաց
ապահպանութեանը համար կ'աղօթէին , որ
սիրելի էր իրենց . և բարի թընրվիւնը չէր
կրնար առանց առատ արտասուք թափե-
լու Յակոբին նաւաստեաց համար ըրած
աղօթքը լսել :

Օր մը ծովեզերքէն քիչ մը հեռուն մեծ
նաւատորմիդ մը տեսան որ կը քալէր :
Բազմաթիւ նաւաստիք և պաշտօնակալք
յամար ելան . բայց անոնց մէջ զՄիքայէլը
չտեսան և բան մըն ալ չկրցան իմանալ ա-
նոր վրայօք , և ասով յոյս առին որ այն
արշաւանքին մէջ պիտի չըլլայ ինքը :

ԺԲ

Մայիս ամսուն զեղեցիկ առաւօտներէն մէկն էր , ու Յակոբ իր տիրոջն անդամ տաններուն մէջ կ'աշխատէր , և ահա յանկարծ ահաւոր թնդիւն մը լսեց որ որոտ ման ձայնէն ալ ահաւոր էր , որուն հաւասար իր կենաց մէջ չէր լսած : Մէկէն աչքերը երկինք վերուց նայեցաւ , բայց սովորականին ալէս կապոյտ և սպարդ էր և ամենեւին մրրկի մը նշան չկար :

Քանի մը վայրկենէն նորէն սկսաւ թընդիւնը զարհուրելի կերպով . Ուկիանու ծովեզերքը , Ժայռերը , երկիրն՝ որուն վրայ որ կ'աշխատէր՝ կը դողդըղային , և մերձակայ լեռանց այրերը այն ահեղ ձայներուն արձագանգը կու տային :

Յակոբ այս անգամ դէպ 'ի արեւմուտք նայեցաւ ու սև ծուխի թանձր ամպ մը տեսաւ հորիզոնին վրայ , որուն մէջէն յանկարծ յանկարծ լոյս կը փայլէր :

— « Ապահովապէս սկսեր է պատերազմը , կանչեց , և ծովեզերքին մօտ . խեղճ հիւղերնիս հիմնայատակ պիտի կործանի գնտակներէն » :

Այս մտածմունքը ձեռուրները թուլցուց , ձգեց բահը , և պառաւ մամը մտածելով՝ սկսաւ ամէն ուժովն հիւղը վազել :

Անվնաս քարածայուերէն վար իջաւ , թէպէտ և գնտակները քովէն կ'անցնէին , և ժայռերէն մեծամեծ կտորներ կը փրցընէին : Անկողնոյն քով ծունկ չոքած և վախէն կիսամեռ դտաւ իր խեղճ մամը : Այն վտանգէն խալըսելու համար , ուզեց դանիկայ դաշտ տանիլ , բայց ժընրվիւս սիրտ չըրաւ տնէն դուրս ելլալու . Յակոբ չկըրցաւ դինքը համոզել որ եթէ գնտակ մը յանկարծ հիւղին վրայ իյնալու ըլլար նէ , բաներնին լմնցած էր :

Վերջապէս միտքը դրաւ գրկել դանիկայ և ապահով տեղ մը տանիլ :

— « Բայց ո՞վ դիտէ , ըսաւ ինքնիրեն , թերեւս վտանգաւոր տեղ մը տանիմ դինքը , ուսկից այնչափ կը խորշի » : Եւ որոշեց որ ինչ որ ըլլայ անոր քովը կենայ : Ահով դողով անցուցին բոլոր օրը թնդանօթոց ձայներէն խլնալով , և վայրկենէ վայրկեան հիւղին հիմնովին կործանելուն կը սպասէին :

Իրիկուան դէմ ումբածգութիւնը շատ դադրեցաւ , և բաղմութիւն մարդկանց որ բարձր ժայռի մը վրայէն պատերազմը կը

դիտէին , մէկ բերան կանչեցին թէ՛ Պաղ-
ղիացիք յաղթեցին :

Դեռ գործողութիւնը բոլորովին չլմըն-
ցած՝ նաւակ մը դէպ 'ի ցամաք սկսաւ մօ-
տենալ , և հիւղէն քանի մը քայլ անդին
մէջինները ցամաք ելան : Նաւաստիք վի-
րաւորուած զօրավար մը թեւերնուն վրայ
առած կը բերէին , իսկ անոնց ետեւէն ալ
երիտասարդ մը կու գար , ծեր նաւաստիի
մը ուսին կրթընած : Յակոբ խրճթին դու-
ռը վաղեց , և ըսաւ որ անկողնին վրայ
դնեն զօրավարը : Հիւանդը կը հառաչէր
ու կը հեծէր : Անոր ձայնէն՝ նաւաստին
դողդղալով մը անոր անկողնին մօտե-
ցաւ : Ժընըվիեւ լաւ մը նաւաստւոյն նայ-
ելէն վերջը , Յակոբին . . .

— « Միքայէլն է աս , կանչեց ուրա-
խութեամբ , . . . այս մեր Միքայէլն է : . .

— Ի՞նքն է , ըսաւ Յակոբ , անոր վիզը
սլլուելով :

— Ո՛հ , խեղճ մամս , ո՛հ , սիրելի Յա-
կոբս , պատասխանեց Միքայէլ , տխուր
վայրկենի մէջ զիս կը տեսնաք . աղնիւ
նաւապետս 'ի մահ վիրաւորուած է :

— Այս այն քաջ պարոնն է որ զքեզ խ-
րեն հետ տարաւ , ու մեզի ալ առատա-
ձեռն բարիքներ ըրաւ :

— Ափսոս , ի՛նչպէս դեղներ է , ըսաւ
Ժընըվիեւ տրամութեամբ մը՝ Ղուկաս
Ռէմոնովիլ նաւապետին դեղընցած դէմքը
տեսնալով , Յակոբին անկողնին վրայ դը-
նելնէն ետքը :

— Բայց դո՛ւն ալ Միքայէլ իրեն պէս
դեղներ ես, վախով մը ըսաւ Ժընըվիեւ :

— Այո՛, տկար ձայնով մը պատասխա-
նեց Միքայէլ կողը ցուցընելով՝ ուսկից ա-
րիւնը ծանր ծանր կը վազէր, ես ալ անոր
քով պատերազմելու ատեն վիրաւորուե-
ցայ : Երբոր մեր նաւապետն ինկաւ, իր
տեղը եղբայրն անցաւ, ու երբ կրակին
սաստկութիւնը նուազեցաւ, նաւակ մը
խաւրեց ցամաք, որպէս զի հոն զվիրաւո-
րը աւելի լաւ կարենան հոգալ : Ինքը չէր
գիտէր թէ ես ալ վիրաւորուած եմ, և
հրաման տուաւ ինծի նաւապետիս հետ
ցամաք ելլալ և հոգալ զինքը : Ես քաղ-
քէն աւելի մեր հիւղն ընտրեցի բերել. ու
րովհետեւ ուրիշ անգամ մ'ալ ազնիւ նա-
ւապետս այս անկողնին վրայ հանգուցեր
էր իր գլուխը, և ուզեցի որ օտարաց քով
չմեռնի : . . . »

Միքայէլ երբ այս բառերս կ'ըսէր՝ եր-
թալով ձայնը կը մարէր, և թէ որ Յակոբ
չբռնէր զեղբայրը՝ անշուշտ ցաւէն և յոգ-
նելէն գետին կ'իյնար :

Քանի մը վայրկենէն վերջը, հասաւ վի-
րաբոյժն և խմացուց որ նաւապետին վէր-
քը մահացու էր, իսկ Միքայէլինը վտան-
գաւոր :

Ղուկաս Ռէմոնվիլ նաւապետին եղ-
բայրն ալ ցամաք ելաւ և հիւղը մտաւ :
Երբ վիրաւորեալը տեսաւ զեղբայրը՝ ձեռ-
քը անոր երկնցուց .

— « Գուլիելմոս , ըսաւ , յաղթեցի՞ն
Գաղղիացիք » :

Դարձաւ Գուլիելմոս և սկսաւ լալ :

— « Ո՛հ , այո , Ղուկաս , մերն է յաղ-
թութիւնը . բայց սուղի նստաւ մեզի : . . . »

— Ուրիշ քաջեր ալ մեռան , կրկնեց
նաւապետը , որոնց մահը ինձմէ աւելի
ողբոյ արժանի է : . . . Ես գոնէ փափուկ
սրտով եղբայր մը ունիմ որ իմ մահս կ'ող-
բայ : . . . Ինչ և իցէ , լսէ , եղբայր , վեր-
ջին կամքս . արդէն գիտես որ կտակովս
դքեղ թողուցեր եմ ամէն բանի ժառանգ ,
բայց գրպանիս մէջ գտնուած ոսկին սիրե-
լի Միքայելիս տուր : Իսկ եթէ Աստուած
չընէ ինքն ալ մեռնի , իր բաժինը ծնողացը
տուր : Կը վախնամ որ զրկեցի զիրենք ի-
րենց ծերութեան մէկ նեցուկէն : Այս
խրճթիս բարի բնակչացմէ է որ ես ասանկ
փառքով կը մեռնիմ . երեք տարի կայ , որ
այս ծովափանցս քովերէն իմ կեանքս խա-
լըսեցին : . . . »

Աս ըսաւ Ռէմոնովիլ ու սուրն ուզեց ,
պազաւ անոր վրայի խաչը մեծարանքով ,
խոստովանեցաւ Սեւեր նաւուն խոստո-
վանահօրը , զոր կանչել տուեր էր , և իր
փառաւոր կեանքը քրիստոնեայ մահուամբ
մը պսակեց :

ԺԳ

Աշխարհքիս վրայ կատարեալ ուրախութիւն ըսած բանդ չկայ . երջանիկ էր Միքայէլ որ հօրը հետ հիւղը դարձեր էր , բայց իր այս երջանկութիւնը ունէր իրեն հետ մէկտեղ տրամութիւն մ'ալ , որ էր ազնիւ նաւապետին մահն և իր ծանր վէրքերը : Բոլոր ընտանիքը ղհիւանդները հոգալու հետ էին , և Յակոբ դեռ առիթ չէր գտած ինքզինքը մօրը և որդւոյն յայտնելու . արդէն Միքայելին հետ խօսք ալ դրած էր մէկէն չյայտնել զինքը , որպէս զի պառաւ Ժընրվիներ շատ չայլայլի :

Երկրորդ օրը մեծ հանդէսով Թաղում ըրին նաւապետին : Իրաւամբը նաւատորմի ղին կտրին հրամանատարներէն մէկը կը սեպուէր , և նաւաստեաց ցաւէն և առատ արտասուքներէն կ'իմացուէր թէ որչափ կը սիրէին զինքը :

Միքայելի հիւանդութիւնն ալ օրէ օր

Երթալով կը թեթեւար և շատ անհանգըստութիւն չէր տար :

Իսկ պառաւ Ժընըվիեւը կը տեսնար որ Ռէմոնովիլ նաւապետին հետ եկող նաւաստին միշտ խորճիթն էր , և Միքայելին հետ ալ մեծ ընտանութիւն կը ցուցընէր : Մարդուս , մանաւանդ մարց սրտին մէջ , անանկ բնածին ազդեցութիւն մը կայ , որ երբեմն չգիտցածը կարծես թէ կը գուշակէ : Պառաւ Ժընըվիեւը զօտարականը տեսնալէն 'ի վեր' անանկ զգացմունք մը կը զգար սրտէն անոր վրայ , որուն պատճառը ինքն ալ չէր հասկընար : Առջի երեք օրերը , իր սիրելի որդւոյն վշտացը և նաւապետին մահուանը խելքը տուած ըլլալով , ամենեւին անոր ուշադրութիւն չէր բրած : Բայց երբոր քիչ մը հանդարտեցաւ հոգերէն , նաւաստւոյն ձայնը ականջին կը զարնէր , անոր տփգոյն , վատոյժ և վշտերէն խանդարած գէմքը՝ իր սրտին վրայ մեծ տպաւորութիւն կ'ընէին :

Յամար ելլալէն ետքը չորրորդ իրիկունը Ժընըվիեւ հիւանդին անկողնին քով նստեր էր , օտարականը և իր Յակոբ որդին ալ քիչ մը հեռուն՝ վերջի պատերազմին և ծովուն վտանգներուն վրայ կը խօսէին :

— « Բոլոր մեր թշուառութիւնն է , ըսաւ պառաւը , որ խեղճ որդիս քսան տարի առաջ ծովուն ալիքներուն մէջ կորսուեցաւ , և թէ որ Աստուած չօգնէր՝ այս սիրելի

Միքայէլս ալ հօրը վիճակը պիտի ունենար :

— Ես կրնամ դքեղ ապահովցընել որ հայրս մեռած չէ , ըսաւ անդիէն Միքայէլ . սա նստած բարի նաւավարը կրնայ ձեռի լուրեր տալ անոր վրայօք » :

Ժընըվիել օտարականին դարձաւ , ան ալ մօրը : Այս երկու նայուածքներուն մէջ վճռական բան մը կար : . . . Գտեր էր մայրը իր այն զաւակը որուն վրայ այնչափ ատենէ 'ի վեր կու լար : . . . Այնպիսի տեսարաններ կան որ գրիչ մը չկրնար նըկարել . նոյն վայրկենին խեղճ հիւղին մէջի եղածն ալ անոնցմէ մէկն է : Այս մէկ վայրկեանը իրենց այնչափ երկայն տարիներու քաշած նեղութիւններն ու ցաւերը մոռցընել տուաւ :

Քանի մը շաբթէն վերջը , Միքայէլ Գաղղիոյ Թագաւորէն միտալ մը տուաւ պատուոյ նշան . և եկամուտ մըն ալ , որովհետեւ անկէ ետքը վէրքերուն պատճառաւ չէր կրնար տէրութեան ծառայել : Մեծասիրտ երիտասարդը աս ամէն յաջողութեանցս մէջ կ'ուրախանար որ ընտանեացը օգտակար կ'ըլլայ : Այնմոնովիլ նաւապետին պարգեւած ոսկւովը՝ Միքայէլ երկիր գնեց Յակոբ եղբօրը համար .

— « Շատ պարտրկան ենք իրեն , կ'ըսէր , որովհետեւ ինքը պահեց պառաւ մամերնիս , որ բոլոր մեր երջանկութիւնն է , մեր խեղճութեան ատենը ինքը զմեզ հոգաց . ուս-

տի իրաւամբ իրեն բռնած բարի ընթացքով
արժանի է վարձուց և հանգստեան ։

Յակոբ , որ ամենուն սիրելի էր , ի՞նչ
գեղին ազնիւ վարձուորի մը առաքինի ,
բարեպաշտ և աղէկ տան խնամակալու-
թիւն գիտցող աղջկանը հետ կարգուեցաւ ,
և իր կալուածին մէջ գնաց բնակեցաւ ,
դոր ինքը կը մշակէր : Իսկ ժընըվիւս , ի՞նչ
Յակոբ որդին և Միքայէլ թոռը իրենց
խրճիթէն չբաժնուեցան . բայց Միքայէլ
որչափ որ վէրքերը թող կու տային իրեն ,
թէ հօրը կ'օգնէր և թէ կ'երթար եղբօրը
հետ կ'աշխատէր :

Խաղաղութիւն և երջանկութիւն տիրեց
այն խրճիթին մէջ , ուր այնչափ արտասուք
թափուած էր , և այն ընտանիքն՝ որ այն-
չափ ատեն ցրուած բաժնուեր էին , վեր-
ջապէս միացած՝ մէկգմէկ կը վայելէին , և
սէրն ու միաբանութիւնը օրէ օր աճելով
իրենց քաջածները կը քաղցրացընէին :

Յակոբ Մարգինոյ չմուցաւ Աստուա-
ծածնայ տուած խոստմունքն իր ալէկոծու-
թեանն ատեն . իր խրճիթին պէս՝ մատուռն
ալ իր ձեռքովը շինեց , ծովեզերքէն քա-
րերը անձամբ ժողովելով ու բերելով : Աս
հոգեւոր աշխատութեանը մէջ , Միքայէլ
ալ հօրը ձեռք տուաւ , և քիչ ատենէն մա-
տուռը շինուեցաւ լմնցաւ :

Ամէն իրիկուն , խրճիթին երեք բնակիչքը
Սուրբ Աստուածածնայ մատուռը կ'եր-
թային աղօթքնին ընելու , և աշնան գէշ

օրերուն՝ երբոր երկինքը սև ամպերով կը
մթըննար, ու քամիները ծովն ալիքներով
կը հնչեցընէին՝ իրենք Սուրբ Կուսէն նա-
ւակոծեալ նաւաստեաց համար օգնութիւն
կը խնդրէին :

ՈՐԴԵԿՈՏՈՐ ՄԱՅՐ ՄԸ

ՈՐԴԵԿՈՏՈՐ ՄԱՅՐ ՄԸ

Քանի մը տարի կայ որ Անվերսա քաղաքը Ալոդիլտ Վալպուրկ անունով հարուստ այրի մը կը բնակէր . և զեղեցկութիւն ու մտքի աշխոյժ ունենալով, միտքը դրած էր որ ինքը ծնած է աշխարհիս ամէն դժուարներն ու զուարճութիւնները վայելելու . և ինչպէս հասարակ է այս տեսակ կանանց, ծանր մտածութիւններէն ու վեհանձն սրտի յուզմունքներէն անանկ կը վախէր՝ իբրեւ թէ խաղաղ ու քաղցր կենաց վրդովիչ ըլլային . ասկից էր նաև որ անզգայ դարձեր էր այն ամէն բաներուն՝ որոնք իրեն կարծեալ երջանկութեանը բանի չէին գար : Թշուառներու վրայ անտարբեր աչքով մը կը նայէր . նոյն իսկ իր զաւակներուն վրայ ալ՝ թէպէտ հրեշտակի պէս աղուոր էին , չունէր այն մայրենի գութն ու գորովը , որ կնկան մը սրտէն ամէն զգացմունքներէ աւելի դժուարաւ կըրնայ ջնջուիլ : Ընդ հակառակն զգեստ մը որ իր ուղածին պէս ձևուած չըլլար , կամ տան զարդերն ընտիր չըլլային , կամ ու-

րիշ կնկան մը վիզը կախուած մանեակ մը տեսնար, և ուրիշ ասոնց նման հաղարու մէկ սնոտիքներ, անանկ ազդեցութիւն կ'ընէին վրան՝ որ տեսնողը կը կարծէր թէ մեծ թշուառութեան մէջ է:

Սր մը այս խաթուներ իր փառաւոր պալատին պզտի դահլիճներէն մէկուն մէջ, կարմիր կերպասէ բազմոցի մը վրայ կէս տարածուած, աչուրները վեր 'ի վերոյ կերպով մը վէպի մը էջերուն վրայ տնկած էր, որուն խրատներուն մէջ ամենեւին բարոյական չկար: Ար կարդար արդեօք, թերեւ բայց զինքը տեսնողն ու չճանչցողը կը կարծէր որ անհոգութիւնն աչուրներն իսկ բանալու թող չէր տար: Բնակութեան կահկարասիքը՝ բնակողին հարստութիւնն ու ընդունայն ախորժները կը յայտնէին. վառարանը և պատուհաններուն առջևներն այնպիսի դիւրաբեկ զարդերով ծածկուած էին, որոնք ամենեւին գործածութեան չեն դար և տղոց խաղալիկներէն իրենց դնովը միայն կը զանազանին: Այս զեղխ տանա մէջ, լոյսը՝ արևու լուսոյն պէս մաքուր ու կենդանի չէր. հապա խիտ վարագոյրներէն անցնելով վարդի գոյն կ'առնէր և ամէն բանի թոյլ ու անորոշ գոյն մը կու տար:

Մական այս սրահիս կենդանութիւն կու տային վեց զեղեցիկ տղաք որոնք թեթեւ ձայն մըն ալ հանելու վախնալով, գորգին վրայ նստած մեծ գրքի մը պատկերները

կը դիտէին . չէին համարձակէր և ոչ խօսելու , և իրենց ուրախութիւնն ու զարմանքը նշանով և ձեւերով կ'իմացընէին : Գիտէին որ ոչինչ բանի մը համար՝ մայրերնին մէկէն ուրիշ խօսց կը վռնտէր զիրենք : Այս աղուոր տղոց անդրանիկը գրեթէ տասուերկու տարեկան էր , իսկ ամենէն պզտիկը հազիւ իրեք տարեկան : Երեք եղբայր և երեք քոյր էին և իրարու վրայ ունեցած սաստիկ սէրերնին իրենց քաղցր և անոյշ խնտումէն կ'երևար , և ստէպ ձեռք ձեռքի տուած ուրախանալներնէն : Ասանկ տեսարաններ չատ անգամ պատկերի մէջ տեսեր եմ , հրեշտակի նման գեղեցիկ տղոց խումբ մը , սուրբ և անմեղ հաճոյից նշան : Այո , ճիշդ այն էր ասիկայ . — այն պարզ գէմքերը որ թշուառութիւն մը գեռ չէ այլայլած . — այն խարտեաշ մաղերը որոնց հասակն ու մկրատը գեռ չեն մնասած . — այն պզտի գէր թեւերը և այն փափուկ անդամները զորոնք աշխատութիւնն յոգնեցուցած չէ և ոչ զեղխութիւնն ապականած . . : Մէկ խօսքով անոնք զմարդկութիւնը կը ներկայացընէին իր մատղաշութեանը մէջ , շնորհալի և աշխոյժ , դարնան առջի տերեւներուն և առջի ծաղկըններուն նման :

Եւ ըստ ինքեան մայրերնին աւելի այս պզտի հրեշտակներուն պիտի նայէր քան թէ մոլորեցուցիչ մատենագրի մը գրքին : Չէ , ամենեին երեսնին չէր նայէր . չէ թէ

բոլորովին մայրենի զգացմունք չէր մնացած քովը , հապա աշխարհային դրօսանքներով ու ապականութիւններով ալ լցուած էր :

Կլողիլա ժամու մը չափ անշարժ բազմոցին վրայ նստելէն ետքը , կամացուկ մը դուռը դարնուեցաւ , ու ծառայ մը ներս մտաւ և ծռելով ըսաւ .

— « Տիկին , քանի մը օր կայ որ կնիկ մը չորս անգամ դքեղ տեսնելու կու գայ : Ես միշտ ճամբեցի զինքը . հասարակ կին մը կ'երևայ . . .

— Աղէկ ըրեր ես , Պետրոս . թող հանգիստ ձգեն զիս . այդպիսի մարդիկ չեմ ուզեր տեսնել : Բայց երբոր Պ . Եւգինէոս տը վալանժ գայ , սիրով ներս մտցուր զինքը : Գիտես որ այդ երիտասարդն երեկուան հանդեսէն դառնալուս ատենն ընկերութիւն ըրաւ ինձի » :

Ծառան հպատակութեան նշան մը ըրաւ գլխովն , ու ըսաւ .

— « Մոռցայ , խաթուն , ըսելու որ ըսած կնիկս նախասենեկին մէջ պատասխանիդ կը սպասէ : Անանկ կու լայ՝ որ մարդուս սիրտը կը կտրտէ , և քեզմէ շնորհք խնդրելու կերպ մը կ'երևնայ վրան » :

Վալպուրկ խաթունը ցատքեց բազմոցէն ու երկու երեք անգամ անհամբերութեամբ ոտքը գետին դարնելով , պոռաց .

— « Ամենևին հանգիստ պիտի չթողուն զիս . տեսնենք ո՞վ է աս կնիկն ալ , անունն ի՞նչ է :

— Խաթուն, խեղճ հագած է, և անունն ալ Կարուինա Սէդֆէլտ դուրցեց. քու տալդ կը կոչէ ինքզինքը » :

Հաղիւ խօսքը լմնցուց ծառան, վալպուրկ խաթունին երեսը կաս կարմիր կը տրեցաւ : Գոռողութեամբ մը ձեռքը երկընցուց և ըսաւ բարկութեամբ .

— « Պետրոս, չըլլայ թէ ներս մտցընես այդ կինը . ըսէ ինծի համար որ տունը չէ . շուտ ըրէ » :

Ծառան դուրս ելաւ չելաւ, նախասենեկին մէջէն յուսահատ աղաղակներ սկըսան լսուիլ և կարծես թէ կռիւ կ'ընէին : Յանկարծ դահլըճին դուռը բացուեցաւ, և երիտասարդ կին մը վազելով վալպուրկ խաթունին ոտքն ինկաւ, որ բարկութենէն ու այլայլութենէն կրակ դարձեր էր : Վալպուրկ խաթունը հպարտութեամբ մը վեր վերուց գլուխը և արհամարհութեամբ մը նայեցաւ խեղճին վրայ, որ աղաչաւոր ձեռքերը իրեն կ'երկընցընէր. վերջը տղոցը նշան ըրաւ որ դուրս ելլեն, և չոքած կնկանը դառնալով,

— « Տեսնենք, ի՞նչ կը նշանակեն, ըսաւ, այս ըրածներդ . ի՞նչ պիտի ըլլան այդ կատակներդ . ըսէ, ի՞նչ կ'ուզես ինձմէ » :

Երիտասարդ կնիկը խեղճ կերպով մը վալպուրկ խաթունին աչքերուն մէջ նայեցաւ և արտասուալից ձայնով մը ըսաւ .

— « Ո՛վ խաթուն, այդպէս մի խօսիր հետս . շատ թշուառ եմ ու մահացու վըշ-

տաց մէջ ինկած : Ղթա խեղճի մը որ ոտքդ
ինկած օգնութիւնդ կը խնդրէ » :

Անդգայ Ալոդիլտը չօքած թողուց խեղճ
կինը և քանի մը քայլ հեռացաւ . վերջը
նորէն ձեռք առաւ դիրքն ու կեղծ հան-
դարտութեամբ մը ըսաւ .

— « Ատեն չունիմ այդ օղբերը մտիկ ը-
նելու . թէ որ ինձմէ շնորհք մը կը խըն-
դրես , այդ խեղճ կերպերով մի յուսար
վախճանիդ հասնելու . բայց որովհետեւ
պատմութիւնդ լսելէն ազատիլը անկարելի
է , շուտ ատոր ծայրը տեսնանք » :

Յայտնի էր որ այս կծու խօսքերը սաս-
տիկ կը վիրաւորէին խեղճ կնկան սիրտը .
բայց անտարակոյս ծածուկ պատճառ մը
կը պարտաւորէր զինքը համբերելու , և
կարծես թէ վշտացեալ դէմքը այս կ'ըսէր .
Աստուած իմ , Աստուած իմ , պէտք է որ
յանձն առնում այս նախատիները : Ոտք
եղաւ և տաքութեամբ մը ըսաւ .

— « Խաթուն , մեծ հարկաւորութենէ մը
ստիպուած այս քայլս կ'ընեմ , վասն զի
գիտեմ որ ազգականութեամբս որով կա-
պուած ենք իրարու՝ քեզի աւելի ատելու-
թեան առիթ եմ քան թէ դթութեան :
Բայց կ'ազաչեմ զթա վրանիս . փրկէ ըզ-
մեզ նախատիներէ և թշուառութենէ : Ան-
կարեկիր մի ըլլար աղաչանքներուս . . . և
ես անունդ կ'օրհնեմ հրեշտակի մը անուան
պէս » :

Վալպուրի խաթունը պատասխան տա-

լու տեղ՝ սեղանին վրայէն արձաթէ զան-
գակիկն առաւ, և երկու իրեք անգամ
զարնելով,

— « Պետրոս, ըսաւ ծառային երբ ներս
մտաւ, գնա ըսէ որ կառքս լծեն » :

Եւ խեղճ կնկանը դառնալով,

— « Կը տեսնես որ, ըսաւ, եթէ ատանկ
չարունակես, ատեն չունիմ ինչուան վեր-
ջը քեզի ականջ կախելու : Շուտ ըրէ,
կարճ խօսէ » :

Թեթեւ կարմրութիւն մը, ներքին բար-
կութեան նշան, երեցաւ խեղճ կնկան
երեսներուն վրայ. բայց բարկութիւնը
զսպելով, սկսաւ ըսել երագութեամբ.

— « Խաթուն... քոյրս... գիտես որ թէ-
պէտ շատ անգամ կարօտութիւն ունե-
ցանք, բայց բնաւ քեզմէ օգնութիւն չու-
ղեցինք. էրիկս գործունեայ և աշխատա-
սէր է, և քիչով գոհ կ'ըլլանք. բայց Աս-
տուծոյ ձեռքը ծանրացեր է հիմա վրանիս :
Երկու տարի կայ որ էրիկս պաշտօնէն
զրկուեցաւ. և այն դժբաղդ գիպուածէն
վերջը, խոստմունքներով ու յոյսերով
կ'ապրինք : Վեց ամսէ 'ի վեր ուղեցինք
պղտի վաճառականութեան մը ձեռք զար-
նել, և ասոր համար ստրկի գումար մը փոխ
առինք. բայց նենգաւոր մարդ մը խաբեց
զմեզ և ամէն բան կորսնցուցինք : Էրիկս
փոխ առած ստակը հատուցանել չկրնա-
լուն համար բանտի մէջ փակուած է. զա-
ւակներէս մէկը հիւանդանոցն է, և կա-

բասիրնիս ուրբաթ օրը ծախու ալիտի հա-
նեն . վաղը չէ մէկալ օր տնէս ալիտի վառն-
տուիմ . ոչ ստակ ունիմ , ոչ հաց , և մեծ
տագնապի մէջ եմ էրկանս համար որուն
պատիւը վտանգի մէջ է , զաւկիս համար
որ հիւանդանոցին մէջ կը մեռնի , մէկալ
զաւկիս համար որ պարապ տեղը մօրմէն
հաց կ'ուղէ , և որ երկու օրէն ինձի պէս
փողոցը մնացած՝ քարերը իրեն անկողին
ալիտի ունենայ : Ո՛հ , խաթուն , ասանկ
դիպուածներու մէջ կրնամ մոռնալ որ քու
և իմ զաւկըներս նոյն արիւնէն են : Գու
որ մայր ես , կրնամ անմխիթար թողուլ
դմայր մը , խեղճ կին մը » :

Անկան իրենց ազգականութիւնը յիշե-
լուն վրայ Վալպուրկ խաթունին սիրտը վի-
րաւորուած , ու իրեն նախատինք սեպե-
լով , բարկութիւնը բռնկեցաւ ու

— « Ի՛նչ ճար կրնամ ընել այդ բանե-
րուն , պատասխանեց խստութեամբ մը :

— Տիկին , կրկնեց խեղճ կնիկը յորդ ար-
ցունք թափելով , այս է քեզմէ խնդրած
չնորհքս . մեզի եօթը հարիւր ֆրանգ փոխ
տուր , որով ազատեմ բանտէն էրիկս ,
տղաս հիւանդանոցէն հանեմ և մեր բնա-
կութեան վարձքը հատուցանեմ : . . . Մտա-
ծէ մէյ մը թէ ի՛նչ օրհնութիւններ ալիտի
կարդանք քեզի . . . որ զմեզ թշուառու-
թեանց ու նախատանաց վէէն ալիտի խա-
լըսես » :

Քանի մը վայրկեան Վալպուրկ խաթու-

նէն պատասխանի սպասելէն վերջը , առաւ .

— « Ապերախտներու փոխ տալու ստակ չունիմ . թէ որ էրիկդ այսչափ ատեն դատարկ չանցընէր կեանքը , այս վիճակին մէջ չէիք խնար . մի յուսար որ ծուլութիւնը վարձատրելու համար ստակս դոհեմ : Արնաս առնել քալել . ինչպէս որ դուք ձեզմով այն թշուառութեան մէջ ինկաք , նայեցէք որ ձեզմով ալ անկէ խալըսիք : Ալ մի կարծեր որ խօսքերուդ ահանջ պիտի կախեմ , մեծապէս կը սխալիս : Չիմացար որ դուրս ելիր ըսի . ահա դուռը » :

Այս նախատական խօսքերէն՝ արտասուաց հեղեղներ կ'իջնային խեղճ կնկանը աչքերէն . առջի բերան ցաւէն կը կարծէր որ կը խղղուի , բայց յետոյ բարկութեամբ վառուելով՝ Վալպուրկ խաթունին մօտեցաւ ու գլուխը վեր առած ըսաւ .

— « Ահ , տիկին , բաւական չեղաւ քեզի թշուառ մօր մը հետ ծառաներուդ ձեռքով ստանկ գէշ վարուիլը . հապա դու քու բերնովդ ալ կը նախատես իր խեղճութիւնը , և շան մը պէս դռնէդ դուրս կը վռնտես : Մոռցեր ես քուկին բուն պատմութիւնդ . մոռցեր ես որ էրիկդ իմ եղբայրս էր , և վայլած հարստութիւններուդ կէսը ինձմէ անիրաւութեամբ յափշտակուած է : Պիտես , ամբարտաւան կնիկ , որ դու բան մը չունիս աշխարհիս վրայ , և ըրածդ ու-

րիշ քան չէ բայց եթէ այն հարստութեան
եկամութիւններն առնել, որուն իրաւունքը
ինծի քան թէ քեզի կ'իյնայ, և զոր չես
կրնար իրաւամբք ժառանգել քանի որ ես
կամ» :

Վալպուրկ խաթունը որ բարկութենէն
բազմոցին վրայ ինկած էր, վեր ցատքեց
և ահեղ ձայնով մը պոռաց .

— « Յիմար, ինչ նախատական դրպար-
տութիւն կ'ընես վրաս :

— Զրպարտութիւն, առաջ տարաւ կը-
նիկը խօսքը, դրպարտութիւն : Հօրեղբօրս
կտակը եղբայրս ու զիս իրեն ժառանգ չէր
ընէր . դու չէիր որ անզգամ խորհուրդնե-
րովդ գրգռեցիր եղբայրս՝ ինծի ինկած մա-
սը ձեռքէս խլելու : Այո, եղածն աս է,
և հօրեղբօրս կենաց վերջին օրերը, դու
և եղբայրս իրեն տունը գրաւեցիք . աս ալ
համարձակեցար ըսելու որ ինքը զիս չու-
ղեր տեսնել, ինքն որ մեռեր է զիս իրեն
սիրելի զաւակը կանչելով : Զարիք մնաց
որ վրաս չխօսէիր, աղնիւ խաթուն . ինչ
դրպարտութիւններ չըրիր իմ վրաս որպէս
զի երկրորդ կտակ մ'ալ ձեռք ձգես բարի
հօրեղբօրմէս, և բոլորովին զրկես զիս այն
ստացուածքներէն, զորոնք վրաս ունե-
ցած սիրոյն համար ինծի ձգեր էր : Ամէն
քան աղէկ գիտեմ, վասն զի մահուան ան-
կողնոյն քով ներեցի եղբօրս և հաշտուե-
ցայ իրեն հետ : Աւելի տկար էր եղբայրս
քան թէ յանցաւոր . . . : Դու միայն, տի-

կին , դու միայն դիս նենգութեամբ կողոպտեցիր ստացուածքներէս , և մեր վրայ ունեցած խիստ ատելութիւնդ իսկ այս բանիս մեծ ապացոյց է » :

Վալպուրկ խաթունը կատաղութենէն ինքզինքը կ'ուտէր . արիւնը գլուխը ցատքեց և սպառնական յանդիմանութեամբ մը պոռաց .

— « Ի՞նչ . կողոպտեցի՞ ես դքեզ . ես դքեզ կողոպտեցի . այ անդգամ . շուտ կորսուէ՞ քովէս , չէ նէ՝ ըսածիդ պէս՝ շան պէս դռնէս դուրս կը նետեմ : Եկար տունս անիրաւ գրպարտութիւններովդ պղծելու : Քնա կորսուէ , ուղես չուղես այս դանգալը հիմա դքեզ դուրս կը հանէ :

— Չայնդ քեդի քաշէ , տխուր հանգարտութեամբ մը կանչեց երիտասարդ կնիկը . անիրաւութեան վրայ բռնութիւնը մ'աւելցընէր . և մի կարծեր որ աղաչանքներովս քեզմէ պաղատած շնորհքս , զոր ժխտեցիր , ջանամ յանդիմանութիւններովս ձեռք ձգել . առջեւ ոսկիէ կոյտեր ալ դիզես , ժողվելու համար ձեռքերս չեմ պղծեր . ստակդ ալ քեդի ըլլայ՝ ախտերդ ալ : Ես իմ նեղութեանցս մէջ գոնէ այս ուրախութիւնն ունիմ որ հարուստ խաթունէ մը աւելի արժանի եմ պատուոյ , որ ամբողջ ընտանիք մը թշուառութեանց մէջ ընկղմելը յանցանք չսեպեր » :

Վալպուրկ խաթունը անպատասխանի մնաց այս յանդիմանութիւններուն դէմ .

բայց աչուքները կը մատնէին իր սաստիկ
կատաղութիւնը . և վախճալով որ չըլլայ
թէ աւելի մեծ գայթակղութիւն մը պատճա-
ռէ, ձեռքը առաջ չդնաց զանգակը դարնե-
լու, և սկսաւ նորէն մտիկ ընել կնկանը :

— « Չըլլայ թէ մոռնաս, ըսաւ Աարոյի-
նա, հօրեղբօրս կտակին խօսքերը . բոլոր
այս ստակներն որ այսօր տղաքդ կը ժա-
ռանգեն, իմիններուս պիտի դառնան եթէ
քու զաւկըներդ իմ զաւկըներէս առաջ
զաշխարհ թողուն . և այսպէս թէ որ Աս-
տուած ուզէ, քու կենդանութեամբդ իսկ
հարստութիւններդ կրնամ ես առնել » :

Այս խօսքերէս՝ հեղնական կերպով մը
ժպտեցաւ Վալպուրկ խաթունը . կարծես
թէ ծանր բեռէ մը խալըսեցաւ :

— « Անիկ, ըսաւ ուժով ձայնով մը, խելքդ
թռուցեր ես . իրաւ կ'ըսեմ որ խելքդ գըլ-
խէդ գացեր է . աս որ կը տեսնեմ, խենթ
նախատինքներուդ ալ ներում կու տամ :
Ի՞նչ, յիմարութեամբ միտքդ դրեր ես որ
քու ողորմելի տղաքդ իմ առողջ և կայ-
տառ զաւկըներէս աւելի՞ պիտի ապրին :
Ար խաբուիս :

— Տիկին, պատասխանեց թշուառ մայ-
րը, ան որ սրտերուն խորը կը կարդայ՝ կը
տեսնէ իմ սիրտս ալ, և գիտէ որ ես ան-
ներելի յանցանք կը սեպեմ քու սիրելի և
անմեղ զաւկըներէդ մէկուն մահը փափա-
քիլը : Ա՛հ, չէ, այդ բաղմաթիւ յաջորդ-
ներդ անփորձ պահեն երկինք : Բայց դու,

խաթուն, ինչո՞ւ անկարելի կը կարծես որ Աստուած իր ձեռքը աշխարհիս հարուստներուն և երջանիկներուն վրայ տարածէ : Ուրեմն միայն խեղճները կը չարչարէ Աստուած : Ուրեմն չես վախեր տղոցդ համար . . . զիրենք չես սիրեր ուրեմն : Ես որ խեղճ մայր մըն եմ, շատ անգամ վախով իմ երկու հիւանդ և տկար խեղճ տղոցս վրայ կը նայիմ. վասն զի կը վախեմ երկնքին մեղի նոր խրկած հարուածէն, այն ահաւոր հարուածէն՝ որուն կոտորածները շատ են » :

Վալպուերկ խաթունը երիտասարդ կրնկան բողոքներուն դադրելէն հանդարտած, ծաղրական կերպով մը ըսաւ .

— « Տած աստիճանի մարդիկը միշտ Աստուծոյ վրայ կը խօսին . թերեւ այս իրենց դիւրին մխիթարութիւն մըն է . բայց 'ի հիմանց քննելով, բնաւ ասիկայ բաները չփոխեր : Տղաքներս խիստ ո՞ղջ առողջ են . աղէկ գիտցիր :

— Խաթուն, խաթուն, կանչեց Կարուինա, մի հայհոյեր զԱստուած : Քանի մը ամսէ 'ի վեր է որ քանի՜ քանի ընտանիքներու անունն անգամ ջնջեց հարուածը » :

Այս խօսքերուս մարդարէական զուրցուածքը խոր տպաւորութիւն մը ըրին Վալպուերկ խաթունին վրայ . գոյնը նեւտեց և խանդաղատանօք մը հարցուց .

— « Ի՞նչ հարուած, ինչ հարուած է այդ :

— Ո՛հ, տիկին, դու զաւակներդ ինչ-

պէս որ պէտք է չեն սիրեր, թէ չէ՝ ահաւոր մաղձացաւէն ((քօլերա)) դիրենք պահելու համար որչափ ալ հոգ ընելու ըլլայիր գոհ չէիր ըլլար » :

Դող մը մտաւ Վալպուերի խաթունին ոսկրներուն մէջ, և սարսափման նշանները կը մատնէին դինքը. բայց մէկէն ամբշնալով մը իր խռովելուն վրայ դոր տկարութիւն կը կարծէր, առջի կերպն առաւ : Վերջէն դուռը ցուցընելով և դանգակը դարնելով,

— « Վերջին անգամ մ'ալ կը հարցընեմ քեզի, ըսաւ, տունէս պիտի երթամ թէ չէ : Չանձրացայ ողբերէդ. թէ որ վաճառուիլ չես ուզեր նէ, ելիր բանդ գնա, ու ալ տունս մի հանդիպիր. վասն զի քեզի համար ասկէց վերջը դուռս դոց է :

— Ա'երթամ, կ'երթամ, պատասխանեց երիտասարդ կնիկը, դէպ'ի դուռն երթալով. մնաս բարով » :

Երբոր Վալպուերի խաթունը մինակ մնաց, որչափ որ ալ ջանաց՝ չկրցաւ մըտքէն հանել մաղձացաւին գէշ գաղափարը. երիտասարդ կնկան խօսքերը մէկիկ մէկիկ նորէն կը հնչէին ականջին մէջ, և ծանր մտածութեանց մէջ ընկղմեցին դինքը : Երկու անգամ դարկաւ դարձեալ դանգակը, վասն զի առջի անգամուան պատասխան չտուաւ ծառան : Վերջապէս երեւցաւ. բայց անանկ դէմքը փոխուած՝ երեսին գոյնը նետած էր և շարժմունքներն

ալ անանկ դողդոջուն , որ Վալպուրկ խաթութունը գինքը տեսնալուն պէս , կանչեց .

— « Պետրո՛ս , ի՞նչ է , ինչո՞ւ գոյնդ նետեր է :

— Խաթութուն , պատասխանեց Պետրոս խեղճ ձայնով մը , չեմ համարձակիր ըսելու գլուխնիս գալու թշուառութիւնը :

— Ըսէ , Պետրոս , ըսէ , քեզի հրաման , խօսքը կտրելով վրայ բերաւ Վալպուրկ խաթութունը :

— Տիկին , մաղձացաւ մօտ է , Պ . Գէսընիէին տանը մէջ անոր Վիկտոր տղան , որ դեռ այս առտու զիս բարեւեց , մեռեր է . . . »

Աս սոսկալի լուրը բոլոր աշխարհային զաղափարները դուրս վռնտեց Վալպուրկ խաթութունին սրտէն , ու մայրենի սէրն արթընցած՝ անոր տեղը բռնեց . ձեռուրները մէկմէկու զարկաւ ու կանչեց .

— « Աստուած իմ , զաւկըներս : Շուտ , Պետրոս , հոս բեր զաւկըներս . կանչէ իրենց վերակեցուն և խուցիս աղախինը :

— Խաթութուն , պատասխան տուաւ ծառան աւելի տխրութեամբ , տղաքդ պարտէզն են ու առողջ կը տեսնուին . երթամ տեսնամ : Բայց աղախիններդ՝ խոհակեր կնկանը լացերէն զարհուրած , տունէդ փախան , և փուճ բան է զիրենք փնտռելու երթալը » :

Դիւրին է Վալպուրկ խաթութունին նեղութիւնն ու բարկութիւնը ըմբռնել տեսնելու

լով ինքզինքը գրկուած այն ծառայութիւններէն որոնց վարժած էր . բայց իմանալով որ զաւկընէրն առողջ են, քաջալերուեցաւ :

Տղաքը ցատքըռտելով սրահը մտան՝ ամէնքն ալ խնտումերեւ մօրերնէն կանչուելնուն համար, և իրենց գգուանքներով մօրերնուն ճակտին տխրութիւնը փարատեցին : Սակայն դիտեց Վալպուրկ որ իր անդրանիկը ամենէն վերջն եկաւ և սովորականին պէս ալ զուարթ չէր : Այնպիսի ջերմ գորովով գրկեց վեց տղաքն ալ, որ մինչև ան ատեն ըրած չէր : Բայց կամաց կամաց անդրանիկն երեսին վրայ տփգունութիւն մը կը պատէր : Ահեղ գուշակութիւն մը մօրը սիրտը տակնուվրայ ըրաւ, ու

— « Հիւանդ ես, սիրելի տղաս, հարցուց :

— Ձէ, մայրիկ, պատասխանեց տղան . բայց տկանջներս կը խօսին . աչուրներուս առջև ալ լոյսեր կը տեսնեմ : . . . Ահ, հիմա բան մը ունիմ » :

Վալպուրկ խաթունը խենթի պէս վաղեց, կանչեց ծառան, որ մէկէն աճապարեց եկաւ :

— « Պետրոս, ըսաւ, Եւգինէոսը մաղձացաւէն բռնուեր է . . . Շո՛ւտ բժիշկ մը հասցուր, որն որ ալ դիմացդ ելլայ . քանի հատ ալ որ գտնաս հոս խրկէ . նայէ որ աւելի Պ . Շիրբէրօսը գտնաս . ծառայող կը-

նիկ մ'ալ գտիր ինձի : Ա՛հ, Պետրոս, կ'աղա-
չեմ, վազէ, շուտ ըրէ, վարձքդ ինձմէ » :

Մառան մէկէն թռաւ անհետացաւ, և
Վալպուրկ խաթունը տղոց քով դարձաւ .
բայց ի՛նչ ողորմ ձայն էր որ սրտէն ելաւ .
անդրանիկը գետնին վրայ տարածուած,
անդամները կը պաղէին, ոտուրները սառ-
տիկ կը դողդըղային, աչուրներն ալ խորը
մտած, կենդանի դիակի մը կը նմանէր :

Ա՛հ, թէ որ տեսնէր մէկը այն մայրը իր
տղուն վրայ ինկած, ու խեղճ զաւակին
տփգոյն դէմքը իր արցունքներով թրջելը,
թէ որ տեսնէր անոր՝ տղուն կապուտցած
չրթանցը տուած համբոյրները ու ջանքն իր
հոգւոյն մէկ մասը այն հիւանդ մարմնոյն
մէջ փոխադրելու, թէ որ տեսնէր անոր
յուսահատութենէն խելքը թռուցած ոտք
ելլալն ու վազելը հիւանդ զաւակը գիրկը
սրահին չորս կողմը, իբր ուղելով մա-
հուան ձեռքէն ազատել զայն, ու թէ որ
լսէր այն ողորմուկ և կատաղի ձայները
որոնք յարկը կը թնդացընէին, իրաւ որ
իր կեանքը կը դնէր այնպիսին այդ կնի-
կը իր մահացու վշտերէն փրկելու համար :
Բայց մահուան ճիրանացը դէմ զօրաւոր
վահան չէ մօր մը սէրը : Մառեցաւ տղան
մայրենի բազուկներուն մէջ որ խանդա-
ղատանօք գրկեր էին զինքը . թոռմեցան ե-
րեսները իբրև թէ միսը մորթին տակ հա-
լած ըլլար . իր պղտի մատուրները խոր-
շումեցան, իբրև թէ յանկարծական կրակէ

մը այրած ըլլային . և ո՛հ , աչքերն ալ չոր-
ցան ու ցամքեցան : Մական տղան ոչ զգաց-
մունքը և ոչ խելքը կորուսեր էր , վասն
դի իր ցաւոցը մէջն ալ գգուանքներովը
մօրը սիրոյն կը պատասխանէր , և բիւրե-
ղի նման սուր ձայնով մը կը պոռար .

— « Զո՛ւր , ջո՛ւր . ծարաւի եմ » :

Թշուառ մայրը տղան առած խոհանոց
վազեց , և առջէն եկած ջուրը մէկէն խրմ-
ցուց անոր . վերջը սրահը դարձաւ , միշտ
սրտին ցաւերը սաստկանալով :

Իր խռովութեանը մէջ մէկալ տղոցը ցա-
ւադին ձայները չէր լսած . մանաւանդ թէ
երբ չորս կողմն առած զգեստներուն կը
պլլուէին՝ մէկդի կ'ընէր դանոնք . կը կար-
ծէր որ ոգի մը կը հալածէր զինքը ու կ'ու-
ղէր մեռցընել իր զաւակը . իր տղոց դըպ-
չիլներն իսկ կը սարսափեցընէին զինքը :
Վերջապէս ուժէ ինկած , երկուքը մէկտեղ
գորգին վրայ ինկան փռուեցան : Այս
ատենա աղջիկներուն պղտիկներէն մէկը
մօրը քով գնաց և խեղճ ձայնով մը ըսաւ .

— « Ո՛հ , մայրիկ , իմ ականջներս քլ կը
թնդան . . . ես ալ հիւանդ եմ » :

Վաղպուրկ խաթունը ցաւադին նայ-
ուածքով մը աղջկանը նայելով , դան ալ
մէկալ թւովը գրկեց . իսկ մէկալնոնք մօ-
րերնուն չորս կողմն առած կու լային կը
հառաչէին :

Մէյ մ'ալ սև հագած մարդ մը սրահին
դուռը երեցաւ , որ այնպիսի միջոց մա-

հուան դեսպանի կը նմանէր . բայց մարդը այս խեղճ տեսարանս տեսնելով, ծռեց գլուխը և աչքերէն վազած արցունքները սրբեց :

— « Թշուառութիւն », ըսաւ հառաչելով : Այս ձայնէն կարծես թէ Վալպուրկ խաթունն արթնցաւ . ելաւ բժշկին վազեց, առջևն ինկաւ, աղաչաւոր ձեռուրները երկնցուց, և արցունքի հեղեղ մը թափելով կանչեց .

— « Ո՛հ, Պ . Շիբբէրս, գթա վրաս . Աստուծոյ սիրոյն համար աղատէ զաւերներս մահուան ձեռքէն . տես, ոտքդ ինկած գետնին փոշին կը պաղնեմ, գերիի մը պէս : Ա՛հ, ըսէ, պիտի փրկեմ աղաքս » :

Աճապարեց բժիշկը զինքը վերցընելու . ինքն իսկ կը յուզէր սաստիկ այլայլութեանէ և ինքիրմէ դուրս ելած էր . քիչ մը աւտեն Վալպուրկ խաթունին աչուրներուն մէջ լռութեամբ նայելէն վերջը՝ կտրըճութիւնը ձեռք առած՝ հիւանդ տղոցը մօտեցաւ .

— « Խեղճ մայր, ըսաւ, երբ պէտք է ես անխռով ըլլամ՝ դու լացս կը շարժես . հանդարտէ, թերեւ երեւակայածիդ չափ սաստիկ չէ հիւանդութիւննին . իրաւ որ վրտանդաւոր է մաղձացաւը, բայց ամէն անգամ մահացու չէ . և թէպէտ խիստ գէշ ալ ըլլայ տղոցդ վիճակը, սակայն միշտ յոյս մը ունիմ » :

Նոյն ատեն ծառան ուրիշ բժիշկ մ'ալ բերաւ : Ըսաւ իրեն Պ . Շիբբէրս .

— « Պետրոս, խաթունդ և իր չորս տղա-
քը ուրիշ խուց մը տար, որչափ կարելի
է ասկէ հեռու : . . . Տիկին, պէտք է այս
բանս ընես . մի բողորովին ինքզինքդ տը-
խրութեան ձեռքը ձգեր . կրնայ այդ տը-
ղոցդ վրայ մեասակար ազդեցութիւն մը
ընել » :

Երբ ծառան բժշկին հրամանը կատա-
րել ուղեւորվ խնայուց խաթունին որ դինքը
պիտի տանի, վաղեց կնիկը իր հիւանդ
տղոցը, պլլուեցաւ անոնց հառաչելով ու
խեղճ ձայնով մը կանչեց .

— « Եւգինէ՛ոսս, Վիրգինիա՛ս . աս վեր-
ջին բարե՛ն է . Սատուած իմ, ալ պիտի չը-
տեսնեմ զիրենք » :

Քիչ մնաց որ դողդըղալէն նստարանին
վրայ պիտի իյնար, եթէ չգրկէր ծառան ու
հեռու խուց մը չտանէր . հոն՝ անշնչացա-
ծի պէս աթոռի մը վրայ ինկաւ, դէպ ի
կուրծքը ծռեց գլուխը և բնաւ շարժմունք
չէր ընէր . միայն երբեմն երբեմն ձեռքը
կը շարժէր ապահով ըլլալու համար թէ
զաւկըները չորս կոճմն են թէ չէ :

Ծառան թողուց իր տիկինը և բժիշկնե-
րուն օգնելու գնաց . բայց անոնք նորէն
դինքը մէկէն Վալպուրկ խաթունին քով
խրկեցին : Աամացուկ մը տիկնոջը մօտե-
ցաւ ու մէկդի առաւ անկէ անդրանիկ աղ-
ջիկն, որ հիւանդութեան նշաններ կու
տար . գողի պէս ոտքին մատուրներուն
վրայ կը քալէր, որպէս զի մայրը չարթըն-

նայ . բայց պարապ տեղը . բացաւ մայրն
աչուրները , սիրտ կտրտող ձայն մը հանե-
լով՝ ծառային առջևը նետուեցաւ ու յա-
փըշտակեց գրկէն իր զաւակը .

— « Ալոգիլտ , պոռաց , աչուրները դար-
ձած՝ աղջկանը նայելով , սիրելի Ալոգիլտս ,
անուշ դատրիկս . . . դու որ մօրդ անունն
ունիս պիտի մեռնիս . դքեղ մահուն ձեռ-
քը պիտի մատնեմ . . . »

Բայց իմանալով աղջկան տաղնապողա-
կան շարժմունքները և տեսնալով որ ա-
չուրները խորն ընկղմեր են ,

— « Ալոգիլտ , ըսաւ վերջին յուսահա-
տութեամբ , հեղ մըն ալ նայէ քու մօրդ ,
խեղճ զաւակս . — դուն ալ դիս կը թողուս ,
դու , աչքիս լոյսը : . . . Այն ինձի . ուրեմն
պէտք է . առ , Պետրոս , ահաւասիկ իմ
ամենէն աղնիւ դանձս . . . մնաս բարով ,
մնաս բարով » :

Դէպ 'ի բաղմոցը վազեց ու հեծեծալով
տարածուեցաւ վրան : Քիչ մը ատեն ան-
շարժ , աչքերը տնկած , թերեւ մարած ,
կենալէն վերջը , կտրծես թէ նոր կեանք
առաւ . և յայտնապէս ներքին սրտի տաղ-
նապ մը շարժեց զինքը . յանկարծ վեր
ցատքեց և ձեռուրները երկինք վերցընե-
լով ծունկի եկաւ . իր շրթունքներէն ելած
ջերմեռանդ աղօթքը չէր հասկըցուէր . թո-
ղութիւն , շնորհք , ունայնութիւն , մեղք ,
բառերը միայն իր հառաչելու միջոցը կը
լսուէին : Այն միջոցին ապաշխարող Մա-

րիամ Մագդաղենացւոյն կը նմանէր, և իր
անցեալ կենացը մէջ ըրած յանցանքներ
ուն համար արեան արցունքներ կը թա-
փէր: Այս աղօթքը, այս խոստովանու-
թիւնը զոր ուղղակի Աստուծոյ կ'ընէր, եր-
կար քչեց. վերջապէս ոտք ելաւ միշտ նոյն
պէս վշտագնեալ, բայց աւելի հանդար-
տած, ու բարձր ձայնով կանչեց ծառան,
որ մէկէն եկաւ.

— « Պետրոս, ըսաւ, ինչպէս են Նւդի-
նէոսը, Վիրգինիան ու Ալոդիլտը. ո՛հ, ը-
սէ, ճշմարտութիւնը մի ծածկեր »:

Ծառան լալ սկսաւ ու պատասխան
չտուաւ:

— « Բաւական է, բաւական է, ըսաւ
ցած ձայնով մը, հասկըցայ ցաւդ. Աս-
տուած ասանկ կ'ուզէ. քիչ մը ատեն է որ
սորվեցայ զիս իր ամենակարող կամացը
հպատակել: Ո՛ւր էր թէ աս խոնարհու-
թեամբս իր շնորհացն ու գթութեանն ար-
ժանի ըլլայի. բայց ափսո՛ս, կ'իմանամ
որ փորձութիւնս դեռ լմնցած չէ: . . . Պե-
տրոս, սիրելիս, գնա կ'աղաչեմ շուտով
գործակալիս տունը. ըսէ որ Պ. Սէդֆէլ-
տին պարտքը վճարէ, որ բանտն է. ան-
սա քսակն ալ, որուն մէջ քանի մը ոսկի
կայ ու Սէդֆէլտ խաթունին, իմ տալիս,
տար, որ աս առտու հոս եկաւ, և աղաչէ
որ շուտ ընէ տունս գայ. պատմէ իրեն իմ
թշուառութիւնս և վիշտերս. կարելի բան
չէ որ չգայ. հիմա կը ճանչնամ զինքը »:

Ծառան քսակն առաւ ու աներեւոյթ եղաւ . Վալպուրկ խաթունն ալ զգալի կերպով աղօթքէն մխիթարուած, մնացած իրեք տղոցը քով գնաց ու մէկիկ մէկիկ աղէկ մը կը զննէր զանոնք . իրենց գծագրութեանը վրայ բնաւ փոփոխութիւն մը չտեսաւ , և այնպէս սկսաւ համբուրել զանոնք՝ որ կը մատնէր իր այլայլութիւնը . կարծես թէ առջի տխրութեանը չափազանց ուրախութիւն մը փոխանակեր էր : Բայց առ ուրախութիւնը քիչ պիտի քշէր . մինչդեռ աթոռին վրայ նստած մայրենի գորովով մը իր զաւկըները կը դիտէր հալած աչքով , արդէն անգութ մաղձացաւ իրենց ներսը թափանցեր էր : Մէյ մ' ալ յանկարծ պըղտի Փրետերիկը կապարեայ զանգուածի մը պէս գետինն ինկաւ և սկսաւ խռկալ հանդերձ ահաւոր շարժումներնէրով . ոտուրներովը կը զարնէր բաղմոցին , և անդամները սաստիկ դողով մը իրարու կը զարնուէին :

Անկարելի բան է խօսքով նկարել թէ ինչ աստիճանի կտրտեցաւ մօրը սիրտը այս տեսարանէն . և դժուարաւ կը համոզուէինք թէ կնիկ մը այսչափ ցաւերու կարենայ համբերել , թէ որ չգիտնայինք թէ ետեւէ ետեւ եղած ցնցմունքները ջղաց ըզգացմունքը կը տկարացընեն : Քանի մը վայրկեան Վալպուրկ խաթունը տղուն վրայ նայելէն , որ գետնին վրայ կը տապըլտըկէր և ըզունգներովը միսը կը քերէր ,

և անշարժ ու քար կտրածի պէս կենալէն վերջը՝ ցատքեց յանկարծ, և տղան գրկելով բժիշկներուն կեցած սրահը վազեց :

Հոն միայն ճիշ մը բերնէն ելաւ և շունչը կտրած տղուն հետ մէկտեղ գորգին վրայ տարածուեցաւ : Խեղճ մայր . մէկ նայուածքով իր Նւզինէոսին ու Վիրգինիային դիակները տեսեր էր :

Երբ շատ ատենէ վերջը խելքը գլուխն եկաւ, ինքզինքը առջի սրահին մէջ բազմացին վրայ նստած գտաւ . երիտասարդ կին մըն ալ իր ձեռքէն բռնած, որ փափուկ խշնամքով կը ջանար դինքն 'ի կեանս դարձնելու : Վալպուրկ խաթունը պտըտցուց մէյ մը իր այլայլեալ աչքերը խուցին չորս կողմը, կարծես թէ իր անցեալները միտք բերելու համար, և քովը տեսնելով իր երկու տղաքը, ըսաւ երիտասարդ կնիկանը բաւական կտրիճ ձայնով մը .

— « Ապրուինա, յանցաւոր եմ քեզի՝ ըրած անգթութեամբս և անիրաւութեամբս . քու խօսքերդ մարգարէութիւն եղան . — կը տեսնես որ թշուառ եմ և լքեալ . վրէժխընդրութիւն ըրաւ ինձի Աստուած և պատժեց զիս՝ իմ սիրելիներէս գրկելով . սակայն կը յուսամ որ զիս մինակ չթողուր . թերեւ իր բարութեամբը պարգևէ ինձի իմ զաւակներէս մէկուն կեանքը . բայց ասոր համար քուններելուդ կարօտ եմ : Ո՛վ քոյր իմ, զիս կուրցընող առագաստը փառատեցաւ աչքերէս . ըսէ, պիտի ներես քեզի դէմ ըրած յանցանացս » :

Երիտասարդ կնիկը սկսաւ լալ, և հա-
ռաչանօք ըսաւ .

— « Ո՛հ, տիկին, ես քեզի համար աղօ-
թեցի Աստուծոյ . շատոնցուքն է ես քեզի
ներած եմ . կ'ըմբռնեմ ցաւդ և վիշտերդ .
վասն դի ես ալ մայր եմ, և եղբօրս դա-
ւակները իմիններուս պէս կը սիրեմ : Ո՛հ,
դքեզ չեմ թողուր ինչուան որ չխալըսենք
զանոնք որոնք կրնան խալըսիլ . մէկտեղ
կ'աղօթենք, և թերևս Ամենակալն իր ո-
ղորմութիւնն իջեցընէ մեր վրայ : Այո, կը
զգամ որ դեռ մայր պիտի ըլլաս, և որոնց
վրայ որ կը դողաս՝ անոնց ծիծաղը նորէն
տեսնալու երջանկութիւնը պիտի ունե-
նաս :

— Ո՛վ Կարողինա, ո՛ւր էր թէ աս խօսքդ
ալ անցեալ անգամուան պէս ճշմարտէր :
Ձեռ տեսնար ինչպէս Թագուհի աղջիկս
տփգոյն է : Բայց մտիկ ըրէ ինձի առանց
խօսքս կտրելու . արդարութեամբ չվա-
րուեցայ ես քեզի հետ, Կարողինա . իրաւ
որ հօրեղբօրդ ժառանգութիւնը յափըշ-
տակեցի . կը խոստովանիմ որ ունայնա-
միտ, դոռող և անգութ կնիկ մը եղայ . . .
ամբարտաւանութիւնը կուրցուցեր էր զիս .
բայց թշուառութիւնն իր հզօր կարողու-
թեամբը կը փարատէ այն խաւարը որ պա-
տեր էր վրաս . առաջինը չեմ հիմա, և եր-
ջանկութիւն կը սեպէի այսօր ինձի՝ թէ որ
բարի սրտովդ յանձն առնէիր քոյր կան-
չել զիս : Կ'ըմբռնեմ հիմա Աստուծոյ կա-

բողութիւնն ու աղօթքին մխիթարութիւնները . բայց այսչափս բաւական չէ զիս պատժողին հետ հաշտուելու : Չեմ կրնար քեզի դարձնել այն ստացուածքները զորոնք քեզմէ յափշտակեցի , որովհետեւ տըղոցս վրայ դարձուցած եմ . բայց ես կը խօթեմ անոնց միտքը թէ իրենք չեն անոնց հարադատ տէրը , և թէ կրօնական պարտք է իրենց նորէն այն հարստութիւնը դարձնելը քեզի . իսկ իմ եկամուտներուս կէսը քուկդ է ասկէ վերջը , զիտցած ըլլաս . . .

— Ո՛հ , չեմ ուզեր , կանչեց երիտասարդ կինը :

— Ահա Աստուծոյ առջև կ'ըսեմ , վրայ բերաւ Վալպուրիկ խաթունը , որ ալ ձեռք չեմ դպցըներ այն մասին զոր անիրաւութեամբ գրաւեցի . և կ'աղաչեմ , Վարդինա , քոյր իմ , մի գէմ կենար . կ'ուզես չընդունելովդ ցաւերս դառնացընել . ա՛հ , թէ որ ծնկուըններուդ պլլուած չեմ պաղատիր , անկէ է որ ուժէ ինկած ու տկարացած եմ : Խօսէ , Վարդինա , խօսէ : չես պատասխաներ . քու վեհ սրտիդ ծանր կուգայ տուածս ընդունիլ . անանկ է նէ , պատասխան չեմ ուզեր , միայն թողութեան ու ներելու համբոյր մը տուր , և Աստուած վկայ ըլլայ » :

Երկու կնիկները գրկախառն պլլուեցան իրարու , և երկար կեցան այն քաղցր գրկախառնութեամբ : Վսեմութիւն մը կը

վաղէր այս տեսարանին մէջ. երկինք յերկիր խոնարհեալ կ'երևնար . . . :

Քանի մը օր ետքը երկու կնիկները ծանրաբայլ կօշկաց վաճառանոցէն կ'անցնէին. անոնցմէ մէկուն դէմքը խիստ տժգոյն էր, և սուգի զգեստ հագած. մէկալն աւելի երիտասարդ և քիչ վշտագնեալ կը տեսնուէր : Պզտի տղայ մը անոնց մէջէն կ'երթար ձեռքերնէն բռնած : Մայր եկեղեցին մտան և աւագ խորանին ետեւը Ս. Խաչի մատուռը դացին. հոն՝ տժգոյն դէմքով տիկինը խաչելութեան տակը չոքեցուց տղան ձեռնամած և տխուր ձայնով մը ըսաւ .

— « Աղօթէ, կուստաւ, աղօթէ եղբարցդ և քոյրերուդ հոգւոյն համար, և շնորհակալ եղիր որ դքեզ մօրդ քով թողուց » :

Մտիկ ըրաւ տղան մօրը խօսքին, ջերմեռանդաբար ու բարեպաշտութեամբ ծըռեց գլուխն ու քաղցր և սրտաճմլիկ ձայնով մը ըսաւ .

— Հայր մեր, որ յերկինս, առբք եղիցի անուն քո, եկեացէ արքայոշրիւն քո, եղիցի կամք քո որպէս յերկինս և յերկրի :

ՄԱՆՐԱՎԱՃԱՌԻՆ ԱՂԶԻԿԸ

ՄԱՆՐԱՎԱՃԱՌԻՆ ԱՂԶԻԿԸ

Ա

Քանի մը տարի առաջ Անվերսալ քաղաքը կանաչ ըսուած հրապարակին մօտ փողոցի մը մէջ՝ մանրավաճառի անուանի խանութ մը կար, որ իրեք հարիւր տարիէ՝ ի վեր որդւոց որդի կը շարունակէր և չափաւոր գնով ծախելուն համար շատ բանուկ էր։ Աս խանութին վերջին տէրն էր Յովհաննէս Փան Ռուդմաէլ, որ կարգուեր էր Սիսքա Բող անունով աղջկան մը հետ։ Երկուքն ալ պզտիկուց ի վեր աշխատութեամբ անցուցեր էին իրենց կեանքը, կարգուելնէն վերջն ալ իրենց խանութին զբաղած ըլլալով ժամանակ չէին ունեցած նոր սովորութիւններու հետեիլ, որ հիմակուան երիտասարդաց ամենէն մեծ զբաղանքն է։ Հաստատուն նիւթէ պարզ զգեստներ կը հագուէին, միշտ նոյն ձևով։

բայց հասարակ օրերու, կիրակիի, և դատ-
կի համար ուրիշ ուրիշ հազուստներ ու-
նէին : Աս դատկական ըսուած հազուս-
տը՝ մեծ տօնի օրերը միայն կը հազուէին ,
երբոր հաղորդութեան սուրբ խորհրդոյն
պիտի մերձենային , ինչպէս նաև երբոր
կնքահայրութիւն կ'ընէին տղու մը , կամ
բարեկամի մը ամուսնութեանը վկայ կ'ըլ-
լային : Յայտնի է որ աս երկու ամուսին-
ները նորութիւն սիրողներու առջև հին
ժամանակի բորբոսած անձինք կը սեպուէ-
ին և կ'արհամարհուէին ալ անոնցմէ .
բայց իրենց հոգը չէր ամենւին , և հետե-
ւեալ առական ըսելով կը մխիթարուէին . Ս-
մեկ մարդ միմակ մը ոչնի աս աշխարհիս մեջ .
դռն հով ժողովե , մենք՝ ստակ : Խեղճերը չէին
գիտէր որ իրեն պատիւը ճանչցող մարդ մը
չկրնար կէսօրը կերակուր ուտել , ու ի-
րենց ռամիկ սովորութենէն ետ չկենալով
ժամը տասուերկու դարկածին պէս սեղան
կը նստէին : Միանգամայն սեղանի վրայ
ալ կարճ աղօթք մը կ'ընէին , թէ առաջ և
թէ ետքը : Ուղողը կրնար դեռ ուրիշ
չատ պակասութիւններ գտնալ վրանին ,
որոնցմէ մէկն ալ աս էր՝ որ գաղղիարէն
բառ մը չէին գիտէր (որովհետեւ ամենե-
ւին պէտք չէին ունեցած ան լեզուին) . ընդ
հակառակն՝ իրենք աստուածապաշտ էին ,
գործունեայ , պարզ , և բարբերնին խա-
ղաղասէր : Իրենց ամենէն մեծ անխելքու-
թիւնն ան էր՝ որ աւելի աղէկ կը սեպէին

օրը քանի մը փող միայն մէկդի դնել
արդարութեամբ, քան թէ հազարումէկ
խաբէութեամբ ու խարդախ ճամբաներով
երկու իրեք տարուան մէջ ան աստիճանի
հարստութիւն ժողովել, որ մէկը մէկալը
զուրցեն թէ Ռուսկից սա անդգամը այսչափ
հարստութիւն դուրս հանեց: Միով բա-
նիւ, բուն հին ժամանակի ազնիւ Փլաման-
ներ էին ասոնք:

Ֆան Ռուզմաէլ տասնըհինգ տարուան
աղջիկ մը ունէր, մօրն անունովը Միսքա
կոչուած, բաւական բարձրահասակ, դէմ-
քով վայելուչ, դեղին մազերով ու կա-
պոյտ աչքերով: Ինչուան ան հասակը աղ-
ջրկանց դպրոց մը դացեր էր Միսքա. հոն
իր մօրենական լեզուն հիմամբ սորվեր էր,
անկէ դատ՝ թուաբանութիւն և կար կա-
րել ու բանիլ: Իր ծնողացը պէս պարզ
աղջիկ մըն էր, բարեպաշտ, հնազանդ,
անոյշ, առանց թեթեւոյիկ ըլլալու. ա-
նանկ որ մի միայն յարմար էր իր հարց
խանութն առաջ տանելու ան երիտասար-
դին հետ՝ որ իր էրիկը պիտի ըլլար:

Ինչէն արդեօք սա իրեք հարիւր տա-
րուան խանութն այսօրուան օրս դոցուած
է: Ինչ դժբաղդութիւն պատճառ եղաւ որ
Ֆան Ռուզմաէլի խանութին մէջն եղած
տակառիկները, անօթներն ու շիշերը և
ուրիշ վաճառքները Անվերսայի ուրբաթ օ-
րերու վաճառանոցը տարուեցան ծախուե-
լու: Ահա սա է պատմելուքնիս:

Բայց նախ գիտնալու է որ յիշեալ խա-
նութին մօտ կօշկակար մը կը կենար , որ
մեծ բարեկամ էր Ֆան Ռուզմաէլի , անոր
հետ ամէն կիրակի պտըտելու կ'երթար
Սդինէնպրուկ ըստած ճեմելիքը , իրի-
կունները ամռժա կոչուած թղթի խաղը կը
խաղար հետը , ու իբրեւ թէ եղբայրն ը-
լար , բանէ մը համ չէր առնէր թէ որ Սիւ-
քայի հայրը մէկտեղ չըլլար : Սակայն յան-
կարծակի աս ամէն բաներս տակնուվրայ
եղան արտաքոյ կարգի պատճառով մը :

Կօշկակարն , որ ինչուան ան ատեն բա-
ւական ապրուատ դտած էր , ու ըրած խը-
նայութիւններովն ալ կրցեր էր գնել ան
տունն ուր կը բնակէր , օր մը որ Ֆան
Ռուզմաէլ ջերմէ բռնուած՝ անկողին պառ-
կեր էր , փողոցին վրայ նայող երկու պա-
տուհանները վար առնել տուաւ ու անոնց
տեղ ապակիէ դուրս ցըցուած խանութի
ճակատ մը դրաւ , որուն վրայ գաղղիա-
րէն լեզուով ու կարմիր գունով խել մը
վերտառութիւններ կային . մէջտեղը այս-
պէս գրուած էր . Առանց կարի կօշիկներ .
Բարիգոռ կօշիկներոռ ոռ մոյկերոռ խանոռ .
որ փառաւոր սուտ մըն էր , որովհետեւ
միտքը դրած էր որ կօշիկներն ալ մոյկերն
ալ ինքը շինէ : Քիչ մը աւելի վարով պատ-
կեր մը կար , որուն մէջ մարդ մը կը տես-
նուէր , զոր արեւը կուրցուցեր էր՝ մոմո-
տած կօշկի մը վրայէն անդրադարձուցած
ճառագայթներովը . և վերտառութիւն մը

գրուած էր ասոր վրան , որ' կը զուրցէր
թէ մոմոտելու նիւթին բաղադրութիւնը
Անգղիայէն եկած է . որ ասիկայ ալ պո-
չաւոր սուտ մըն էր , որովհետեւ առջինին
պէս՝ դարձեալ ինքը կը շինէր զան : Գնող-
ները միշտ նոյն կօշիկները կը գնէին ,
միայն այսչափ էր տարբերութիւնը՝ որ
կօշկակարը չորս անգամ առջինէն աւելի
վճարել կու տար իր ծախսած կօշիկները :
Կողմնակի ապակիներուն վրայ ալ ասանկ
գրուած էր . Գառչուէ կօշիկներ , Օձառի փո-
շի , Սնկե ներքաններ , և այլն :

Երբոր Ֆան Բուզմաէլ հիւանդութենէն
առողջացած՝ առաջին անգամն որ տնէն
դուրս ելաւ ու կամաց կամաց կը քալէր
փողոցին մէջ , յանկարծ աչքը դարկաւ
կօշկակարին շինել տուած ապակիէ ճակա-
տը : Մէկէն 'ի մէկ կտնկ առաւ , աչուրնե-
րը շփեց՝ որպէս զի չըլլայ որ երազ ըլլայ
տեսածը , ու ապշած՝ մէկիկ մէկիկ աղէկ
մը կը գննէր անոր քովի եղած տուները ,
նման ան օտարականին որ չգիտցած մէկ
տեղւոյն մէջ կորսուած է :

— « Ի՞նչ բան է աս , սկսաւ ըսել ինքն-
իրեն : Ասիկայ Սբինաէլի՝ իմ բարեկամիս
խանութը չէ . արդեօք ան ատենն որ ես
հիւանդ էի՝ տունէն ելեր ուրիշ տեղ գա-
ցեր է : Անդգամին մէկը եկած պիտի ըլլայ
հոս որ աղէկ մը կլթէ միամիտներու ստա-
կը , ու քսակը ինչպէս որ պէտք է նէ լե-
ցընելէն վերջը՝ ելլայ փախչի : Ապահով
կենայ որ զիս չկրնար խաբել » :

Նրբոր ասանկ մտածութիւններ կը պը-
տըտցընէր մտքին մէջ Ֆան Ռուզմաէլ,
կօշկակարին խանութէն մէկն սկսաւ դուրս
ելլել ու սեմոց վրայ կեցաւ. վերէն վաթ
մաքուր ու նոր ձեով լաթեր հագեր էր,
տափատը՝ յիքոյադի դունով, բաճկոնը՝
ճերմակ, կուրծքին վրայ ալ սուտ ոսկիէ
շղթայ մը կար, որուն ծայրը չեմ գիտեր
թէ ժամացոյց մը՝ չէ նէ ականոց մը կա-
խուած էր: Մնօտը սև ու երկայն մօրու-
քով մը ծածկուած էր. մազերն անանկ
խնամքով կոկուած ու ձևի առնուած էին,
որ կեղծամ ծախողներուն խանութներուն
մէջ դրուած սուտ գլուխներուն կը նմա-
նէին:

— « Հա՛ բռնեցինք անգղամը, դուրցեց
ինքիրեն Ֆան Ռուզմաէլ՝ աս մարդն որ
տեսաւ. մեղք, ասանկ մարդ մը աս կեր-
պով հագուեր է »:

Բայց դիմացինը շիտակ իր քովն եկաւ,
և ուսն ընտանեբար ծեծելով՝

— « Հիւանդութենէդ ելեր ես, ըսաւ,
բարեկամս »:

Ֆան Ռուզմաէլ Սբինաէլի ձայնը ճանչ-
ցաւ, բայց չէր կարծէր ամենեւին որ ա-
սանկ կերպարանքի մէջ տեսնայ զանիկայ.
քիչ մը ետև քաշուեցաւ, ու վերէն վաթ
մէյ մը բարեկամը կշռելէն ետքն՝ ըսաւ.

— « Չըսես աս ի՞նչ աղուորցեր ես. վի-
ճակախաղ (ՏՃ. Փիանգօ) մը վաստակե-
ցար, չէ նէ ժառանգութիւն մը ձեռք ձգե-

ցիր : Ուրախակից եմ որ ասանկ բազմի
հանդիպեր ես : . . . Բայց ես ինչուան հի-
մա միտքս դրեր էի որ մաղերդ բացագոյն
էին » :

Սրինաէլ մէյ մը անոր երեսը նայեցաւ
կարեկցելու կերպով մը , ետքը ըսաւ .

— « Բարեկամ , դուն ոչ երբէք հարըս-
տանալիք ունիս : Ղիտեն այսօրուան օրս
մարդ չկայ որ առանց որոգայթի կամ սո-
սինձի որս ըլլայ . աչուքնին սուտ անուէնե-
րով խաբես պիտոր՝ որ ունեցածդ ծախես :
Մեր աղգայիններուն բան ծախողները դա-
տապարտուած են ինչուան ծերութիւն ա-
րիւն քրտինք մտած աշխատելու , ու անկէ
ետքն ալ չեն կրնար զուրցել որ « Գոնէ
այսչափ բան դիպեցի » : Մեր աղգին ձեռքը
չատ գոց է , սիրելի . աւելի զուարճալին
ի՞նչ է , աղէկ կաշի աղէկ բանուածք կ'ու-
ղեն , և քիչ ստակով : Նայէ գաղղիացի
երիտասարդներուն . անոնք կը գիրացը-
նեն կը պարարտացընեն զմարդ . ամէն
ամիս կը տեսնաս որ զոյգ մը նոր կօշիկ
պիտի առնեն . դուն դիւրաւ կը շինես , ա-
նոնք աղէկ կը վճարեն . ասկէց աղուոր
բան կայ աշխարհիս վրայ » :

Պան Ռուզմաէլ չէր գիտէր թէ արթոն
ատենը կը լսէ աս խօսքերը չէ նէ քունի
մէջ է . կարծէր որ ականջին ձայն կու
գար , ինչուան մտքէն աս ալ անցուց՝ որ
չըլլայ թէ Սրինաէլ խելքը կորսնցուցած
ըլլայ :

— « Բայց ես լսեր եմ որ, ըսաւ գիմա-
ցիներն բերնէն խօսքն առնելով, ան կա-
պիկներն որ գաղղիացի նորեւուկ զգեստ-
ները կը հագնին՝ շատ անգամ վճարելու
ժամանակը կու գայնէ՝ յիշողութիւննին կը
տկարանայ: Նայէ ես ալ ան բարակ մար-
դիկներուն մէկքանիէն ստակ ունիմ առնե-
լիք, բայց դժբաղդաբար վրանին բուրդ
չկայ որ խուզեմ: Աս ալ զուրցեմ քեզի որ
ալ աղէկ է մարդ մէկ ստակ մը ունենայ
բայց ապահով, ու խղճմտանքն ալ մաքուր
պահէ:

— Ասոնք հինցած խօսքեր են, նորն ու-
նիս նէ՝ ան զուրցէ, պատասխանեց կօշ-
կակարը. թէ որ Աստուած ուղէ նէ՝ եր-
կու իրեք տարիէն հետդ կը խօսինք, ու
ան ատեն կը տեսնանք որ երկուքնէս ո՞վ
աւելի առաջ գացեր է: Հիմա իմ Յուլիոս
տղաս Բարիդ է՝ իր արուեստը սորվելու
համար. ես շատ յոյս ունիմ վրան:

— Ո՞վ Բարիդ է ըսիր, Յուլիո՞ս. քանի՞
տղայ ունիս որ. ես ինչուան ասօրս միտքս
դրած էի որ մէկհատիկ մանչ դաւակ մը
ունիս Յովհաննէս անուանով, որուն կնքա-
հայրն ես եղայ:

— Իմ ըսածս ալ անոր վրայ է, Յովհան-
նէսին. բայց հիմա ան ռամիկ անուանը փո-
խած է ու Յուլիոս կ'ըսուի. վայելուչ ա-
նուն աս է: Աղջիկս ալ, որ շաբաթ մըն է
երեկօթիւք դպրոցէն ելաւ տուն դարձաւ,
Հորդենսիա անուն ունի: Աս անոր հա-

մար կ'ըսեմ՝ որ չըլլայ թէ խանութս եկողներուն առջև Յովհաննէս ու Թերեզա կանչես զանոնք » :

Ֆան Ռուզմաէլ զըռխը մէյ մը շարժեց, նորէն աչքն ապակիներուն վրայ գրուածին ու Սբինաէլի զգեստներուն վրայ դարձուց, ետքը կէս մը ծաղրելու կերպով մը ըսաւ .

— « Զեմ կարծեր որ աս ոճով կարենաս առաջ երթալ, Սբինաէլ աղբար : Քանի ներ տեսայ որ աս ճամբան բռներ էին ու վերջապէս աղքատութեան մէջ ինկան, անոնք որ առաջ հաստատուն քարի վրայ կոխած էին ոտուրնին : Բայց հանդերձ այսու ամէն մարդ տէր է իր ըրածին . ինձի իյնալու բանը չէ ասիկայ, անոր համար մէյ մ'ալ չխօսինք վրան : . . . Միայն աս պիտի ըսէի որ Աստուածածնայ եղբայրութիւնն այսօր թափոր ունի . . . հետս չես դար :

— Աստուածածնայ եղբայրութիւնը, պռնաց Սբինաէլ նեղացած կերպով մը : Ա՛լ ասկէց վերջը ես անոր անդամ չեմ : Ինձի պէս մարդն որ մեծ թատրոնին համար կ'աշխատի՝ կը վայլէ որ թափորի մէջ մըտնամ՝ ձեռքս ջահ բռնած : Զէ, չէ . և ոչ մտքէ անցընելու բան է :

— Մնաս բարով ուրեմն » , ըսաւ Ֆան Ռուզմաէլ տխուր ու ցած ձայնով մը, ու հոն սեմոց վրայ թողուց դադդիացի դարձած կօշկակարը :

Խեղ մը ատեն չերեւալէն վերջը , օր մը Սբինաէլ եկաւ մանրավաճառին խանութը : աղէկ մը ինքզինքը գուլեց ու իր ճարտարութեանը վրայ երկայն բարակ պարծեցաւ , ու կ'ըսէր թէ բաները անանկ վիճակի մէջ են՝ որ անկէց աղէկը չկրնար բլլալ : խօսակցութեան ծայրը վերջապէս հոն լըմընցաւ՝ որ խաղախորդի (ՏՃ. Տեպպաղ) մը քով իր ուղած կաշիէն խեղ մը բան կար , բայց ստակը մէկէն համբելու էր՝ առնելու համար : Աւար մըն է աս , կ'ըսէր , որ ձեռքէ փախցընելու բան չէ . աս կը զուրցէր ու Ֆան Ռուզմաէլի աչքը կը նայէր՝ որ արդեօք յոյս կայ բան մը փրցընելու : Երբոր այսչափը բանի չեկաւ , քաղաքավարական խօսքերը ձեռք առաւ , որ նոր սորվեր էր , ու այնչափ ըրաւ , որ վերջապէս խեղճ Ֆան Ռուզմաէլը իրենց հին բարեկամութիւնն յիշելով՝ բարեսրտութեամբ հանեց հինգ հարիւր ֆիորին փոխ տուաւ անոր , իրեք ամսուան մէջ վճարելու պայմանաւ : Զուխտ մ'ալ նոր մոյկի չափն առնել տուաւ իր ոտքերուն համար : — Հագնելէն վերջը ութը ինը օր չանցաւ՝ մոյկը սկսաւ պատըռալիլ , և մանրավաճառը փոխանակ իր հինգ հարիւր ֆիորինը ձեռք ձգելու՝ աղուոր խօսքեր և ուղածիդ չափ խոստամունքներ լսեց :

Այս վերջի ըսած դիպուածս պատճառեղաւ որ աս երկու դրացիները մէկմէկու վրայ թշնամութիւն դգալ սկսան սրտեր-

նէն . անկէց վերջը ալ չէին խօսէր իրա-
րու հետ : Բայց իրենց զաւկըներն իրենց
օրինակին չնայեցան ու ամէն օր առջինին
պէս կը տեսնուէին :

Սբինաէլի աղջիկն երեկօթիւք դպրոցէն դառնալէն վերջը , Ֆան Ռուդմաէլի աղջկանը՝ Սիսքայի վրայ առջի անմեղ բարեսրտութիւնն ու ամօթխածութիւնը չմնաց : Շատ անգամ տեսեր էր Սիսքա որ կօշկակարին խանութը մտնող թեթեւոյիկ երիտասարդներն առանց անոր շողորորթական խօսքեր ըսելու դուրս չէին ելլէր , անիկայ ալ անոնցմէ վար չէր մնար ու գաղղիարէն լեզուով քաղաքավարութիւններ կ'ընէր , երբեմն ալ նայուածքներ տալով : Դեռ անմեղ ըլլալով մանրավաճառին աղջիկը , չէր գիտէր թէ ան խօսքերէն ինչեր կրնային ծագել . անոր համար շատ ամբօջեր էր՝ երբոր ան անմիտ երիտասարդները քանի մը անգամ հետը գաղղիարէն խօսեր էին ու ինքը չէր կրցած պատասխանել մէկալ օրիորդին պէս : Տղոց միտքը բան մը որ մէյ մը մըտնայ , ալ հանդարտ չեն ըլլար ինչուան որ

ձեռք ձգեն զանիկայ . ուստի ասիկայ ալ սկսաւ օրն 'ի բուն մօրն աղաչել որ ինքն ալ երեկօթիւք դպրոց երթայ : Մայրը , որ զանիկայ աչքի լուսին պէս կը սիրէր , իր առջի բնութենէն փոխուելով՝ սկսաւ ինքն ալ նախանձիլ որ ամենուն աչքը Հորդեն սիայի , կամ լաւ ևս ըսենք Թերեզայի վերայ էր , ու իր Սիսեան անոր աշխոյժ կերպին քովը ռամիկ կերպ մը ունէր : Ա՛րսէր ինքիրեն թէ վայելուչ բան չէր անանկ իր զաւակն երեսէ թողուլը , որ իրմէ վար աստիճանի ազնիւ մը իրմէ շատ վեր ըլլայ վարման մէջ : Իր աս մտածութիւնն ամիսներով իր էրկանն ախանջը երգեց , և ըրաւ չըբաւ՝ որոշեցին որ Սիսեան երեկօթիւք դպրոց խրկեն , բայց առաջ մէյ մը ծերունի Բէլքմանսին խորհուրդ հարցունեն այսպիսի մեծ խնդրոյ մը վրայ :

Աս Բէլքմանս ըսածնիս տանը բժիշկն էր , ինչպէս իր հայրն ալ ասոնցմէ առջի Ֆան Ռուզմաէլներուն բժիշկն եղած էր : Շատ անգամ ծանր ու դժուարին պարագաներուն մէջ խելացի խորհուրդներ տուեր էր ծեր խանութպանին , բայց ասկէց ալ աւելի՛ անով իրենց սէրն ստացեր էր , որ երկու անգամ ծանր հիւանդութենէ խալըսեր էր Սիսեան , և երբորդ անգամ մահաւան դռնէն աղաատեր էր՝ մաղձացաւին (Քօրեքա) միջոցը : Ասով կարծես թէ կերպով մը իրաւունք ստացեր էր անոր կենացն ու ապագայ վի-

ճակին վրայ, անանկ որ առանց իրեն հար-
ցընելու բան մը չէին որոշէր Սիսքայի վը-
րայօր: Եւ խոհեմութիւնն ալ առանկ կը
սորվեցընէր. որովհետեւ Բէլքմանս խոհա-
կան, խելացի ու փորձ մարդ էր և աշ-
խարհս աղէկ կը ճանչնար, և ամէն բանի
խորն ինչպէս որ պէտք է նէ կը մտնար ու
հետեւանքները կը գուշակէր:

Որոշուած օրը՝ բժիշկը և էրիկ կնիկ խա-
նութին ներսի խուցը նստեր էին, և Ֆան
Ռուզմաէլ աղբարն առանկ բացաւ խօսքը.

— « Սղնիւ տօգդօր, կնիկս դիւս կը բըռ-
նադատէ որ դադղիացի երեկօթիւք դպրոց
մը խրկենք Սիսքան: Ես երկարատեն դէմ
կեցայ. բայց վերջապէս Սիսքայի լացե-
րէն սիրտս շարժած՝ հաւանութիւն տուի:

— Գադղիացի դպրոց մը, դարմանքով
հարցուց բժիշկը. քաղքին մէջ աղէկ դը-
պրոց կը պակսի որ. և հոս ըլլալուն մէկ
աղէկութիւնն ալ աս չէ՞ որ միշտ կրնաս
հսկողութիւն ընել որ չըլլայ թէ ծուռ ճամ-
բու մը մէջ իյնայ:

— Հա՛ հա՛ ընելով խնտաց մայրը բար-
ձրաձայն, ու արհամարհելով մը աւելցուց.
Ի՞նչ կը սորվեցընեն հոս դպրոցներուն
մէջ. քիչ մը օղակերպ հիւսել, կարել,
ճերմակեղէններուն նշան դնել, շապիկ
կտրել ու ֆլաման լեզուն խօսիլ. բոլոր
աշխարհք աս բաներս գիտէ: Նայէ սա
Սըինաէլի աղջիկը, հոստեղէն գնաց նէ
փայտի պէս բան մըն էր ու հիմա աղնուա-

կանի շնորհք մը կայ վրան . գաղղիարէն
կը խօսի , բաւական մարդավար է ու ըրած
ձեւերը՝ վայելուչ , և բոլոր հարուստ երի-
տասարդներն իրեն վրայ սէր կը ցուցը-
նեն : Չով որ կ'ուզէ նէ կրնայ ինքը իրեն
էրիկ ընտրել » :

Բժիշկն ուսերը վեր թօթվեց ու գլուխը
շարժեց . ու քիչ մը ատեն մտածելէն ետ-
քը՝ ասանկ ըսաւ .

— « Գիտես տխրեցուցիր դիս , խա-
թուն : Ո՞ր չար սատանան եկեր աս մտա-
ծութիւնը միտքդ խոթեր է ու շփոթեր
դքեզ : Ան հարուստ երիտասարդներն որ
կ'ըսես , որը դերձակ է , որը խաղի դերա-
սան , որը խանութպան . ինչպէս ճանձե-
րը չաքարի վրայ կը ժողվըտին , ասանկ ա-
նոնք ալ կօշկակարին խանութը : Ես կը
ճանչնամ Հորդենսիան , և այսչափ ձեզի
դուրցեմ որ ես սիրով ունեցած ստացուա-
ծոցս կէսը կու տայի՝ որպէս զի կարենամ
խափանել որ Միսքան ալ անոր չնմանի :
Ի՞նչ , կ'ուզէք որ կորսուի ան խեղճ աղջը-
կան գեղեցկութիւնը , պարզասրտութիւնն
ու անմեղութիւնը . կ'ուզէք վերցընել ի-
րեն վրայէն կրօնքը , բարի վարքն ու մեր
ազգին յատուկ արդարասիրութիւնը , և
անոր տեղը թեթև ու փցուն արարած մը
ընել զինքը : Աղէկ նայեցէք . թէ որ իմ
խորհուրդներս բանի չգան նէ , օր մը ը-
րածնուդ դառն պտուղները կը վայլէք ,
թէ որ Աստուած դեռ քիչ մը ատեն ալ
կեանք տայ մեզի տեսնելու » :

Բժշկին ծանր խօսքերը տարբեր տը-
պաւորութիւն ըրին երկուքին վրայ . էրի-
կը սրտէն կ'ուրախանար յուսալով որ
տօգդօրին ըսածը վերջապէս կը յաղթէ .
իսկ կնիկը նեղացաւ , ու տաքցած ըսաւ .

— « Տօգդօր , մեծ մեծ կը ջարդես : Ես
գիտեմ արդէն որ դու գաղղիացիի ամէն
բանը կ'ատես . բայց մենք հին դարու
մարդ ենք . . . այսօրուան օրս ալ ան ոճով
վարուիլ չըլլար . . . » :

Բժիշկը խօսքը բերնէն առաւ .

— « Խաթուն , զուրցեց , խօսքս չես ու-
ղեր հասկընալ : Իմ միտքս ան չէ որ օտար
լեզուներ սորվեցընեն լն արգիլեմ պատա-
նեաց . չէ նէ իմ Լուդովիկոս որդւոյս ալ
որ հիմա համալսարանն է , ինչպէս դաղ-
ղիարէն լեզուն սորվիլը կը թողուի : Բա-
ւական աղէկ գիտէ , և կարծեմ քիչ մը այն
անխելք երիտասարդներէն աւելի , որ
Հորդենսիայի խելքը գլխէն տարեր են ,
ու քու աչքդ ալ փուշ եղեր են : Ինչո՞ւ հա-
մար անանկ ծուռ աչքով կը նայիս ինձի .
անոնց տղէտ ըսելուս համար . կ'ըսեմ
այո . տղէտ չեն նէ ինչ են . քիչ մը գաղ-
ղիարէն գիտեն , փողոցներու մէջ խօ-
սուած տեսակէն , բայց եկուր նայէ որ ան
ալ կը ծամբուկեն . գոնէ իրենց մայրենի լե-
զուն գիտնային , իսկ օգտակար գիտու-
թիւններուն որ դաս նէ , անոնց անունն ալ
չեն ճանչնար : Իրենց բոլոր գիտութիւնն
ան է որ ասդիէն անդիէն՝ լրագիրներէ ու

վիպասանութիւններէ քանի մը բառեր ,
քանի մը ոճեր կ'որոտան ու ան դադդիական
վեռնիճովն իրենք զիրենք բան մը կ'երեցը-
նեն . աս է իրենց բոլոր գիտութիւնը :
Բայց նիւթերնէս դուրս չելլանք , ու մէկ
մէկու խօսքերն աղէկ հասկընանք : Իմ
դուրցածս աս է , ուշագրութիւն գիր ըսա-
ծիս , որ աղէկ դպրոցներ կը դանուին ,
բայց մէկ աղէկին հարիւր գէշ կայ . ան
դպրոցներն աղէկ են՝ որոնք աղնիւ և ա-
ռաքինի մայրեր կը պատրաստեն , և ա-
մէն կերպով կը զգուշացընեն դադդիակա-
նութենէ ֆլաման անարատ աղջիկները ,
որովհետեւ գիտեն որ մեր աղգային բնա-
ւորութիւնն ընտիր ընտիր յատկութիւններ
ունի : . . Թէ որ ասանկ դպրոց մը պիտի
խրկէք Սիսքան , ըսելիք չունիմ . մանա-
ւանդ թէ ես ալ վրայ կու տամ : Ձեր ըն-
տրութենէն կը կախուի ամէն բան . դադ-
դիացի երեկօթիւք դպրոցներէն մեծ մասը
ապականութեան մի միայն տեղուանք են .
բայց շիտակն ըսելով աղէկներ ալ կը
ճանչնամ . ինչպէս օրինակի համար Ք . . .
խաթունին դպրոցը . . .

— Ք . . . խաթունին դպրոցը , աղաղա-
կեց մայրը , ես գիտէի որ ան պիտի զուր-
ցես : Ձէ , չէ . թէ որ հոն պիտի երթայ ,
կրնայ պատուական մեր տունն ալ կենալ
Սիսքա : Կ'ուզես նէ քեզի օրինակ առ Սն-
նա Ֆան Սդրաղըն օրիորդը . իրեք տարի
ան դպրոցը կենալէն ետքը , անանկ դար-

ճաւ ինչպէս որ դացեր էր : Իրաւ համեատ
ու ամօթխած է , և կը լսեմ թէ բաւական
գիտութիւն ալ ունի և տուն մը դարձրնել
լու համար հարկաւոր եղած ամէն բաներն
աղէկ գիտէ , բայց այսչափ բանը ո և իցէ
տեղ չընկրնար սորվուիլ : Այնչափին հա-
մար հարկ չէ երեկօթիւք դպրոց երթալ :

— Հապա ի՞նչ բանի համար երեկօթիւք
դպրոց խրկելու է , խաթուն : Հասկըցայ
միտքդ . դադղիացի դառնալու համար , ա-
նանկ չէ՞ , խելքը միտքը դուարձութեան տա-
լու և իրեն չափին մէջ չկենալու համար՝
Հորդենսիայի պէս . իր աստիճանէն վեր
դարդարանքներով հագուելու կապուելու
և մէկ ստակի աղջիկ մը ըլլալու համար :

— Բայց , թէ որ երեկօթիւք դպրոցնե-
րէն մեծ մասը աւրուելու տեղեր են , ինչ-
պէս կ'ըլլայ որ բոլոր հարուստներն , որ
անմիտ մարդիկներ չեն , իրենց աղջիկներն
հոն կը խրկեն :

— Միտքս աղէկ հասկըցէք , բարեկամ-
ներս , պատասխանեց ծերն աւելի հան-
դարտ ձայնով . մարդկային ընկերութեան
մէջ ամէն վիճակի անձինք իրենց սեփա-
կան վայելչութիւնը պէտք է ունենան :
Ան բանն որ ազնուականի աղջրկան մը
համար աղէկ է , վայելուչ և օգտակար ,
չատ անգամ գէշ է , անվայելուչ և վտան-
գալի խանութպանի աղջրկան մը համար :
Ըսած դպրոցներուս մէջ գլխաւոր գէշու-
թիւնը կայ նէ աս է՝ որ կօշկակարի մը ,

երկաթ ծախողի մը աղջըկանը մտքին մէջ
նոյն գաղափարները կը տպաւորեն՝ ինչ որ
մեծատան մը զաւկին , և մի և նոյն դաս-
տիարակութիւնը կու տան անոր՝ որ իր
ապրուստը ճակտին քրտինքովը պիտի
վաստըկի և անոր որ իրեն միտքը պարա-
պորդ կեանքը զուարճութեամբ անցընելու
պիտի ծառայեցընէ : Աս կերպով ընկերու-
թեան հիմունքը կը խախտեն . ամէն աղ-
ջիկ մեծամեծներու կը ջանան նմանիլ , և
աս զեղխութեան սիրոյն բնական հետե-
ւանքն է ծուլութիւնը , փուճումում և յի-
մարական ծախքերը , թեթեամիտ կենցա-
ղավարութիւն մը և աւելի գէշ բաներ :
Ո՛ւր է ան մեր կտրիճ աշխատասէր Փլա-
ման կանայքը , և ոչ անանկ մէկ մը կ'ել-
լայ ան դպրոցներէն » :

Ֆան Ռուզմաէլ լուրջ կերպով մը ոտք
ելաւ , ու ասանկ յայտնեց իր որոշմունքը .

— « Կը դարմանամ , տօգդօր , այսչափ
համբերութեամբ ու բարեկամական սիրով
երկայն բարակ աս նիւթին վրայ խօսելուդ :
Ըսածներդ իրաւունքով են . կամ Ք . . .
խաթունին դպրոցը կ'երթայ Սիսքա , կամ
տունը կը կենայ . այսօրուան օրս տանը
տէրը ես եմ : Քամի մըն է որ կնոջս միտքը
փշեր է աս գաղղիարենի սէրը . կարծես
թէ մեր մօրենական լեզուն խօսելնուս՝
բան մը կը պակսի մեզի ու օրէ օր ետե
կ'երթանք : Ինծի համար ան բանն որ ա-
ղէկ է՝ աղէկ է , և ով որ աղէկը լաւագոյն

կ'ուղէ ընել՝ ես անիկայ ապուշ մարդու
տեղ կը դնեմ . . . : Համառօտ զուրցեմ ,
Սիսքա տունը կը մնայ » :

Բայց խեղճ մարդը մտքէն չէր անցու-
ցած որ քովէն ներդաշնակ երաժշտութիւն
մը պիտի լսէ՝ երգիոնին ձայնէն զօրաւոր :
Անոջը բերանը բացուեցաւ ու բառերն
սկսան կլոր կլոր գլորտըկիլ .

— « Ի՞նչպէս շուտ առաջ կ'երթաս , պա-
րոն . ինքիրենդ կը ցանես ինքիրենդ կը
հնձես : Սրբոր նայեցէք մէյ մը . ես հոս
ի՞նչ եմ , ինծի պէս կնիկ մը . նստէ նստէ
տեղդ ու խօսքերս մտիկ ըրէ : Դու ալ ,
տօգդօր , ըսէ տեսնանք ի՞նչ մնաս կրնայ
ըլլալ Սիսքային՝ աղնուականի աղջկան մը
պէս աղէկ դաստիարակուելէն ու անոր
պէս աղէկ գաղղիարէն գիտնալէն : Անի-
կայ իրեն աղէկութիւնը կը վերցընէ » :

Աս հարցմունքէն խմացաւ բժիշկը որ քա-
րէ շինած գլխու մը պիտի յաղթէ . ուստի
կերպը փոխեց ու աւելի ծանրութեամբ մը
պատասխան տուաւ .

— « Ձէ , չվերցընէր , թէ որ ան դպրո-
ցին մէջ՝ ուր կ'ուղես խրկել՝ ընտիր դաս-
տիարակութիւն մը և հարկաւոր տեղեկու-
թիւններ միայն առնելու ըլլար . բայց դու
որ մայր ես՝ չես գիտեր որ անանկ դպրոցի
մը մէջ ի՞նչ կը սորվին օրիորդներն իրենց
վարժապետուհիներէն , և մանաւանդ ի-
րարմէ : Ձէի ուղէր ըսել . բայց դու կը
բռնադատես զիս զուրցելու . տխուր ճըշ-

մարտութիւններ լսէ : Քաղղիարէն կը սոր-
վուի հոն , իրաւ է . բայց գաղղիարէն լե-
զուին հետ գաղղիացւոյ մտահաճութիւն-
ներն ալ կ'առնուի . օրինակի համար՝ կը
վարժին թէ ինչ կերպով աչքերը շարժելու է
ըստ պարագային , ու նշաններ ընել . ինչ-
պէս ծնողքնին հարկաւոր եղած ատեն
խաբելու է՝ անոնց աչքէն ծածկելու համար
առանձին բարեկամութիւններ . ասկէց
զատ , գլուխնին անանկ չափէ դուրս գա-
ղափարներով կը լեցուի , որոնք հոգին ու
մարմինը կը մաշեցընեն . ամէն տեսակ ա-
նուշահոտ եղերն ու օծանելիքները բաներ-
նուն կը բերեն . կը սորվին թէ ինչպէս ըն-
տանեկան կերպ հագուելու է , ինչպէս քաղ-
քի կերպ , ու ինչպէս սարսռ կերպ . ինչպէս
ծռելու կոտորտուելու է դիմացինին աստի-
ճանին յարմար , այսինքն հարուստին խո-
րունկ մը ծռիլ , խիստ թեթեւ մը միջակ աս-
տիճանի մարդուն , և ամենեւին չծռիլ՝ սո-
վորական մարդու մը : Ար սորվին հոն գաղ-
ղիացի անվայել երգեր՝ ումանս ըսուածնե-
րը , որոնք ժամանակէ առաջ կիրքերը կը
զարթուցանեն ու տգէտ աղջրկան մը ա-
նանկ բառեր ու անանկ բաներ կը սորվե-
ցընեն , որ ոչ երբէք պէտք էր գիտնար .
մէկ խօսքով՝ երգեր , որ դրսուանց ոսկե-
զօծ են ու ներքուստ թունալից աղբիւր մըն
են ապականութեան : Ասոնք են քրիս-
տոնէի ու բարի անձանց աղջրկան մը հար-
կաւոր եղած գիտութիւնները » :

Տեսաւ բժիշկն որ խօսքերը սաստիկ տը-
պաւորութիւն կ'ընէին իր երկու ունկըն-
դրացը վրայ . աչուքնին Բէլքմանսին վը-
րայէն չէր շարժէր , և անանկ անշարժ կե-
ցեր էին՝ ինչպէս թէ ծերունի ճարտասա-
նին հզօր ձայնը զիրենք քարացուցած ըլ-
լար : Բէլքմանս , որ կ'ուզէր բոլորովին
խալըսել կորստենէ աղջիկն որ սրտանց կը
սիրէր , աւելի նշանաւոր կերպով մը առաջ
տարաւ իր խօսքը .

— « Աս անյադ կրքերն անանկ կը բոր-
բորեն , անանկ կը բռնկցընեն աղջկանց
սիրտը , որ բնական զգացմունքներն ալ կը
չորնան ու կը մեռնին . ալ անկէ ետեւ ծը-
նողքնին ամէն փուճ բանի վրայ ձայն հա-
նող կը սեպեն ու մէկ ստակի վրայ մեռ-
նող : Երիկներնուն վրայ գանգատ կ'ընեն՝
իբրեւ թէ թող չեն տար իրենց զուարճու-
թիւն ընելու . և իրենց երեւակայածնուն
նման՝ աչք առնող չգտնալով զանոնք , ոչ
երբէք ճշմարիտ սէր մը կը կապեն վրա-
նին . թողունք ուրիշ բաները : Եւ գիտէք
թէ ուսկից կու գան աս ամէն աղուոր բա-
ները . Բարիդէն , որ անզգամութեան գոր-
ծարանն է . Բարիդէն , ուրտեղի բնակչաց
բռնած ճամբուն կ'ուզէք որ ձեր աղջիկն
հետեւի : Թէ որ ըսածներուս օրինակ կ'ու-
զէք , Հորդենսիայի վրայ դարձուցէք աչ-
քերնիդ . նայեցէք թէ ինչ դարձեր է . հի-
մակուցուընէ որ անունն աւերեր է , օր մը
ի՞նչ պիտի ըլլայ : Արդեօք մտքերնիդ դը-

բամ էք որ օր մը մեծութեան կը հասնի .
 չէ , չէ , կը խաբուիք . կրակին քովը մօ-
 տեցողը՝ կ'այրի : Օր պիտի գայ որ անիկայ
 ամենուն երեսէն ձգուած ու արհամար-
 հուած , ողբով լացով պիտի անցընէ իր օ-
 բերը , ու իր պատիւը կորսնցընելուն վը-
 րայ անօգուտ տեղը պիտի զղջայ : . . .
 Աղնիւ բարեկամներս , ահաւասիկ աս վի-
 ճակը կ'ուզէք ձգել ձեր մէկ հատիկ զաւա-
 կը , ձեր լաւաբարոյ Սիսքան : Ի՞նչ երե-
 սով պիտի ելլաք օր մը Աստուծոյ դատաս-
 տանին առջև , ձեր զաւկին երջանկութիւնն
 ու առաքինութիւնը վերցընելէն վերջը :
 Այսչափ անգութ է սրտերնիդ որ ուզե-
 նաք դատապարտել զինքը խռովայոյզ ու
 տաղնապետ կեանք մը անցընելու : Ա՛հ ,
 կ'աղաչեմ՝ չէ՛ ըսէք , որ սիրտս հանդար-
 տի » :

Աս խօսքերուն Ֆան Ռուզմաէլի աչքե-
 րէն սկսան յորդ արցունքներ վազել . ու-
 զեց խօսիլ , բայց սկզբան չկրցաւ՝ սիրտը
 սաստիկ ճմլած ըլլալով լսած ահաւոր նը-
 կարագրութիւններէն : Վերջը ոտք ելաւ ,
 և բժշկին ձեռքը սխմելով ըսաւ .

— « Շատ շնորհակալ եմ , բարեկամս ,
 և տուած խորհրդիդ ապահով եղիր որ կը
 հետեւիմ : Դու ալ , կնիկս , մտքէդ հանէ
 աս մտածութիւնը . չէ՛ նէ գիտնաս որ յա-
 մառութեանդ մտիկ չեմ ընել » :

Ֆան Ռուզմաէլի կնիկն էրկանը ձայ-
 նէն խնայաւ որ աս անգամ անոր միտքը

մոխելը կարելի բան չէր . ուստի պաշտօն
թեամբ մը պատասխան տուաւ .

— « Աղէկ աղէկ , ալ չխօսինք աս բա-
նիս վրայ : Գլուխնիս կայծակ չիջաւ . թող
Սիսքա տունը կենայ , բայց անոր գլխուն
ճարը դու տես » :

Աս խօսքերէն վշտանալով բժիշկը , ու-
րովհետեւ տեսաւ որ աղջկան մայրը դեռ իր
մօքին վրայ անշարժ կեցեր էր , ուրիշ նոր
պատճառներ ալ մէջ բերաւ համոզելու
համար . և վերջապէս յուսալով որ յաղ-
թեց , բաժնուեցաւ անոնցմէ՝ կէս մը ու-
րախ , կէս մը տրտում :

Իրեք ամիս մը վերջը , օր մը բժիշկը
ճամբան Փան Ռուզմաէլի հանդիպեցաւ ,
որ գէպ 'ի իրեն կու գար : Խորին տխրու-
թիւն մը տպաւորուեր էր խեղճ մարդուն
երեսին վրայ , և շատ ծանր կը քալէր՝
որ իրեն սովորութիւնը չէր . իրեն կերպը
նայելու ըլլայիր նէ՝ կարծէիր թէ ծանր հի-
ւանդութիւն մը պիտի գայ վրան : Երբոր
բժիշկը քովը հասաւ , երակը մէյ մը զննեց
ու հարցուց .

— « Յուսամ որ հիւանդ չես , անանկ
չէ : Բայց բան մը պիտի ունենաս . որով-
հետեւ երակդ շատ տկար կը նետէ : Ի՞նչ
ունիս , բարեկամս » :

Փան Ռուզմաէլ աչուրները վեր վերուց ,
որոնցմէ երկու արցունք վար կաթեցան ,
և հառաչանքով մը ըսաւ .

— « Միաքան երեկօթիւք դպրոց գնաց :

— Աս գէշ բան մը չէ . բայց ո՞ր դպրոցը գնաց :

— Հորդենսիայի դպրոցը : Մի նեղաւնար ինծի , սիրելի Բէլքմանս , յանցանքը իմս չէ : Արկու ամիս մայր ու աղջիկ այնչափ հետս կուուեցան , այնչափ պոռացին կանչեցին նախատեցին , այնչափ լացին ու ողբացին , այնչափ տուներ վեր 'ի վար ըրին , որ կը տեսնաս թէ ինչպէս նիհարցեր եմ . ըրին չըրին՝ վերջապէս հաւանութիւնը բերնէս առին » :

Բժշկին սիրտը կտոր կտոր եղաւ . բայց իր բարեկամին վիճակին վրայ գլխաւով , աւանկ ըսաւ անոր .

— « Յան Ռուդմաէլ աղբար , հոռմի հին հեղինակները կարիճ մարդու մը հրաշալի քաջութիւնները կը պատմեն , որուն աւանունն է Հերակլէս : Աս մարդը անանկ բաներ ըրեր է . որ չկարծելու բաներ են . ժայռեր ճղքեր է , գետերու ճամբաները փոխեր է , կատաղի գաղաններ սպաններ է , եօթը գլխով վիշապի մը վիզը ջախջախեր է . բայց աս հեղինակներէն ոչ ոք գրած է թէ Հերակլէս բոլոր կենացը մէջ մէկ անգամ մը գոնէ՝ կնկան մը գլուխը ջախջախած ըլլայ : Ուրեմն Հերակլէսի չըրած բանը՝ մենք ինչպէս կրնանք ընել : Միտդ ամուր բռնէ . յուսանք որ բաները ան աստիճանի գէշ չեն երթար՝ որչափ որ առաջ ձեզի ստորագրեր էի . ես ան աւ

տենն համառ ամէն բան սաստիկ նկարա-
գրեցի, որովհետեւ կրնայ հանդիպիլ: Թող
որ Սիսքան տարին երկու անգամ տուն
պիտի դառնայ, ուստի թէ որ տեսնանք
որ ուղիղ ճամբէն խոտորելու վրայ է, չա-
րեացն առջևը կ'առնենք՝ քանի որ դեռ
ժամանակն է » :

Հօրը դէմքը պարզեցաւ, զուարթու-
թիւն եկաւ վրան ու մխիթարուեցաւ. և
Բէլքմանսի ձեռքն երախտագիտութեամբ
սխմելով, ճամբան առաջ տարաւ ու առ-
ջինէն աւելի շուտ կը քալէր :

Միտքա կոկ ու պարզ զգեստներով երե-
կօթիւք դպրոց դացեր էր, ու մէկ սնտուկ
մ'ալ նոր ճերմակեղէնով. բայց երթալէն
ետքը քիչ մը անցաւ չանցաւ, ամենայն
կերպ ամենայն անոյշ խօսքեր սկսաւ թա-
փել ստակ ուղելու համար: Առաջին նա-
մակն այս եղաւ.

« Մանուսիրտի մայր .

« Բոլոր երեկօթիւք աղջկանց մէջ ես
ամենէն խեղճ հագածն եմ. ամէնն ալ
վրաս կը խնտան ու դիս գեղացիի տեղ կը
դնեն: Ես լալէն դատ ուրիշ բան չեմ ը-
ներ, շատ տխուր եմ, և անշուշտ քիչ ա-
տենէն կը հիւանդանամ՝ թէ որ քու խեղճ
Միտքայիդ գթալու չըլլաս: Արուստիրային
աղջիկն իսկ որ զհայրս ածիլելու կու գար՝
ան ալ այս դպրոցն է և ի՞նչ գեղեցիկ կեր-
պասէ ու մետաքսէ զգեստներ ունի ուրիշ-

ներուն պէս . ես միայն բամբակէ կարճ
զգեստով մը մնացեր եմ . ոչ գլխարկ ու
նիւմ , ոչ լաթէ կօշիկ . ամբշնալէս գետին
կ'անցնիմ , և քանի որ ասանկ խեղճ զգես-
տով զիս կը տեսնամ , աչքերս գետին խո-
նարհած կը քալեմ : Գունաթափ ու նիհար
բան մը դարձեր եմ , և նորէն կը զուրցեմ
անշուշտ կը հիւանդանամ , սիրելի մայր ,
թէ որ ասկէ ետքը քիչ մը ատեն ալ ասանկ
ամենէն արհամարհուելու ըլլամ : Տեղեմաք
կարդալու հետ եմ . և անանկ աղէկ կը
պարեմ , որ բոլոր աղջիկները վրաս կը
նախանձին :

Բարեւներս հօրս տայիր :

Մնամ , հաւատարիմ մինչև ցմահ ,

Աղջիկդ

ԵՒԴՈՒՅՍԻԱ ՖԱՆ ՌՈՒԶՄԱԷԼ :

Մայրը չհամարձակեցաւ այս նամակն էր-
կանը ցուցնելու : Սկսաւ իմանալ ու տես-
նալ Բէլքմանսին գուշակածներուն ճշմա-
րիտ ելլալուն նշանները . քծնող ու թե-
թեւոյիկ կերպ մը բոլոր նամակը ծայրէ 'ի
ծայր բռնած էր . իսկ վերջի տողը սիրոյ
նամակի դարձուածք էր : Շատ տրամեցաւ
կնիկն աղջրկան անունը փոխուած տեսնե-
լով , և շատ մտմրտալէն ետքը՝ վերջապէս
միտքը դրաւ որ Եւդոքսիա անունը Սիս-
քային գաղղիարէն թարգմանութիւնը պի-
տի ըլլայ : Աղջկանը վրայ ունեցած դու-

Թէն երկու անգամ ուղած ստակները խաւ-
րեց : Բայց բանը այսչափով չլմընցաւ .
Սիւքան անմեղ ըստած սուտեր հնարելու
արուեստն ալ քիչ ատենուան մէջ ստացեր
էր : Այս աստիճան շուտով փոփոխու-
թիւնը շատ դարմանալի բան է իրաւընէ .
բայց իրեն օգնական չունէր . իրեն աշա-
կերտակից աղջիկներուն ամէնն ալ մէյմէկ
վարժապետ չէին և թէ իրենց խօսքերովն և
թէ օրինակովը չէին սորվեցընէր իրեն ան
պզտի սեպուած ախորժելի մեղքերը և ան
մտահաճոյ իղձերը , որոնք հետեւանք են
քծնելներու , ունայնասիրութեան և ան-
ճնասիրութեան : Ահ , այս տեսութեամբ ,
մէկէն իր դադղիական դաստիարակու-
թիւնն առաւ . առջի ամիսն ունեցաւ մե-
տաքսէ զգեստ մը կուրծքին վրայ բամբակ
հագուեցուցած . աս էր նորելուկ սովորու-
թիւնը . երկրորդ ամիսը սնդուսէ (ՏՃ . Ար-
շաւ) գլխարկ մը բոլոր ծաղկըներով զար-
դարած . երրորդը , հովանոց մը . չորրոր-
դին , ուսին վրայ ձգելու զարդ մը . հինգե-
րորդին , սկսաւ տեսակ տեսակ հոտաւէտ
նիւթեր գործածել , և տիիկ մ'ալ առեր
պահեր էր , որուն մէջ երբեմն երբեմն կը
խօթէր մատն ու լրբութեամբ երեսները կը
կարմըրցընէր , փորձելու համար թէ ար-
դեօք կը յարմարի իրեն : Այս էր ահաւա-
սիկ հոնտեղ տրուած դաստիարակութիւ-
նը , որով քաղաքացի աղջիկները պիտի
կրթուէին :

Բայց եկուր նայէ որ վեցերորդ ամիսը մեծաքայլ կը մօտենար, հանգստեան օրերն ալ մէկտեղ: Ի՞նչ պիտի չըսէր բժիշկը երբոր տեսնար զՍիսքան ըստ վերջին նորելուկ ձևին ինչպէս որ պէտք է հանգուած սրգուած, գլուխը հոտեր դրած, խօսուածքը դարձուածքներով, երեսն ալ միշտ թեթեւ ժպիտ մը: Պիտի չմտնար աղջկան սրտին խորը, ու պիտի չտեսնար ապականութեան սերմերուն բուսնիլը: Անշուշտ առ այսպէս պիտի ըլլար. բայց մայրը՝ աղջկան երթալու ատենը, ծածուկ ըսեր էր իրեն.

— « Աղէկ նայէ, Սիսքա, որ խելքով շարժիս, չըլլայ թէ հանգստեան ատեն դառնալու ըլլաս նէ՛ կամ ապուշ կամ սնուտիասէր ըլլաս. վասն դի թէ որ Բէլքմանս բժիշկն առ պակասութիւններէն մէկը վըրադ տեսնայ, հայրդ մէյ մ'ալ թող չտար որ նորէն երթաս »:

Այս խօսքերը Սիսքային մտքէն չէին ելած. և շատ անգամ իր ընկերներովը ծաղր ըրած էր դրժիշկն որ ամէն բանի մէջ կը խառնուէր, և միաբան դանիկայ խաբելու գիւտը դտեր էին:

Վերջապէս օր մը, ճաշէն ետքը, Սիսքան երեկոթիւք դպրոցէն դարձաւ եկաւ խանութը՝ մօրը հետ մէկտեղ, որ իրեն ընդ առաջ գացեր էր: Արդեօք մեր ճանչցած Սիսքան է: Անտարակոյս ուրիշ մը պիտի ըլլայ. պարզ ու անպաճոյճ զգեստ մը հա-

գած , մազերը հասարակ քօղի մը մէջ տա-
փափած , առանց օղերու , առանց հոտա-
ւէտ նիւթերու , առանց գլխարկի , գլուխը
խոնարհած , աչքերն ալ վար առած : Աշ-
խարհքիս ամենէն վախկոտ աղջիկը կըր-
նար կարծուիլ : Բժիշկը սկսաւ հարցմունք-
ներ ընել իրեն . անանկ պարզութեամբ ,
անանկ չափաւորութեամբ պատասխան
տուաւ Միսքա , և անանկ քիչ կը խօսէր ,
որ խորատես ու սրամիտ մարդն ալ խա-
բուեցաւ . . . և Միսքա կրցաւ նորէն երե-
կօթիւք դպրոց դառնալ :

Մինչդեռ Պան Ռուզմաէլ աղբարին աղ-
ջիկը գաղղիական դաստիարակութեան ա-
մենայն քաղցրութեանց համը կ'առնէր ,
աղբար Սբինաէլի ոչ խանութին և ոչ ըն-
տանեացը բաներն աղէկ կ'երթային : Գաղ-
ղիացի երիտասարդները շատ քիչ անգամ
պարտքերնին կը վճարէին , և ամէն տարի
թատրոնին դերասաններն իրենց ձեաց-
մունքները լմընցընելէն ետքը քաղքէն եր-
թալնուն ատենը՝ առած կօշիկնին ու մոյ-
կերնին հագած , առանց ստակ մը վճարելու
կ'առնէին կը քալէին : Իսկ Հորդենսիա
մեծ գումար մը իրեն զարդերուն ու հա-
գուելուն սգուելուն և խորտիկներու կը
վառնէր . և երբեմն ինչուան ստակ ալ
կու տար զինքը գովոյններուն կարօտու-
թեան ժամանակը : Այսինքն ըսենք , Սբի-
նաէլ աղբարն ոտքէն ինչուան գլուխը
պարտքի մէջ կը խղղուէր , ու պարտքե-

րուն ալ շահը վճարելուն ծանրութեանը տակ կը հեծէր :

Այս խեղճ վիճակիս մէջ, կօշկակարն սկսաւ աչքերը բանալ. շատոնց 'ի վեր ցորեննոցը նեւեր էր այն տախտակն՝ որուն վրայ փայլուն կօշիկ մը քաշուած էր որ անցնողներուն աչքը կը կուրցընէր, և ապակեաց վրայ այս պարզ գրուածքը կը կարդացուէր, Մոյկերոշ խանութ, ու տակը ֆլաման լեզուով աս բառերուս թարգմանութիւնը: Բայց դժբաղդաբար եկուր նայէ որ ֆլաման գնողները շատախօսին կրպակին ճամբան մուցեր էին. որովհետեւ մըտքերնէն չէր ելած մոյկերուն մէկէն 'ի մէկ ճաթուտիւր: Խեղճ Սբինաէլ աղբարն իր լօղիկովն ու չիգօրադի դոյն տաբատովը միայն մնացեր էր. բերանը օդուն բացեր՝ չէր գիտէր թէ ինչ ճար ընէ. գրեթէ գրեթէ բանտարդելի մը վիճակին պիտի նախանձէր:

Մոլութիւն ըսածդ չար բռնաւոր մըն է. երբոր մէյ մը մարդուս սրտին ճամբան կը սորվի ու ընէ չընէ ներս կը մտնայ, կ'ուզէ ինքը միայն տիրել անոր մէջ, և անոր մէջի եղած ինքնաբոյս ու բնիկ առաքինութիւններն արմատէն կը խլէ կը հանէ: Մարդուս ներսի դին ամէն բան կ'աւրէ. պարտքի, արդարութեան ու լաւութեան զգացմունքները բոլորովին կը ջնջէ, և գերի կ'ընէ իրեն զմարդս: Սբինաէլ աղբարը փորձով տեսաւ աս ահաւոր ճշմարտութիւնը: Շատ ճախորդ վիճակի մէջ էին իր

Գործողութիւնները . պարտքով բեռնա-
 ւորած , առանց ստրկի մը հոտն շտնելու ,
 ու սիրտը վիշտերէն կտոր կտոր եղած ,
 գլուխը կը դարնէր կ'ողբար իր անխոհե-
 մութեանը վրայ . ու քիչ մը մխիթարուե-
 լու համար , իր աղջկանը սիրովն ուղեց
 սփոփուիլ . բայց անիկայ լիրբ յանդիմա-
 նութիւններ տուաւ իրեն , և այնչափ ան-
 դգամութեան հասեր էր՝ որ հօրը խեղճու-
 թիւնը տեսնալէն ետքն ալ շարունակեց
 առջինին պէս փռնել ու սնտափ ծախքեր ը-
 նելով իր յիմարական ունայնասիրութիւ-
 նը դոհ ընելու համար՝ պարտքեր շատցը-
 նել : Քիչ ժամանակ վերջը , Սբինաէլի տը-
 դան Յովհաննէս , կամ թէ ըսենք՝ Յուլիոս ,
 ինչպէս որ ինքզինքը կը կանչէր , եկաւ
 Բարիդէն . բայց փոխանակ խանութը նըս-
 տելու և իր դժբաղդ հօրն օգնելու , ուրիշ
 բանի հոգ չէր ընէր՝ բայց եթէ մաքուր
 հագուելու , անդադար սրճանոցներն եր-
 թալու , սիկար քաշելու , ու գաղղիացի ձե-
 ւանալու : Ուստի եղբայր ու քոյր անողոր-
 մութեամբ հօրերնուն դէմ ելան , բռնա-
 դատեցին զանիկայ տունը ծախելու , ու
 անոր աչքին առջև սկսան փճացընել ան-
 քիչ մը բանն որ պարտքերը վճարուելէն
 ետքը մնաց : Ասանց կասանց Սբինաէլ ա-
 նանկ աղքատութեան մէջ ինկաւ , որ հա-
 դուստներէն ու դէմքէն ալ կ'իմացուէր .
 վրան գլուխը պատըռտած , ինքն ալ աղտոտ
 ու մազերը Գերմանիոյ անտառ մը դար-

ճած , որովհետեւ իր աղքատութիւնը ծածկելու չափ անձնասիրութիւն ալ չէր մնացած քովը . բայց իր տղաքը դեռ ևս առջինին պէս հագուած էին , ու աներեսութեամբ զեղխ կեանք մը կ'անցընէին : Ամենեւին տարակուսելու բան չկայ որ ստակ պահած էին՝ իրենց կրից ուղածն ընելու համար , և մաս մըն ալ չէին հանէր անկէց իրենց հօրերնուն :

Ախրակի օր մը որ Սբինաէլ հնոտի ու պատըռտած զգեստներուն վրայ ամբշնալէն դուրս ելլելու չէր համարձակած , ու տան մէջ զլուխը ծռած և աչքերն արցունքով լեցուն՝ իր տառապանացն ու զաւկըններուն չարասրտութեանը վրայ կը մըտմըտար , երիտասարդ մը ներս մտաւ և Յուլիոսն ու Հորդենսիան հարցուց : Դերձակ մըն էր աս մարդը՝ չէ նէ ազնուական մը . շիտակն ըսելով՝ երեսէն բան մը չէր հասկըցուէր : Երիտասարդը տանը ծառան կարծեց խեղճ ծերունին , և կոտորաուկ գաղղիարենով մը ըսաւ .

— « Յօ՛ գնա իմաց տուր Պ . Յուլիոսին ու Հորդենսիա օրիորդին որ կը սպասեն իրենց՝ ճամբայ ելլելու համար » :

Սբինաէլ ափշած լսածին վրայ՝ սկսաւ մարդուն վրայ նայիլ առանց տեղէն շարժելու . բայց անիկայ անոյշ քաղաքավարութեամբ մը սլոռաց .

— « Դեռ տեղէդ չես շարժիր , անդգամ ծառայ » :

Սբինաէլի գոյնը նետեց ու սաստիկ գող
մը եկաւ վրան . աչուրները կասկարմիր
կտրեցան ու բռնկած կը նայէր : Իսկ գի-
մացիներ ալ չհամբերելով վեր վերցուց
գաւազանն ու սպառնալից ձայնով մը գո-
չեց .

— « Ծոյլ թուլամորթ , ես հիմա ոսկըր-
ներդ կ'ոտորեմ որ հասկընաս » :

Բայց գաւազանը դեռ չինջեցուցած ,
Սբինաէլ առիւծի պէս կատաղութենէն գո-
ռալով վեր ցատքեց , և աթոռակ մը առ-
նելը , մարդուն վրայ նետելն ու զանիկայ
դռնէն դուրս վռնտելը մէկ ըրաւ , առանց
խօսելու իսկ ժամանակ թողլու անոր : Ետ-
քը դուռը գոցեց , ու դեռ բարկութենէն
դողալով սանդուխէն վեր ելաւ որ երթայ
իր գաւառիները գտնայ : Նրկար ատենէ 'ի
վեր Սբինաէլ սիրտ չէր ըրած պզտի յան-
դիմանութիւն մըն ալ տալու անոնց . բայց
հիմա անանկ տաքցած էր՝ որ կը զգար
սրտէն թէ կրնար աղէկ մը երեսնին տալ
իրենց բռնած անվայել ճամբան : Նրբոր
խուցերնին մտաւ , տեսաւ որ անոնք ինչ-
պէս որ պէտք էր նէ զարդարուած էին ,
մէկն իրեն հովանեակը ձեռքը , միւսն՝ իր
գաւազանը , և կ'ըսէին թէ զուարճալի ըն-
կերութեան մը հետ Պրիւսսէլ կ'երթային
ուրախանալու : Հայրերնին տաք ու ար-
դարացի յանդիմանութիւններ տուաւ ի-
րենց . բայց կարելի բան չէ ստորագրել
թէ տղաքն ինչ աստիճանի արհամարհու-

թեամբ ընդունեցան զանոնք : Արչափ որ
հօրը բարկութիւնը կը դայրանար, այնչափ
ալ անոնց անամօթ աներեսութիւնը կ'ա-
ւելնար . և խել մը ծաղր ընելէն ետքը զին-
քը, մնաս բարով ըսին ու ճամբայ ելան
դուրս երթալու :

Հայրերնին այսչափ կարծրասիրտ վայ-
րենութիւն տեսնալով, աչուրները դար-
ձան, ինքիրմէն դուրս ելաւ, և դէպ 'ի
դուռը վազելով անոնց դուրս ելլելն արգի-
լելու համար, յուսահատ ձայնով աղուաց .

— « Օ՛ճ զաւակներ, բաւական չէր որ
դիս մուրացկանութեան աստիճան հասու-
ցիք, կ'ուզէք նաեւ ձեր ծաղր ընելներովը
սպաննել դիս : Բաւական չէր իմ քրտին-
քով վաստրկածս զեղխութեամբ փճացը-
նելնիդ աւելորդ ու փռասակար բաներու,
մինչդեռ ես հազիւ կրնամ վրաս ծածկել
ու հազիւ ապրելու չափ ուտելիք կը գըտ-
նամ . բաւական չէր որ լիրբ կողիտ մար-
դուն մէկը դիս տղոցս ծառան սեպէ ու
սպառնայ ծեծելու դիս ծառայի մը պէս .
բաւական չէ որ ես անօթի ծարաւ ու լեղի
արցունքներ թափելով անցընեմ օրերս,
մինչդեռ դուք նոր նոր զուարճութիւններ
կ'ընէք ամէն օր, աս ամէն բանին վրայ՝
կ'ուզէք որ շան մը պէս ալ մեռնիմ եր-
թամ . ամենէն արհամարհուած, ձեզմէ
անիծուած, և առանց մէկուն դթութիւնը
շարժելու դերեղման իջնամ : Գիտնաք որ
սիւ չեմ համբերեր . անդգամութեանն ալ

չափը կայ : Մըտեղէն դուրս պիտի չելլար .
 և թէ որ հիմա առ վայրկենիս առ հանդի-
 սի զգեստները չհանէք վրաներնէդ , ոտ-
 քիս տակ առած՝ երկուքնուդ ոսկրներն
 ալ կը ջախջախեմ » :

Աս խօսքերուն բարձրաձայն սկսան խըն-
 տալ երկու երիտասարդները , և հայրեր-
 նին իմացաւ որ իր վայրենաբարոյ տը-
 դաքներն իրեն կամքն ալ՝ հրամանն ալ
 կ'արհամարհէին : Մանչ զաւակը յան-
 դըդնաբար դէպ 'ի դուռը քալեց ու բռ-
 նութեամբ ուղեց բանալ դայն :

Անանկ ահաւոր տեսարան մը բացուե-
 ցաւ հոն ան ատեն , որ գրիչնիս առաջ
 չերթար ստորագրելու և աւելի աղէկ կը
 սեպենք լռութեամբ անցնելու :

Քանի մը վայրկեան վերջը Յուլիոս և
 Հորդենսիա դռնէն դուրս ելան . երեսուն
 կարմրութենէն ու զգեստնուն ճըմրութե-
 լէն կը տեսնուէր որ կռիւը սաստիկ եղեր
 էր . բայց իրենք արհամարհողական ժպի-
 տով մը ծիծաղելով՝ ելան դացին իրենց
 ընկերութիւնը գտնալու :

Ամիս մը վերջը՝ շաբաթ օր մը Փան Բուդ-
 մաէլ խանութին ներսի խուցը նստած ,
 հաշիւները կը գրէր մեծ տետրակի մը մէջ ,
 և կէս ժամէ մը 'ի վեր էր որ իրեք փողի վը-
 րայ կ'աշխատէր կը յողնէր ու ճակատը կը
 շփէր , որովհետեւ հաշիւը ճիշդ չէր դար :

Մէյ մ'ալ ան միջոցին խուցին դուռը
 բացուեցաւ , ու մարդ մը երկչոտութեամբ

ներս մտաւ . մանրավաճառը զարմանքէն վեր ցատքեց ու սաստիկ ուշադրութեամբ մը նոր եկողին վրայ կը նայէր առանց բառ մը արտաբերելու : Ներս մտնողին կերպարանքը հիւժեալ ու նիհարցած էր , գունաթափ , մազերը խառնակ , զգեստները սլաւառատուն , կօշիկները՝ պատուհանով , անանկ որ կարծես թէ մուրացկան մըն էր որ ողորմութիւն կը խնդրէ : Ֆան Ռուզմաէլ սկզբան չճանչցաւ ով ըլլալն և հետաքրքրութեամբ կը կշռէր զանիկայ . բայց դիմացինն այլայլեցաւ , և արտեւանունքէն երկու կաթիլ արցունք սահեցաւ :

Ան ատեն մանրավաճառը

— « Սքինաէլ աղբար , հարցուց պաղ կերպով մը , ինչ կ'ուզես ինծմէ . թէ որ նորէն ստակ փոխ ուզելու եկած ես նէ , հանդարտ տեղդ դարձիր , սեպէ թէ ես հոս չեմ :

— Ֆան Ռուզմաէլ աղբար , պատասխանեց միւսն հառաչելով , ոչ ստակ փոխ ուզելու և ոչ ալ ողորմութիւն խնդրելու համար եկեր եմ քեզի : Թէ որ գիտնայիր թէ ինչ աստիճանի թշուառ եմ , չէիր մերժէր զիս . բոլոր աշխարհք կ'արհամարհէ զիս , և ոչ իսկ ան մխիթարութիւնն ունիմ՝ որ կարենամ մէկու մը հետ խեղճութեանս վրայ խօսիլ : Նաբեցի դքեղ , Ֆան Ռուզմաէլ , բայց դու ատենօք բարեկամս էիր . անոր յիշատակին համար ըլլայ գոնէ՝ մի քամահրեր զիս » :

Մանրավաճառը հասկըցաւ որ իրաւցընէ խղճալի ու սրտաճմլիկ կարօտութեան մէջ ինկեր էր իր հին բարեկամը . մարեցաւ սրտէն անոր ըրած առջի խաբէութեան յիշատակը , աթոռ մը առջեւ քաշեց , Սբինաէլի ձեռքը բռնեց , ու ըսաւ .

— « Կը տեսնամ որ թշուառ ես , բարեկամս : Աս տեսարանը ամէն առջի բաները մոռցընել տուաւ ինծի : Նստէ կ'աղաչեմ և ըսէ ինծի թէ ինչ կրնամ ընել քեզի : Մի վախճար , ըսէ համարձակ . ինչ օգնութիւն որ պէտք է նէ կ'ընեմ , մէկ շապիկով մնամ ալ նէ :

— Խնդրելիքս աս է միայն քեզմէ՝ որ թողտաա ինծի սրտիս վշտերը թափելու առջեւ ու թշուառութեանցս պատմութեամբը քիչ մը զովանալու : Տարիներով հետզհետանուեցայ , Պան Բուզմաէլ . ուրիշ բանի համար չէ , բայց եթէ յանցաւոր ըլլալու համար : Իսկ այսօրուան օրս որովհետեւ ան վիճակն հասեր եմ՝ որ պէտք է հայրենիքէս հեռանամ ու թափառական մարդու մը պէս երթամ օտար երկիր մը բոլորովին քաշեմ զլուխս , անոր համար ուղեցի նախ մէյ մը քեզմէ թողութիւն առնել :

— Դժբաղդ ես , կը տեսնամ ես ալ , պատասխանեց մանրավաճառը սիրտն ելած , բայց անոր համար ի՞նչ հարկ է որ հայրենիքդ թողուս հեռանաս : Այսչափ դիս աղամհ կը կարծես . ես բարեկամիս վը-

բայ կեանքս կը դնեմ՝ թող թէ ստակս •
նորէն կը զուրցեմ՝ ըսէ ինծի ինչ որ պէտք
է, որպէս զի բարեկամութեանս անկեղ-
ծութիւնն աս առթով կարենամ ցուցընել:

— Կ'օրհնեմ զՍատուած, զուրցեց Սբի-
նաէլ երախտագէտ ձայնով մը, կ'օրհնեմ
զՍատուած որ խրկեց զիս հոս՝ վերջին ան-
գամ մխիթարութիւն մը գտնալու: Քիտ-
նաս, ազնիւ բարեկամս, որ տարիէ մը 'ի
վեր աս առաջին անգամն է որ ուրախու-
թիւն կը զգամ. փա՛ռք Սատուծոյ: Բայց
մտիկ դիր ըսելուքներուս, և ան ատեն կը
տեսնես որ բաց 'ի կարեկցութենէ անկա-
րելի է ուրիշ օգնութիւն մը ինծի ընել: . . .
Քիտես թէ ինչպէս անխելքութեամբ խել-
քըս փշեց գաղղիացիի նմանութիւն առնե-
լու, խաբէութեամբ ու ստութեամբ ուղե-
ցի հարստանալ, և երկայն ատենուան աշ-
խատութեամբ դիզածս կորսնցընելու վը-
տանդին մէջ ձգեցի դիս: Բայց առակը ա-
ղէկ կ'ըսէ. աւելի աղէկ է ձեռքդ մէկ թըռ-
չուն մը ունենաս, քան թէ եօթը հատ՝ օ-
գուն մէջ: Յկուր նայէ որ ես գոհ չեղայ
խարդախութեամբ արուեստս բանեցընե-
լուս, հապա ուղեցի որ իմ զաւակներս ալ
գաղղիական ըսուած քաղաքակրթութեան
թոյնէն խմեն: Աս եղաւ ահաւասիկ որ
իմ թշուառութիւնս լրացուց, թէ որ ես
թերեղա աղջիկս գաղղիացի երեկօթիւք
դպրոց մը խրկած չըլլայի, դեռ ինչուան
այսօրուան օրս Սբինաէլ աղբար մնացած

կըլլայի . . . բայց ի՞նչ է, Ֆան Առաքմաէլ,
դոյնդ կը նետէ, դողալ կը սկսիս :

— Բան չկայ, առաջ տար խօսքդ .
միտքս Սիսքային դնաց, որ նոյնպէս գաղ-
ղիացի երեկօթիւք դպրոց մը խրկած ենք :

— Հանէ՛ կ'աղաչեմ, բարեկամս, հանէ .
որչափ կրնաս նէ շուտ կանչէ . դիտնաս
որ տուն գալու ըլլայ նէ՛ պիտի չճանչնաս
ղինքը :

— Ես ալ կարծեմ թէ իրաւունք ունիս .
բայց հիմա խօսքդ առաջ տար :

— Երբոր տեսայ որ բաներս ձախորդ
կ'երթան, ուղեցի ճամբաս փոխել ու առ-
ջի ջուրը բռնել . բայց գաղղիական նորա-
ձև դաստիարակութիւն առնողներուն հա-
մար ոչ հայր կայ, ոչ դուստի : Ես տը-
ղոցս ծառան եղայ, անոնք իմ տէրս .
կերան, խմեցին, խաղացին պարեցին
մինչև որ ամէն բան լմբնցաւ . բայց ան-
կէց վերջն ալ իրենց չար ճամբովը գացին,
պարտքեր ըրին և ունեցածս չունեցածս
ամէն բան ծախեցին, և երբոր անոյշ կեր-
պովմը կը խրատէի զիրենք՝ խենթ կամ ան-
խելք կը կանչէին զիս : Ասկէց ամիս մը ա-
ռաջ՝ նայէ թէ ի՞նչ ըրին ինձի . . . անանկ
զարկին ծեծեցին զիս, որ երեսս բոլոր ա-
րիւնոտեցաւ : Ա՛ էրբերէս անկողին ինկայ .
ասոնք ոչ հոգացին զիս և ոչ քովս եկան,
կարծես թէ մահս կ'ուղէին » :

Արինաէլի ձայնն ընդհատեցաւ, այն-
չափ սիրաւ կը կալըրատէր պատմածներէն :

Երբոր քիչ մը հանդարտեցաւ, այսպէս
առաւ խօսքին թելը .

— « Հիմա տունս անանկ մերկ է, որ
իրեւ թէ ոչ երբէք բնակուած ըլլար. ա-
մէն բան առին տարին տունէս, ինչուան
անկողնիս վերմակն ալ, ու ելան դնացին՝
Թերեզան Պրիւսսէլ, իսկ Յովհաննէսն ալ՝
Բարիդ : Իսկ ես՝ պէտք է որ հոստեղէն
ելլամ. որովհետեւ ամէն դիմացս ելլողը՝
պարտատէրս է ու զիս նենգաւոր խաբե-
բայ կը կանչէ : Աս բանս չեմ կրնար քա-
շել : Աս ալ մէկդի թողունք, ալ ասկէ ետ-
քը հոս ինչ պիտի ընեմ. ոչ որ կ'աշխատ-
ցընէ զիս. ուրիշ կօշկակարները չեն առ-
ներ զիս իրենց խանութը. ոչ հաց ունիմ
ուտելու, ոչ անկողին պառկելու, ոչ ըղ-
գեստ հագուելու. տունս ուրիշին վարձքի
տրուած է, ու վաղը չէ մէկալ օր պէտք է
ելլամ անկէ : . . . Կը տեսնաս, Պան Ռուդ-
մաէլ, շատ բարձրէն թռչել ուղեւում՝ շատ
ցածը ինկայ. ափսոս ինձի » :

Ո՛վ կրնայ ստորագրել մանրավաճառին
ղգացած յոյգքն ու գորովը, երբոր լսեց
ծայրէ 'ի ծայր այս աղէտալի անցքերը,
նորէն բռնադատեց զՍրինաէլ որ պարտ-
քերուն ո՛րչափ ըլլալն ըսէ, որ ճարն ընէ.
բայց երբոր տեսաւ որ անիկայ կամաւ կը
լռէ, կերպը փոխեց, ու միտքը փոխած
ձեացընելով զինքը՝ ոտք ելաւ ու ըսաւ .

— « Ի՞նչ ընեմ, դու չես ուղեր, յան-
ցանքը քուկդ է. բայց գոնէ ճամբորդու-

Թեանդ յաջողութեանն համար գաւաթ մը
գինի խմենք . դեռ գինետանս մէջ տաս-
նըմէկ տարուան գինիէն քանի մը շիշ մնա-
ցած է : Նստէ նստէ , Սբինաէլ , ու սիրտ
առ . գիտե՞ս սա մեր դիմացէն անցնող Լս-
գոյ գետինն մէջէն որչափ ջուր կ'անցնի տա-
րուան մը մէջ . դժբաղդութիւնը շուտով
կու գայ մարդուս գլուխը , բայց երբեմն
երջանկութիւնն ալ չկարծած ատենդ կու
գայ » :

Աս ըսաւ ու գինետունը վազեց , և քա-
նի մը վայրկենէն դարձաւ . երկու գաւաթ
դրաւ ստուլին վրայ , ինչուան բերանը լե-
ցուց , ու ըսաւ բարեկամին .

— « Սբինաէլ աղբար , ահա աս գա-
ւաթս ճամբու յաջողութեանդ ու առողջու-
թեանդ համար կը խմեմ : Ե՛նայինք ինծմէ
բան մը չընդունեցար նէ , գոնէ ըսէ տես-
նամ թէ որչափի կ'ելլայ պարտքդ , ու ինչ
կերպով միտքդ դրեր ես վճարելու դանօնք .
պարզ աշխատանքով մարդ շատ բան չկըր-
նար ձեռք ձգել , երբոր վաճառականու-
թիւն չընէ :

— Նս ալ գիտեմ աս բանս . բայց խըղճ-
մտանքիս հանդարտութեանն համար՝ բեր-
նիս հացը պիտի կտրեմ՝ որպէս զի քիչ
քիչ պարտքերս վճարեմ , և յուսամ յԱս-
տուած՝ որ թէ որ կեանքս դեռ երկընցը-
նելու ըլլայ , կարենամ վերջապէս բոլորու-
մին սրբելու դանօնք . կարծեմ թէ քսան
տարուան մէջ վեց հարիւր Փիտրին կրնայ
մէկդի դրուիլ :

— Հոլանտայի՞ Փիորին :

— Չէ , Պրապանդի Փիորին : Աւելի էր պարտքս , բայց տունս ծախուեցաւ նէ՛ կտոր մը բան կրցայ վճարել :

— Մէյ մ'ալ խմենք , Սբինաէլ աղբար : Ինծի ալ կ'երեւայ որ այսչափ ստակ կրնայ մարդ վաստըկիլ . անկէց վերջը յուսանք որ տղաքներդ ալ օր մը լաւնան ու օգնեն քեզի . որովհետեւ առակը կ'ըսէ թէ իմաստութիւնը տարիքէն առաջ չգար մարդուս : Բայց մենք գինիին հետ թաթխելու բան մը չունինք . երթամք իջ մը անուշեղէն բերեմ » :

Պան Առուղմաէլ բաւական ուշացաւ դառնալու , որչափ որ դացած բանին համար ժամանակ պէտք չէր : Երբոր դարձաւ ու անուշեղէնները սեղանին վրայ դրաւ , լուրջ կերպով մը ըսաւ կօշկակարին .

— « Սբինաէլ աղբար , բարեկամ ըլլալս ցուցընելու համար՝ կ'ուզեմ պզտի օգնութիւն մը ընել , քիչ մը փոխ ստակ տալ ճամբորդութեանդ համար . և որպէս զի ժամանակաւ շփոթութիւններ չելլան , ահա ես սա դրուածքը պատրաստեցի , ստորագրէ տակը՝ որ պարտքդ ճանչնաս . բայց որովհետեւ չեմ ուզեր որ եօթը ութը Փիորինով ճամբայ ելլաս ու նեղութիւն քաջես ստակի քիչութեան կողմանէ , առանց գրուածքը կարդալու ստորագրէ , որպէս զի ստակին չափին վրայ դժուարութիւն չը հանես » :

Սբինաէլ երախտագիտութենէն ինքիրմէն դուրս ելած՝ մանրավաճառին ձեռքը սխմեց, ու առանց անդրադարձութիւն ընելու ստորագրեց:

Փան Ռուզմաէլ մէկէն ձեռքէն առաւ թուղթը, և գինիին դաւաթն օդուն մէջ բարձրացընելով, դուարի ձայնով աղաղակեց.

— « Առաջ ճամբորդութեանդ համար գինի խմեցի, իսկ հիմա հոս մնալուդ ու նոր խանութիդ աղէկ առաջ երթալուն համար կը խմեմ: Խմէ՛ դուն ալ, ուրախացիր հետս: Հապա ի՞նչ կարծեցիր դիս. նայէ ինչպէս որոգայթիս մէջ ձգեցի գրեզ. հիմա վրադ կը խնտամ ալ:

— Զեմ. հասկընար ըսածներդ, պատասխան տուաւ Սբինաէլ ապշած: Անանկ ախորժով կը խնտաս՝ որ իմա ալ կը շարժես. բայց ի՞նչ բանի վրայ է նայինք:

— Ի՞նչ բանի վրայ: Նայէ մէյ մը հոս թէ որչափ ստակի համար ստորագրութիւն տուիր »:

Աս որ ըսաւ, հեռուէն թուղթը ցուցուց, որուն մէկ ծայրը մեծ գրերով 1000 թիւը գրուած էր:

— « Հազար Փիորին, աղաղակեց Սբինաէլ՝ դէպ 'ի մանրավաճառին վաղելով ու թուղթը ձեռքէն յափշտակել ուղելով. հազար Փիորին:

— Հրամներես, հազար Փիորին, ըսաւ խնտումով Փան Ռուզմաէլ. ու քանի մը

Թղթադրամ և պարկ մը դրամ ստուլին վը-
րայ դնելով՝ Ահա աս է ստակը , վրայ բե-
րաւ :

— Չէ , չեմ ուզեր . խնդրեմ մի ստիպեր
դիս առնելու . ես անոր համար չեկայ հոս ,
կը դուրսցէր խեղճ մարդը՝ դետի պէս ար-
ցունք թափելով :

— Մտիկ ըրէ ինծի , խօսքէս դուրս մի
ելլար : Ես հարուստ եմ . Սիսքան մէկ հա-
տիկ աղջիկս է , և այնչափ բան կը մնայ
իրեն՝ որ ոչ երբէք կրնայ կարօտութիւն
քաշել , թէ որ չմտնէ նէ . խանութնիս ա-
մէն տարի քանի մը հազար ֆիորին կը բե-
րէ . անկէ դատ՝ աղէկ տուներ ալ ունինք ,
և խել մըն ալ ստակ՝ ապահով տեղ չահու
դրած : Ի՞նչ պիտի ըլլայ ուրեմն ինծի հա-
մար հազար ֆիորինդ . բան մը չէ . քա-
նի մը ամսուան աշխատանքով կը վաստը-
կիմ այնչափ բան : Եւ կ'ուզես որ հազար
ֆիորինի համար թողում որ բարեկամս
թափառական պտըտի : Չէ , չէ . ան դու
սա ստակը , ու խորհրդիս հետեւէ . որչափ
որ պարտատէր ունիս նէ՝ ամենուն իրենց
առնելիքը կը վճարես , որով կը դառնան
նորէն բարեկամ կ'ըլլան քեզի . սա փո-
ղոցին ծայրը տուն մը ունիմ որ հիմկու հի-
մա պարտալ է , կ'երթաս հոն կը բնակիս .
հոնտեղ նորէն խանութդ կը բանաս կ'աշ-
խատիս ընկերներով , ես ալ ինչուան որ
բաներդ կարգի մտնան՝ ամենայն կերպով
կ'օգնեմ , ու քեզի գնող ալ կը բերեմ . և

որովհետեւ պայման մը դրուած չէ առ ձեռքի թղթիս մէջ, քիչ քիչ կը դարձնեն ինծի առած ստակդ. բայց գիտնաս առջի խենթութիւններդ նորէն ձեռք պիտի չառնես: Տղաքդ ալ կը տեսնաս որ թշուառութեան մէջ կ'իյնան ու վերջապէս ինքիրեննուն կու գան քովդ ու թողութիւն կը խնդրեն:

— Սիրտս առաջ չերթար ասանկ մեծ առատաձեռնութիւն մը ընդունելու. բայց ինչ ընեմ, կը բռնադատես դիս, աղաղակեց Սբինաէլ:

— Եկուր սիրոյ համբոյր տանք իրարու, պատասխանեց Փան Առեղմաէլ. այսօրուան ունեցած երջանկութիւնս տասը հազար ֆիորինէն աւելի կ'արժէ »:

Երկու բարեկամները սիրալիր խանդաղանօք զրկուեցան իրարու հետ, և ուրախութեան արցունքներ թափելով՝ քիչ մը ատեն լուռ կեցան: Ետքը մէյմէկ դաւաթ գինի ալ տնկեցին, նոյնպէս առանց խօսելու:

Յետոյ Փան Առեղմաէլ ըսաւ բարեկամին.

— « Սբինաէլ աղբար, նայէ զգոյշ կենաս կնոջս բան մը ըսելու այսօրուան եղածին վրայօք. կնիկները առատաձեռն են բնութեամբ, բայց քիչ կնիկ կայ որ իր էրկանն առատաձեռնութիւնը ակործի: Աւստի կ'ուզեմ որ տանը վարձքը ամէն ան-

դամ իրեն տանիս տաս , և բան չդիտցողի
սէս ձեացուր դրեղ » :

Քանի մը օր վերջը Սրինաէլ Ֆան Ռուդ-
մաէլի տան մէջ՝ երկու մանչով իր արուես-
տին կ'աշխատէր : Եւ քանի մը ամսուան
մէջ շատ առաջ դնաց , թէ աղէկ կօշիկ-
ներ ծախելուն համար և թէ իր բարեկա-
մին տարած խնամքովը : Ա'լ ամէն կիրակի
երկու բարեկամները Սդինէնպրուկ կ'եր-
թային , և իրիկունն ալ իրենց սնունդ
խաղը կը խաղային . և իրենց երջանկու-
թեանն ուրիշ բան չէր պակսէր՝ բայց եթէ
իրենց զուկըներուն լաւութիւնը :

Հորդենսիային անվայել ընթացքն աս
 օգուտն ունեցաւ՝ որ Տան Բուզմաէլ կըր-
 ցաւ անով համոզել իր կնիկն՝ աղջիկնին
 հանել տալու գաղղիական երեկօթիւք
 դպրոցէն . ծերունի բժիշկն ալ շատ վրայ
 տուաւ այս բանիս : Ա երջապէս յետ իրեք
 տարի գաղղիական դաստիարակութիւնը
 վայելու Միսքան և վերջի տարին հան-
 դրատեան ամիսները իր ծնողաց տունը
 չդառնալու , մայրը հաւանեցաւ էրկանն
 ու բժշկին դուրցածին : Աւստի աղջը-
 կան վարժապետուհիներուն շնորհակալու-
 թեան թուղթ մը գրուեցաւ , և Միսքային
 ալ իմաց տրուեցաւ որ ամսուն քսանին՝ ի-
 րիկուան չորսին մայրը շոգեկառքին կայա-
 նը կը գտնուի՝ դինքն ընդունելու :

Աս ըսած օրերնիս օդը բաց ու պայծառ
 էր : Ժամը իրեքուկէսին շոգեկառքին կայ-
 անը կը ստասէր մայրը , մաքուր բայց սպարդ
 հագնուած , և ասպահովութեան համար՝ մեծ

Հովանոց մը հետն առած : Խեղճին սիրտը վեր վեր կը նետէր , մտածելով որ իր սիրելի Սիսքան պիտի գրկէր , որուն այնչափ կարօտցեր էր , և պիտի վայլէր անոր առած փառաշոր դաստիարակութեան պտուղը , որուն համար որչափ վէճեր ըրեր էր էրկանը հետ , որչափ սիրտը մաշեցուցեր էր , որչափ դժուարութեանց յաղթեր էր . մեծ էր խեղճ կնկան ուրախութիւնը :

Վերջապէս շոգեկառքին սուլելու ճայնը լսուեցաւ . որոտման պէս եկաւ ահագին մարմինը , քանի մը վայրկեան կանկ առաւ՝ որ ճանապարհորդները վար իջնան , ու ելաւ թռաւ : Մայրը կայանին դուռը կեցած անձկանօք կը սպասէր , ու ամէն առջեւէն անցնող կանանց վրայ չորս աչքով կը նայէր . բայց կառքերը ճամբորդներով լեցուած՝ սկսան դէպ 'ի քաղաք վազել , համայնակառքերը (օմնիպոն) սկսան շարժիլ , ու ինքն իր ուղածը չէր տեսներ : Տըխրութենէն սիրտը ճզմուեցաւ , ու խոր մը հառաչեց . աչքերն իր Սիսքան չէին դտած : Բայց դեռ տեղն անշարժ կեցաւ , և թերեւ երկար ատեն ալ մտածութեանց մէջ ընկղմած անանկ կանկ կ'առնէր հոն , թէ որ յանկարծ հեռուանց վիժիլանդ ըստւած վարձուոր կառքի մը քով երիտասարդ կին մը տեսած չըլլար , որ կարծես թէ մէկու մը կը սպասէր , որովհետեւ աչքը ասդիս անդին կը պտըտցընէր :

Արդեօք Սիսքան էր կ'ըսես ասիկայ .

կարելի բան չէ : Հարուստ խաթուն մըն է աս տեսածնիս . մետաքսէ զգեստ հագած է , և հագիւ թէ ամենաթեթեւ տեռ մը վզին և ուսերուն վրայ ձգած . պզտի շարժումներ մը ըրածին պէս՝ երկայն խոպոպիքներ կը ծածանին երեսին վրայ . ազնիւ նիւթէ գլխարկին վրայ փափուկ փետուրներ կը շարժին . գոյնզգոյն հովանեակ մը բռնած է ձեռքը . առջևը գետինը տասներհինգ տուփ ու երկուք ալ պզտի արկղիկներ տարածուած են . . . չէ , Սիսքան չկրնար ըլլալ :

Ասանկ կը մտածէր Ֆան Ռուզմաէլի կնիկն ու երթալով աւելի կը տազնապէր : Մէյ մ'ալ յանկարծ աս ըսած երիտասարդ կնիկնիս նշան մը ըրաւ դէպ 'ի պառաւին , որով կ'իմացընէր թէ համբերութիւնն հատեր էր սպասելէն : Ի՞նչ կ'ըսես . իրաւընէ Սիսքան է եղեր : Մայրն այլայլած՝ երիտասարդի պէս դաւկին առջևը վազեց՝ աչքերը լեցուն . և մէկէն այլայլութիւնը ուրախութեան փոխուելով , թեւերը բացաւ ու աղաղակեց .

— « Սիսքա՛ , սիրուն դաւակ » :

Սիսքա անունէն աղջիկն ամբոջաւ ու կարմրեցաւ . բայց երկար չտեւեց ասիկայ , ու երկու քայլ մը առաջ եկաւ դէպ 'ի մայրը : Երբոր մայրը թեւերը բացած կ'ուզէր զրկուիլ հետը , անիկայ՝ իբրեւ թէ ուրիշներուն դիմաց ծաղրելի չըլլալու համար՝ մօրը ձեռքէն բռնեց ու թող չտուաւ որ պազտուի : Ետքը ըսաւ .

— « Բարի տեսանք . ինչպէս ես , աղէկ ես : Հայրս ինչպէս է : Զգուշութիւն ըրէ խնդրեմ , տուփերուս վրայ կը կոխես : — Գիտե՞ս կէս ժամ է որ կը սպասեմ հոս քեզի » :

Աս խօսքերը դանակի հարուածի մը պէս վիրաւորեցին մայրենի սիրտը . տարի մը տնէն հեռու կենալէն ետքը ասոնք պէտք էր ըլլային աղջկան մը սիրոյ առջի խօսքերը . ասանկ տեսնուիլ կ'ըլլար անոր հետ , որ իրեք տարի տարածայնութեամբ ապրեր էր իր աղնիւ երկանը հետ՝ ինչ է Սիսքան գոհ ընելու համար : Անանկ վըշտացեր էր մայրը , որ թաշկինակովն սկըսաւ արցունքները սրբել , որոնք աւելի առատ էին քան ուրախութեան արտասուքները :

Սակայն Սիսքայի սրտէն բոլորովին ջրն ջուած չէր զգացմունք ըսած բանդ . անանկ որ մօրը ցաւը տեսնելով , առջի Սիսքան դարձաւ ու պլլուեցաւ մօրը անանկ սրբտանց , որ խեղճը մոռցաւ առջի վիշտն ու մեծապէս մխիթարուեցաւ :

Բայց եկուր նայէ դժբաղդութիւնն , որ անդիէն մէկն սկսաւ խնտալ ծաղր ընելու կերպով մը . Սիսքան աս տեսածին պէս՝ առջինէն աւելի կարմրեցաւ , բաժնուեցաւ մօրը գրկէն ու առջինին պէս անտարբեր կերպարանք մը առաւ :

Աս միջոցին տուփերը միմիջանդին մէջ դրուած էին . և անանկ լեցուեր էր կառ-

քը , որ չէր կրնար երկու հոգի մէջը
առնել : Միսքա վախնալով որ եթէ մէջը
նստելու ըլլան նէ՝ յանկարծ վրանին կը
կոխուի ու կ'աւրուին , ըսաւ կառավարին
որ բեռները տուն տանի , ու ինքը միտքը
դրաւ ոտքով երթալ քաղաքը : Աս որոշ-
ման մէկ պատճառն ալ ան էր , որ կ'ուզէր
երեւընել քաղաքացւոց իր հաղուստը :

Բացաւ Միսքա իր հովանեակը , համար-
ձակ քալուածքով մը սկսաւ առաջ երթալ ,
և ոչ իսկ մօրն երեսը նայելով : Ան ատեն
մայրն սկսաւ սրտէն իրաւունք տալ բժըշ-
կին ըսածներուն , և այսպիսի տխուր խոր-
հըրդածութիւններով պաշարուած՝ իբրեւ
աղախին մը կը քալէր իր տիկնոջ ետեւէն :
Խել մը ատեն լռութեամբ առաջ երթալնէն
ետքը , երբոր քաղաք մտան՝ Միսքա մէյ
մը դարձաւ մօրը վրայ ադէկ մը նայեցաւ
վերէն վար , ու ետքը ըսաւ .

— « Աս ի՞նչ կերպ հաղուեր ես , մայր
իմ , աս ի՞նչ դիտարկ է , աս ի՞նչ թիկնոց
է , կարծեա թէ ջրհեղեղին ժամանակէն
են . ես քու տեղդ կ'ամրջնամ : Գոցէ սա
աղեղ լայն հովանոցդ . չէ նէ դեղացի կը
կարծեն զմեզ :

— Միսքա , ի՞նչ կ'ուզես զգեստէս , ը-
սաւ ծանրութեամբ մայրը : Իմ ողորմած
հոգի մայրս ճիշդ ասանկ կը հագնէր . ու
կ'ուզէս որ աս հասակիս զգեստս փոխեմ :
Աւշադրութիւն մի ըներ անցնող դացողնե-
րուն , ինչ որ կ'ուզեն նէ ըսեն , մեզի ի՞նչ
պէտք » :

Երբոր Ֆան Ռուզմաէլ խաթունը ասանկ
կը խօսէր, Միսքա աչուրները ասդիս ան-
դին կը պարտցընէր՝ տեսնելու համար թէ
իրեն հաւնող կայ արդեօք, և ետքը անանկ
աչքով մը կը նայէր զգեստին վրայ, իբրեւ
թէ կը ցուցընէր ուրիշներուն որ իրենք
ալ նային :

Մայրը համարձակեցաւ հարցընելու աղ-
ջըկանը թէ չէր ձանձրացած արդեօք երեւ-
կօթիւք դպրոցին մէջ, և թէ աւելի աղէկ
չէր սեպէր իր ծնողացը քով կենալ, ու ա-
սոնց նման ուրիշ խել մը բաներ. բայց որ-
չափ ալ ջանաց որ աղջկան մտածութիւն-
ները առջի ջուրը փոխէ, չյաջողեցաւ .
թեթեւսուիկ Միսքան խելքը միտքը փա-
փուկ կերպով քալելու տուեր էր ու մօրը
խօսքերը հաղիւ թէ ականջէն կ'անցնէին :

Աթի վաճառանոցն որ հասան, երի-
տասարդ մը շիտակ քովն եկաւ, զուարթ
կերպարանքով և անանկ ընտանեբար, որ
մարդ իր եղբայրը կը կարծէր : Մայրն
աչուրները մեծ մը բացաւ ու աղէկ մը
նոր եկողին երեսը կը նայէր : Անիկայ ա-
մենեին հոգ չընելով մօրը նայելուն, դի-
մացը կեցաւ, ու դադդիարէն ըսաւ Միս-
քային .

— « Բարեւ, Եւդոքսիա օրիորդ : Ի՞նչ,
երեկօթիւք դպրոցէն ելեր ես . ուրեմն Ան-
վերսա քաղաքն ասանկ անձ մը ասկէց
վերջը պիտի վայլէ . ի՞նչ մեծ երջանկու-
թիւն » :

Սիրա անոյշ աչքով մը նայեցաւ քաղաքավարութիւն ընողին, ու վախկոտ կերպով մը ըսաւ.

— « Ասի՛նչ աւելորդ բաներ կը խօսիս, պարոն Գէորգ. բայց Ալոդիլա քոյրդ ի՛նչ պէս է :

— Աղէկ է, շատ աղէկ, պատասխանեց երիտասարդը պաղ կերպով մը » :

Ետքը ծաղրական ոճով մը հարցուց, պառաւ կիներ ցուցընելով.

— « Ասիկայ հրամանքիդ աղախի՛նն է » :

Նորէն կարմրեցաւ Սիրա ամօթէն. և աս անգամ իր մօրը վրայ կ'ամբշնար : Քանի մը վայրկեան լուռ կեցաւ, ետքը հուսկ ուրեմն պատասխանեց.

— « Մայրս է :

— Իրա՛ւ կ'ըսես. և դէպ 'ի մօրը դառնալով, բարեւ տուաւ ծռելով ու ըսաւ. Փան Առդմալ տիկին, կրնամ իմ մեծարանքս յայտնել քեզի : Ի՛նչ սակաւագիւտ աղջիկ ունիս » :

Մայրն աս խօսքերէն բան մը չհասկըցաւ. և թէպէտ ինքն ալ գլխով բարենւառաւ, բայց իմացաւ որ դիմացիներ ծաղր կ'ընէր զինքը : Երբոր երիտասարդն հեռացաւ, ըսաւ աղջկանը.

— « Ամօթ չէ՞ որ այնպիսի անխելք ու փուճ մարդուն պատասխան կու տաս : Եւ ի՛նչ է ան Եշորքսիս անունն որ տուաւ քեզի :

— Ի՛նչ, կարծեցիր որ իրեք տարի գաղ-

դիացի երեկոթիւք դարոց անոր համար
կեցայ՝ որ առջինին պէս կոպիտ ու անբա-
ղաքավար մնամ։ Աս երիտասարդը ծա-
նօթս է, իր Ալոդիլտ քոյրն իմ բարեկամս
էր, և զինքը շատ անգամ անոր քով գը-
տած եմ։

— Արդեօք Պետրոս Ֆանտերդանկըն ը-
սուածն է։

— Հրամներես, պարոն Ֆանտերդան-
կընն է։

— Ձեռ խալնիր, Սիսքա, ան ոճով վա-
րուելուդ ան մարդուն որդւոյն հետ՝ որ
զհայրդ կ'ածիլէ, այն անգործին հետ, որ
քաղքին մէջ պարապ պտըտելէն ու ծնո-
ղացն ունեցածը չունեցածը մտխելէն դատ
ուրիշ բան չգիտեր։

— Սափրիչ ըլլալէն ինչ կ'ելլայ, ինքը
աղէկ դատախարակութիւն առած է, և Յա-
րիզ ալ բնակած։

— Բան դործ չընելն ու ծնողաց վիշտ ըլ-
լալն է աղէկ դատախարակութիւնը, պա-
տասխանեց մայրը։ Գիտնաս, Սիսքա,
չեմ ուզեր որ ասանկներու հետ բարեկա-
մութիւն ընես։ Իսկ անունդ ալ, նոյն է
քուկդ՝ ինչ որ է իմինս, ուստի Սիսքա պի-
տի կոչուիս։ Ուսկից ալ ելեր դտեր ես այդ
Եւդօքսիա ծիծաղական անունը »։

Սիսքան նեղացած՝ ասանկ պատասխան
տուաւ։

— « Ես ինչ յանցանք ունիմ որ իմ ըն-
կերակից օրիորդներս դարոցին մէջ անունս

փոխեցին՝ շատ հասարակ է ըսելով . թող
որ շիտակն ըսելով՝ աւելի կ'ուզեմ Եդոր-
սիա Փան Ռոզմալ ըսուիլ՝ քան թէ ան Սիա-
քա Փան Ռոզմալի գեղացի հնչմունքը լսել ,
որ ականջներս կը պատռէ » :

Դժբանգ մայր . աս վայրկենիս միայն
սկսաւ միտքը գալ Հորդենսիայի բռնած
ճամբան , և սրտին նեղութենէն բոլոր ան-
գամները դող ելան : Անտարակոյս դորա-
ւոր յանդիմանութիւն մը կու տար աղջը-
կանը աս վերջին խօսքին համար . բայց
նոյն միջոցին իրենց խանութը հասան :
Խանութին մէջ ուրիշ մարդ չկար՝ բաց 'ի
Փան Ռուզմալէն , որ խահուէ կ'աղար :
Սիսքան համարձակ առանց վախի գրկուե-
ցաւ հօրը հետ , որովհետեւ մարդ չկար
տեսնող : Այս առջի տեսութեան՝ հայրն
իր որդեակը դորովովը լեցուած , անանկ
ուրախութիւն մը դգաց՝ որ ուրիշ բանի
ամենեւին չանդրադարձաւ : Բայց հայր
մայր քար կտրեցան՝ երբոր անմիջապէս
ետքը Սիսքան գաղղիարէն լեզուով հար-
ցուց .

— « Ո՛րն է խուցս , մայր իմ : Շուտով
ըսէիր խնդրեմ ո՛ւր պիտի կենամ . տու-
փերս հոս գետինը պիտի չթողում կար-
ծեմ : Աստուծար , եկուր հոս օգնէ ինձի որ
վեր կրեմ ուրոնք » :

Ժամ մը վերջը Սիսքա խուցը քաշուեր
տուփերը կը բանար , գլխարկներն ու ան-
համար զգեստները դուրս կը հանէր , ա-

նուշահոտ իւղերն ու ողիքը կարգաւ կը շարէր , և մատուրներովը միակերպ խոսող պիքները կը շտկէր՝ որպէս զի աւելի դիւրաւ ծածանին : Միանգամայն գաղղիարէն անվայել երգ մ'ալ կ'երգէր , անանկ բարձրաձայն և ուժով , որ խանութին մէջէն ձայնը կը լսուէր :

Պան Առեղմատէլ ափշած կեցեր էր , մէկ ձեռքովը խահուէի աղօրիքին կոթը բռնած անդործ , մէկալ ձեռքովն ալ ձակատը շփելով . խոր և ցաւաղին մտածութիւն մը առեր էր զինքը : Ուրիշ բան չէր մտածէր ինքն ալ՝ բայց եթէ Հորդենսիայի վարքը , և երբեմն երբեմն ցած ձայնով մը ինքն իրեն կը խօսէր .

— « Նայէ՛ նայէ՛ սա իմ անխելքութեանս ու տկարութեանս : Ա՛հ , ի՛նչպէս ան պընդաղլուխ կնոջս խօսքին մտիկ ըրի . աւելի աղէկ էր որ գլուխս քարին զարնէի : Տօգդօր Բէլքմանսը չըսա՛ւ որ գլուխս ձիւն պիտի դայ . բայց ի՛նչ բանի կու դայ հիմա ողբալս » :

Մօրը տաղնապն ու անձկութիւնը շատ աւելի էր . և միանգամայն խղճմտանքն ալ զարնելով , կը չարչարուէր ու հանգիստ չէր գտնար . խոհանոցին մէկ ծայրը նըստած , մերթ կը հառաչէր , մերթ կու լար , և որչափ որ ձախորդ կերպով ապառնիին վրայ կը մտածէր , այնչափ աւելի դառն արցունքներ կը թափէր :

Դժբաղդաբար ոչ արցունք , ոչ յանդիւ-

մանութիւնն օգուտ մը ըրին , և ոչ իսկ
խրատն ու աղաչանքը . ամէն բան անօ-
գուտ եղաւ . Միսքան իր կամքն ու իր յօ-
ժարութիւնը 'ի գործ դնելէն ետ չկեցաւ :
Չարմանալին այն է՝ որ փոխանակ անիկայ
փոխուելու , մայրը փոխուեցաւ կամայ կա-
մաց , ու մայրենի սիրովը խաբուած՝ սկը-
սաւ արդարացընել իր աղջիկն հօրը առ-
ջէ , ըսելով թէ իրաւ երբեմն մտահանու-
թիւններ և ուրիշ քանի մը պակասութիւն-
ներ ունի Միսքան , բայց մեծ բաներ չեն
ասոնք , և սրտին մէջ չարութիւն չկայ :
Ասներողամտութենէն վերջը՝ աղջկան իր
վրայ սէրն աւելցաւ , և ինքն ալ ուրիշ գո-
վեստ չկարենալով տալ վրան՝ ասանկ կ'ը-
սէր խանութն եկող բարեկամներուն .

— « Մեր Միսքան աղէկ սորվեր է , գի-
տեմ : Աւելի աղէկ գիտէ գաղղիարէնը՝
քան թէ իր Ֆլաման լեզուն : Նմանը չը-
գտնուիր բոլոր Անվերսայի մէջ » :

Միսքային առած առ գեղեցիկ կրթու-
թիւնը հետեւեալն էր , ոչ թէ գաղղիարէն
լեզուն կատարելապէս գիտէր , հապա
ղարդարուելու և փցուն բառերն ու ոճերը
միայն : Թուաբանութեան ինչ բան ըլլալն
իսկ չէր գիտէր . որովհետեւ ինչ կը վայլէր
իրեն պէս դաստիարակուած փափուկ օ-
րիորդներուն որ անանկ խրթին գիտու-
թեան խելք յոգնեցընեն : Աշխարհագրու-
թենէն գիտցածը այսչափ միայն էր՝ որ
Բարիդ աշխարհիս ամենէն աղուոր քա-

դարձն է , ուր միշտ կը խաղան միշտ կը սլարեն , ուր տասը անգամ աւելի թափարոն կայ քան եկեղեցի , ուր կը հնարուն նորեղուկ զգեստները , և այլն : Ասկէ զատ ծանօթ էին իրեն ամէն կանացի հագուստներու , ամէն կերպասներու , ամէն անուշահոտ իւղերու և ոգիքներու , ամէն խմորեղէններու և շաքարեղէններու դաղղիական անունները : Աս էր ահաւասիկ Սիսքայի առած կրթութիւնը : Եկուր հաւնէ ատանկ աղջկան մը :

Անանկ աղէկ ըմբռներ էր աս բաներս Ֆան Ռուդմաէլ , որ օր մը ատանկ կ'ըսէր Բէլքմանս բժշկին .

— « Թէ որ մենք քու խորհրդոյդ հետեւած ըլլայինք , տօգդօր , այսօրուան օրս մեր Սիսքան երջանիկ կ'ըլլար , չափաւոր և ամօթխած , և խանութնուս մէջ կ'աշխատէր . սրտանց զմեզ կը սիրէր , և մենք ալ ան առեն աւելի սիրով կ'աշխատէինք՝ որ սէս դի ժառանգութիւննիս աւելի մեծ ըլլայ և խանութնիս շատ մարդիկ յաճախեն . իսկ հիմա ընդ հակառակն ինչ է իրեն ըրածը : Մետաքսէ գոգնոց մը կախած , գլուխը բաց և մազերը խոտրալիքներով հիւսուած , կը նստի խանութը . առտուրնէ ինչուան իրիկուն փութ պարապ կը խօսի թեթեամիտ անմիտ երիտասարդներու հետ , որոնք սկիար դնելու սլառ ճառանքով խանութս կը լեցուն , որով ուրիշ քաղաքացիները չեն դար հոս : Ար-

դէն սովորական գնողներուս կէտը պակ-
սեցաւ . գիտնաս , սիրելի Բէլքմանս , մա-
հուրնէս ետեւ հօրս խանութը պիտի փճա-
նայ . որովհետեւ Սիսքա ոչ երբէք պիտի
ուզենայ իր աստիճանի երիտասարդի մը
հետ կարգուիլ : Մեղք մեղի . ո՛ւր էր թէ քիչ
մը աւելի ուժով շարժած ըլլայի կնոջս ու-
ղածին դէմ : Բայց ի՞նչ պիտի ընես . միշտ
ասանկ կը հանդիպի . փոսին մէջ իյնալէն
ետքը՝ կը սկսի մարդ մտածել թէ եղերքը
կոխելու չէր » :

Ե

Միտքա տուն դալուն առջի օրուրնէն սկսեալ՝ ամէն բան վար դարնել սկսեր էր. ծնողացն ամէն ըրած բաները՝ իրեն աչքին առջև աամիկ ու գէշ կ'երեւային. և հազար ու մէկ վարպետութիւններով հօրն ու մօրը կամքն ուղածին պէս կը փոխէր հալած մեղրամովի պէս :

Խեղճ աղջիկը ժամը իրեքէն առաջ կերակուրը ստամոքսէն վար չէր երթար. որովհետև գեղացիի ստամոքս չէր իրենը : Աս բանս հայրն որ լսեց, բարկացաւ, մօրն ալ սիրտը կտարեցաւ. երկուքն ալ իրենց բոլոր կենացը մէջ միշտ կէսօրը կերակուր կերած էին, և շատ ծանր բան էր ասիկայ իրենց գործողութեանցն համար, որոնց ժամերը բոլորովին պէտք էր փոխել : Բայց Միտքա տհաճեցաւ ու երեսը թթուեցուց. եկուր նայէ որ այսչափ օգուտ չըրաւ, թէպէտ աս անգամ մայրն ալ իրեն օգնութեան եկաւ՝ խղճալէն : Ան

ատեն մարելիք եկաւ Միսքայի վրայ, և անանկ ջղերու ցնցումն ունեցաւ, որ կարծես թէ անդիի աշխարհք երթալու պատրաստութիւն կը տեսներ: Գաղղիացի բժիշկ մը եկաւ հիւանդը տեսնելու, որ աղէկ դատախարակուած օրիորդներու հիւանդութիւններուն փորձ էր. աս մարդն անանկ վախնալու բաներ ըսաւ կանանց ջղերուն վրայ, որ Միսքայի ծնողքը ահով դողով որոշեցին որ անկէ ետքը ժամը իրենքին կերակուր ուտեն: Բայց որչափ անդամ անօթութիւն քաշեցին, իրենք որ առաւօտը չորսին կամ հինգին կ'ելլային անկողնէն և այնչափ երկայն ատեն ծով պիտի կենային. իսկ ընդ հակառակն Միսքա իր դիւրութիւնները կը նայէր ու ժամը իննէն առաջ խուցէն վար չէր իջնար:

Հապա կերակուրն ինչպէս էր: Ան ինչ խեղճ բան. միշտ գետնախնձոր, միշտ կաղամբ, միշտ եղան խաշած կամ խորված միս. միշտ նոյնը. ուրիշ մէկ բանի մը երեսը չտեսնուիր: Միսքան որ երբեմն տկար ու հիւժեալ վիճակի մը մէջ կը գտնուի, իրեն համար քիչ մը աղաւնիի ձագ կամ քանի մը պզտի թռչուն պէտք է. ասոնք իրեն ախորժակին յարմար բաներ են և աղէկ ալ կ'ընեն իրեն: Ար գրպանները միշտ անանուխէ ու կիտրոնէ անուշեղէններով լեցուն են. առանց պատճառի չէ աս բանս, որովհետեւ ողորմելին հաղարումէկ ցաւ ունի, ստամոքսի ցաւ, սրտի ցաւ,

դիտու ցաւ, ջղաց ցաւ, ամէն տեղը ցաւ.
ինչ խեղճ վիճակ:

Ալ չկրնար երթալ մօրը հետ առաւօ-
տեան ժամը վեցին պատարագին. ձմեռը
չատ ցուրտ կ'ընէ եկեղեցին, իսկ ամառը
գեղացի ու ռամիկ մարդիկներու հետ
խառն չուղեր կենալ. յանկարծ հիւան-
դութիւն կու գայ անկէց վրան: Չայնա-
ւորն ամենեւին չկրնար մտիկ ընել. այն-
չափ երկայն ատեն հոն կենայ նէ՝ ոտուը-
ները կը սառնին: Աէսօրուան պատարա-
գին կրնայ երթալ, — ինչո՞ւ համար, — ե-
կուր ականջէդ գաղտուկ մը դուրցեմ, ու
որովհետեւ աղուոր զարդարանքներ կը տես-
նայ ու կրնայ անոնց նմանիլ. եկեղեցիէն
ելլալէն վերջն ալ՝ կրնայ հրապարակին մէջ
քիչ մը ժուռ գալ իր հագուստները ցուցը-
նել թանե հասկըցող երիտասարդներուն
(որոնք դերձակներ, սիկար ծախողներ և
աղնուականներու ծառաներ են):

Նայեցէք մէյ մը մօրը վրայ. աղջիկն ա-
նոր գլուխը վերջապէս մետաքսէ գլխարկ
մը դնել տուեր է, ոտքն ալ կէս կօշիկ հա-
դուեցուցեր. ապա թէ ոչ միտքը դրած էր
որ անոր հետ դուրս չելլայ: Խեղճ մօրը
ձեռքերն անդադար ականջներուն վրայ
էին, որովհետեւ սխմուած էին, և իրեք
քայլ մը ըրածին պէս՝ կը կենար ոտքերը
կը շարժէր, ու պէտք էր որ միակերպ քա-
կուած կապերը կապէ: Գրացիները կը
խնտային վրան, իսկ ինքը ամօթէն կը

քրտընէր ու գետին կ'անցնէր : Բայց
պէտք չէ մոռնալ՝ որ սլարդ աղջըկանն
համար կը կրէր առ ամէն բան , և անոր
համար զարմանք չէ որ առանց ձայն հա-
նելու կը համբերէր :

Իսկ հօրը գալով , բան զմայրն աւելի կը
տանջուէր Սիսքայի մտահաճոյ իղձերէն .
բոլոր կենացը մէջ միշտ տանը մեծն ու
հրաման տուողը ինքն եղած էր և այնպի-
սի խռհամութեամբ իր գործողութիւնները
կատարած էր , որ և ոչ մէկ անգամ մը ա-
նոնք ետեւ մնացած էին : Ար մակաբերէր
հիմա որ ամէն բան տակնուվրայ պիտի ըլ-
լար . բայց գրեթէ գրեթէ իրաւունք չունէր
խօսելու . որովհետեւ իր ամէն ըսածին՝ աղ-
ջիկը գէշ է կ'ըսէր . ինչուան երբեմն կը
համարձակէր ալ ըսելու՝ թէ Խելքդ կարճ
է : Ան ատենն ալ որ հայրը կը նեղանար ,
պատերազմական դաշտ մը կը դառնար
տունը , Ֆան Բուզմաէլ մէկ կողմէն պատե-
րազմող , մէկալ կողմէն կնիկն ու Սիսքա :
Հարկ չկայ ըսել որ կռիւ ընելու մէջ՝ էրիկ
մարդը կանանց չիրնար յաղթել . շատ շատ
քիչ մը պոռայ , ձեռքովն ստուլին վրայ քա-
նի մը դարնէ , քիչ մը ակռաները կրճտէ ,
բայց վերջապէս ինչ կ'ըլլայ . կնիկն առաջ
կը տանի իր խօսքը :

Նոյն իսկ Բէլքմանս բժիշկն ալ անանկ
վշտացեր , անանկ տաղտկացեր էր առ բա-
ներէս , որ ալ Ֆան Բուզմաէլի տունը գրե-
թէ բնաւ ոտք չէր կոխէր :

Պան Ռուզմաէլ իր հօրմէն ու մօրմէն
կռիւ ու վէճ ընել չէր սորված . իրեն հա-
մար խաղաղութենէն և ընտանեաց սէրէն
աւելի մեծ երջանկութիւն չկար աշխարհ-
քիս վրայ . անոր համար վերջապէս շատ
բաներու սկսաւ աչք գոցել , որպէս զի
նոյն տեսարանները նորէն չնորոգուին :
Ասով երկու չարիք եղաւ . մէյ մը որ հօրը
ներողամտութեամբը տունը օրէ օր սկսաւ
աւելի գէշ երթալ , և երկրորդ՝ որ ծերունին
սիրտը դնելով ամէն օրուան կրածները ,
որոնց ձայն չէր հանէր , միանգամայն սաս-
տիկ ցաւ զգալով եղած գէշ փոփոխութիւն-
ներուն վրայ , անանկ տխրութիւն մը պա-
տեց վրան , որ շատ անգամ բարեկամները
բարեւ տուած ատեննին՝ կ'ըսէին իրեն .

— « Աս ինչ է , Պան Ռուզմաէլ , ան
ո՛րչափ նիհարցեր ես : Հիւանդացար , ինչ
եղար » :

Ծերունին մինչև ան ատեն մէկ կտորին
մէջ միայն տեղիք չէր տուած . այսինքն
Միսքային՝ խանութին վրայ ըրած մեղա-
դրութիւններուն : Չէր կրնար Միսքա դիւ-
րաւ ըսել թէ Սա բանս պիտի փոխուի խա-
նութին մէջ , հապա պէտք էր վարպետու-
թեամբ ու խորագիտութեամբ շարժէր այս
նիւթիս մէջ : Ի՞նչպէս կրնար Պան Ռուզ-
մաէլ զիջանիլ աղջրկան ըսածներուն . իր
խանութին մէջ ամենայն ինչ քաղցր յի-
շատակներ միտքը կը բերէին . ան ամթոռն
որուն վրայ մայրն իրեն կաթ տուած էր՝

դեռ կեցած էր . իր մանկութեան ատեն՝
 դեռ լեզուն չբացուած հոնտեղ գտուած
 տակառներուն ու սնտուկներուն հետ դը-
 ւարճացեր էր . գանձանակին վրայ որ կը
 նայէր , միտքը կու գար ան գեղեցիկ խը-
 րատն ու յորդորն որ իր բարեյիշատակ
 հայրը տուեր էր իրեն խնայողութեան վը-
 րայ՝ կեանքը կնքելուն վերջընթեր օրը .
 տակառի մը վրայ դեռ մնացեր էին ան
 սև բիծերն որ պղտիկուց քաշեր էր վրան
 ան միջոցին՝ որ մայրն անկէց երբեմն եր-
 բեմն շաքարի կտոր մը կը հանէր կու տար
 իրեն : Միով բանիւ , աս խանութն իրեն
 հայրենիքն էր , իր տիեզերքը . և անոր
 մէջ գտնուած ամենայն ինչ իր կենաց
 մէյմէկ պարագաներն էին :

Հիմա որ գիտենք Ֆան Ռուզմաէլի իր
 խանութին վրայ ունեցած սէրն , ո՛ր մա-
 կաբերելու է թէ որչափ արտասուաց հե-
 ղեղներ թափեց Միսքա , որչափ տկարու-
 թիւններ ու ջղի ցնցմունքներ եկան վրան ,
 հօրը կամքը ճկելու և թոյլատուութիւն առ-
 նելու համար իրմէն՝ որ խանութը գաղ-
 դիական ոճի վերածուի՝ որ շնորհք առնէ :
 Տարի մը ամբողջ աշխատեցաւ Միսքա ա-
 սոր . կռուի , հակաճառութեանց ու ցաւա-
 գին տեսարաններու տապուերկու երկայն
 ամիսներ անցան՝ մինչև որ Ֆան Ռուզ-
 մաէլ ծերունին յաղթուած գինուորի մը
 պէս գլուխը ծռեց , և աչքերն արցունքով
 ուռած՝ ըսաւ .

— « Գացէք ըրէք ինչ որ կ'ուզէք նէ » :

Բայց կարծես թէ աս խօսքը սիրտը ծակեց՝ անանկ դուրս ելաւ . ան օրէն մարմինն սկսաւ հալիլ ու մաշիլ . երեսին գոյնը դնաց , նիհարութիւնն երթալով աւելցաւ , օր օրուան վրայ տկարութիւնը դօրացաւ , և զգալի կերպով դէպ 'ի գերեզման կը քալէր . վշտաց որդը աղնիւ ծերունւոյն կենդանութեան արմատը կրծեր կերեր էր : Երբոր իր աչքերը մեղադրանքի նայուածքով մը Սիսքայի վրայ կը նայէին , եղեգի մը պէս կը դողար աղջիկը . բայց հօրը չորցած շրթունքներէն բառ մը դուրս չէր ելլէր , և սեւռեալ աչքերով կը նայէր ան դործաւորներուն վրայ՝ որ իր սիրելի խանութը քանդելու հետ էին : Տեսաւ հեռզհեռէ իր քաղցր յիշատակներուն ջնջուիլը , և ամէն մէկ նկարչի վրձինը և ատաղձագործի քերչին շարժելը տեսնելուն՝ շունչն աւելի կը կարծրնար ու կեանքը կը հատնէր :

Քիչ ատենէն խանութը փառաւոր շտեմարան մը դարձաւ . ամէն կողմ պղինձը կը փայլէր . հաշուեսեղանին վրայ պղտի հրեշտակներ նկարուած էին՝ որոնք խահուէ կ'աղային , սիկար կը քաշէին , ծխախոտ կը կշռէին . խանութին ճակատին ապակիները մեծ հայլիներու չափ կային և ծայրէ 'ի ծայր դադղիարէն վերափռութիւններով լեցուած էին : Աստուծոյ լուսաւորուած էր խանութը . աղջիկ մը ու մանչ մը հաշուեսեղանին առջև կեցած էին՝ պատ-

րաստ ծառայելու, և Միսքա կամ թէ ըսենք Եւդոքսիա Պան Առղմալ օրիորդն ալ պատուհանին մէջ աթոռակի մը վրայ նըստած՝ դադղիարէն վիպասանութիւն մը կը կարդար:

Երկար ատեն տունն ու խանութը առ ուճով դարձան. և ան աստիճանի հասաւ հօրը մաղձոտութիւնը, որ ալ ամէն բանի անտարբեր էր. նոյն իսկ իր Սբինաէլ բարեկամին: Այս ըսուած անձերնիս Պան Առղմաէլի խորհրդին մօտիկ ընելով կաշուոյ վաճառականութիւն սկսեր էր ընել, և քիչ ատենուան մէջ շատ ստակ վաստըղեր էր, անանկ որ Պան Առղմաէլէն փոխառած հազար Փիտրինը կրնար անոր դարձընել, թէ որ անիկայ մերժած չըլլար բռնորովին. բայց դեռ իր որդւոյ վիճակին վրայ տեղեկութիւն մը չէր առած:

Մինչդեռ ամէն բան խառնափնդոր առաջ կ'երթար խանութին մէջ և ստակի դանձանակը սաստիկ կը պարպուէր, Պան Առղմաէլ հիւանդացած անկողնին վրայ պառկեր էր. բայց որովհետեւ նշան մը չէր տար խօսքով թէ ծանր հիւանդութենէ մը բռնուեր է, կը կարծէին որ սովորական թեթեւ տկարութիւն մըն էր և ան կերպով խնամք կը տանէին վրան:

Սակայն առաւօտ մը ծերունին ըսաւ որ Բէլքմանս բժիշկն ու Սբինաէլը կանչեն:

Սբինաէլ դժբաղդաբար Գոլոնիա քաղաքը դացեր էր՝ իր վաճառականութեան

գործոցն համար : Իսկ բժիշկը մէկէն 'ի մէկ եկաւ և երկայն բարակ հիւանդին խուցը կեցաւ : Ոչ ոք գիտէ թէ ինչ խօսեցան իրարու հետ ու ինչ եղաւ ներսը : Ժամէ մը վերջը բժիշկը սանդուխէն վար իջաւ ու խանութին մէջ երեցաւ : Մահադուշակ դեղնութիւն մը պատեր էր երեսին վրայ . աչուրները կրակ կը թափէին , և երեսը բոլոր կը ցնցուէր՝ ինչպէս որ կ'ըլլայ սաստիկ բարկացած մարդիկներու : Ներս մը տածին պէս՝ մէկէն կայծակնացայտ աչքը թունալից նետի մը պէս Սիսբայի աչացը վրայ տնկեր էր . ուրուականի մը պէս հաշուեսեղանին առջևէն անցաւ , և դէպ 'ի օրիորդը մօտեցաւ : Աղջիկն անձկութենէն ձեռքերը դէպ 'ի առջև երկնցուց՝ իբրև թէ կ'ուզէր աչքին առջևէն հեռացընել աս սարսափելի երևոյթը . բայց բժիշկը ձեռքը բացաւ , որ ինչուան ան ատեն քարի պէս դոց էր , աղջրկան դաստակէն (ՏՃ . Պիլեք) ուժով բռնեց , և ահաւոր ձայնով մը պոռայ .

— « Անդգամ աղջիկ , հայրդ մեռնելու վրայ է : Դուն դինքը սպաննեցիր » :

Աղջիկն ինկաւ մէկէն մարեցաւ անկողնին վրայ . ան միջոցին բժիշկը տունէն դուրս ելաւ քահանայի համար , և քիչ ատենէն վերջին սուրբ թոշակը բերուեցաւ հիւանդին :

Երբոր հիւանդը կրօնքի վերջին օգնութիւններն ընդունեցաւ , հառաչելով մը ըսաւ ,

— « Տօղդօր , կ'ուզեմ զաւակս , իմ Սիսրայս տեսնալ . . . բայց ներէ իրեն , ու սաստիկ ծանր խօսքերով մի վշտացըներ զինքը :

— Ա'երթամ հիմա փնտրուելու զինքը . բայց պէտք է որ պատժուի . . և ան ատեն միայն թերեւս կարենաս երկնքէն աղջրկանդ ապաշխարութեանը վրայ ուրախանալ » :

Աս որ ըսաւ բժիշկը , խուցին դուռը բացաւ ու խոհանոցը գնաց : Մայր ու աղջիկ ձեռքերով ճակատնին գոցած՝ լեզի արցունքներ գետի պէս կը վաղցընէին . ան աստիճանի էր Սիսրային ցաւն , որ քար ըլլար գիմացինը՝ կը ճաթեցընէր . հեծութիւն , հառաչանք , աղաղակ ու ողբ ստէպ ստէպ սրտէն կ'ելլային ու օդը կը թնդացընէին : . . . Ո՛հ , աս անգամ իր ցաւերը կեղծեալ չէին . այն ահագին խօսքերն որ բժշկին բերնէն ելեր էին՝ իբրեւ Աստուծոյ բարկութենէն տրուած անէծք մը իր ականջին հնչեր էին , և բռնի պատուեր մէկդի ըրեր էին այն սե . քօղն որ զինքը կուրցուցեր էր : Հայրասպանութեան դաղափարն որ բոցէ գրերով գրուած՝ աչքին առջևը կ'ելլէր միշտ , դժոխքի կրակին պէս կ'էրէր զինքը : Բժշկին ծանր քալուածքը լսելով՝ յանկարծ սարսափով մը դուրսը վեր վերուց : Նորէն գիմացն ելաւ անիկայ , զորն որ Աստուծոյ վրէժխնդրութեանը պաշտօնեայ կը կարծէր . արիւնն

սկսաւ պաղիլ երակներուն մէջ և ուժը վրայէն կ'երթար . բայց վերջապէս սաստիկ բռնութիւն մը տալով իրեն՝ յաղթեց իր տկարութեանը , վազեց բժշկին , ծունկ չորեցաւ առջևը , և թևերը դէպ 'ի երկինք վերցունցած՝ աղաղակեց .

— « Բարկութիւնդ արդար է . յանցաւոր և Աստուծոյ երեսէն ինկած արարած մըն եմ՝ ես : . . . Բայց յանուն Հոգևարը հօրս , ներումն . . . ներումն կը խնդրեմ » :

Բժշկին աչքերէն երկու արցունք սահեցան ինկան . դէմքին վրայէն բարկութեան հետքը ջնջուեցաւ և խորին տխրութիւն միայն նկարուած մնաց : Աղաչաւոր աղջկան մօտեցաւ , ձեռքէն բռնեց , և առանց դետնէն վեր վերցընելու՝ ըսաւ .

— « Միսքա , թշուառ աղջիկ , ամենամեծ մեղք ըրիր Աստուծոյ առջև , որովհետև Աստուած պատուիրած է . Պատուեալ գնայր քո և զմայր . դու ընդ հակառակն ինչ ըրիր : Չէ , չէ , մի վախճար , չեմ կրկներ նորէն ան դարհուրելի խօսքը : Յանցանքիդ հատուցմունքն ըրէ , Միսքա . դեռ միջոց մը կայ Աստուծոյ և հօրդ հետ հաշտուելու : Գնա իրեն քովը , ինքը կը կանչէ դքեդ . — բայց աղէկ նայէ . թէ որ ինքը առանց համոզուելու թէ իրօք բոլոր սրտանց զղջացերու ապաշխարեր ես՝ երթայ առ աշխարհքէս , թէ որ առանց մխիթարութեան , առանց խաղաղութեան և առանց բարի յոյս ունենալու վրադ հոգին աւանդէ , . . .

գիտնաս որ Աստուծոյ բարկութիւնն ինչո՞ւան հանդերձեալ կենաց մէջ ալ կը հալածէ դքեղ » :

Որչափ որ ալ սուր ու դառնակսկիծ էին Սիսքային սրտին այս լսած խօսքերը , հանդերձ այսու անոնցմով խրախոյս առաւ . ջերմ համբոյրներով պագաւ բժշկին ձեռքը , կտրըճութեամբ մը ոտքի վրայ ելաւ , և « Շնորհակալ եմ , շնորհակալ եմ » աղաղակելով՝ հօրը խուցը վաղեց :

. . . Հափկ է արդեօք նկարել հօրը մահո՞ւան տխուր վայրկեանը , և աղջկան յուսահատութիւնը : Հափկ է արդեօք ցուցընենք Սիսքան , որ մաղերը ցրցընքած , արցունքի մէջ թաթխած , գլուխը հօրը մահո՞ւան անկողնին կը դարնէր , և կը ջանար որ իր գեղեցկութիւնն աւրէ՛ ըղունդներովն երեսը ճանկըռտելով , և ոտքի տակ առնելով ու պատռելով ան ամէն բան՝ որ ինչո՞ւան ան ատեն իր ունայնասիրութեանը ծառայած էր : Ո՛հ , չէ . շատ սրտաճմլիկ , շատ ցաւազին ու կեղեքիչ տեսարան է :

Նայեցէք մէյ մը անկողնոյն վրայ . հայրն ահաւասիկ մահո՞ւան ձեռքը պիտի աւանդէ հողին , բայց անպատմելի երջանկութեան մը նշան կը փայլի հիմա դէմքին վրայ ու սուրբի մը կը նմանցընէ դինքը . և աչքերն , որ մարելու վրայ են , սիրով մը անկողնին մէկ կողմը կը նային : Սիսքա

ծունկ չորած՝ մայրը թեւերուն մէջ գրկած
կեցեր է, ձեռքերը կը համբուրէ և ներումն
կը խնդրէ իրմէն . բժշկին սիրտն ելած՝ ա-
նոնց վրայ գորովալից աչքերը դարձուցած
կը նայի : Հոգեւորքը կը տեսնայ աս տե-
սարանը . իր թուլցած ձեռքը զաւկին գըլ-
խուն վրայ կ'իյնայ , և ան միջոցին որ հո-
գին թեւերը բացած՝ դէպ 'ի երկինք պիտի
թռչի , կ'ըսէ .

— « Օրհնեա՛լ ըլլաս , օրհնեա՛լ ըլլաս . . .
ո՛վ Սիսքա . . . զաւակս » :

Փան Ռուզմաէլի հարիւրամեան խա-
նութն այսօրուան օրս փակուած է : Մայր
ու աղջիկ առանձնութեան մէջ կ'անցընեն
կեանքերնին՝ անդադար ողբալով անցելոյն
յիշատակին վրայ . զարհուրելով կը մտա-
ծեն իրենց թշուառութեանց պատճառը և
իրենց յիշանկային մէջ աս նշանաւոր տողն
ալ կ'աւելցընեն . Գաղղիական անբարոյա-
կանոքներէն ազատե՛ գմեզ , Տէր :

Սիրելի ընթերցող , թէ որ այս ճշմարիտ
պատմութիւնը սիրտդ շարժեց , անտարա-
կոյս կ'ուզես տեսնալ Սիսքա Փան Ռուզ-
մաէլը : Թէ որ իրաւցընէ աս փափագն
ունիս , ուրբաթ օրը առաւօտեան ժամը
վեցին կամ քիչ մը աւելի ուշ՝ Անվերսայի
Դոմինիկեանց եկեղեցին գնա՛ . աջ կողմի
դուռը բաց և մտիր ան ստորերկրեայ մա-
տուռն որ քաւարանի հոգւոց նուիրուած
է : Հոն կը տեսնաս երիտասարդ կին մը

ծնկան վրայ եկած , բոլորովին ծածկուած
սև կրկնոցով մը : Թէ որ ուշադրութեամբ
մտիկ ընես , վարդարան դարձնելուն ձայ-
նը կը լսես , և մերթ ընդ մերթ խորունկ
հառաչանք մը ականջիդ կու գայ՝ իբրեւ
թէ մաքրարանին հոգւոց մէկուն ցաւոց
ձայնն ըլլար : Նրիտասարդ կնիկն անշարժ
կը կենայ . և ան աղօտ լուսով մարդ կըր-
նայ Աղօթից արձանը սեպել զանիկայ :
Թէ որ վերջապէս անոր ոտքի վրայ ելլալը
կը տեսնես՝ գետինը պազնելէն վերջը , և
դանդաղ քայլերով անկէց հեռանալը՝ ա-
ռանց կարծես թէ զքեզ տեսնալու , ըսէ՝
ան ատեն դու քեզի համարձակ . Տեսայ
Սիսքա Ֆան Ռուզմաէլը :

Իսկ Սըինաէլի աղջիկը չենք ուզեր ցու-
ցընել . որովհետեւ շատ պատիւ չըներ ի-
րեն : Իր եղբօրը գալով , Վաղղիոյ մէջ
բանտ չպակսիր դատարկասուն ու ստա-
հակ մարդկանց համար :

Ա. ԼՊԵԱՆՑ ԽՐՃԻԹԸ

Ա. Լ. ՊԵՍ. ՆՅ Խ ՐՃ Ի Թ Ը

Ա

Չուիցերիի մէկ կողմ մը քաջուած առանձնացած Պետրոս Լանկ անունով աղքատ երկրագործը, իր կնոջն ու Ղէորդորդւոյն հետ մէկտեղ կը բնակէր փայտաշէն տնակի մը մէջ, որուն տանիքը շիտակ էր ու տափակ քարերով ծածկուած, ըստ այն երկրին սովորութեան: Նեղ ձորի մը բերանն էր այս հիւղը, քիչ հեռու լճակէ մը զոր անտառախիտ բարձր լեռներ կը շրջապատէին: Անտառին մէջերէն վիթխարի ժայռեր դուրս ցցուած էին, որոնք իրենց զանազան ձևերովը տեսարանները կը փոփոխէին. տեղ մը բնութիւնը կարծես թէ այն մեծամեծ զանգուածներէն բուրգեր ձևացուցած էր, ուրիշ տեղ վայելուչ ձևերու խոթած. ոմանք օդոյն մէջ կախուած, և նեղ ու բարակ կտորով մը միայն հո-

դուն հետ կալած : Անթիւ զանազան թու-
փեր կը ծածկէին զանոնք իրենց տերեւա-
լից ճիւղերովը , որոնց գոյները առաւար
ժայռերուն միակերպութիւնը դուրս կը
ցատքեցընէին : Հեռուէն կ'երևային Աւ-
պեանք , ամպերու մէջ թաղած իրենց յաւի-
տենական ձեամբ ճերմըկցած գլուխները :
Պետրոսին հիւզը այս բարձր լեռանց հա-
մեմատելով՝ աներևոյթ կէտ մըն էր . բայց
սակայն բոլոր այս էր աղքատ ու բարի մը-
շակին հարստութիւնը :

Այս խեղճ տնակիս դիմացը թանձր ե-
ղևիններու մէջէն կը փայլէր մատրան մը
զանգակատան ոսկեղօծ խաչը , որուն մօտ
առաքինի ճգնաւոր մը կը բնակէր , որն որ
այն ամայի ժայռերուն մէջ փորած էր իր
բնակարանը ու եօթանասուն տարուընէ 'ի-
վեր կը ճգնէր աշխարհիս խռովութիւննե-
րէն ու ընդունայնութիւններէն հեռացած :
Շատ անգամ արշալոյսը ծագած չծագած ,
մենաւոր զանգակին արծաթի ձայնը կը հը-
րաւիրէր այն կողմերուն բնակիչները սըր-
բոյն Մենրատայ ընծայուած մատուռը , որ
այն լեռնային նահանգներուն պաշտպան
բռնած սուրբն էր . և միշտ երբոր սուրբ
պատարագը կ'ըլլուէր , ոչ երբէք դատարկ
տեսնուած էր մատուռը : Պետրոսն ալ դրե-
թէ ամէն օր ներկայ կ'ըլլար հոն իր կա-
տարինէ կնկան և Պէորգ որդւոյն հետ
մէկտեղ . իսկ եթէ օդը ձեռք չտար կամ
հարկաւոր դբադմունք մը ունենային , այն

ատեն տունը կ'ընէր իր աղօթքը , և կը
խնդրէր Աստուծմէ որ օրհնէ իր գործքերն
ու յաջողութիւն տայ անոնց :

Պետրոս իր գեղջուկ խցին վայելչագոյն
կողմը՝ քանի մը տախտակներով պղտի
խորան մը շինեց , որուն գլխաւոր դար-
դերն էին Աստուածածնայ արձան մը գիր-
կը Յիսուս , Պետրոս առաքելոյն , սրբու-
հայն Աստարինէի , սրբոյն Գէորգայ և
սրբոյն Մենրատայ պատկերները , և եր-
կու ալ փայտէ կոշտ փորած աշտանակներ :
Անտառին առջի շուշանը , պարտիզին ա-
ռաջին վարդը , գարնան դալար մամուռ-
ները՝ ջերմեռանդութեամբ խորանին վրայ
կը դնէր . և ամէն շաբաթ օր Աստարինէ
դրասանդ մը կը պատրաստէր և ուրախու-
թեամբ կը կախէր փայտէ խորանին ճեր-
մակ ծածկութիւն չորս կողմը . մանաւանդ
պղտի Գէորգն իրեն մեծ դբաղմունք ըրած
էր խորանը մաքրել , Ասիկայ իմ ժամս է
ըսելով . օրը քսան անգամ խորանը կ'եր-
թար , ծաղկըները կը շտկէր , փոշին կը սըր-
բէր , և մեծ երջանկութիւն էր իրեն թէ որ
իրիկունը բարեպաշտ ընտանեացը վար-
դարան ըսելու ժողովուած ատենը , ինքը
ճրագները վառելու որ ըլլար :

Պետրոսն որ սաստիկ կը սիրէր իր դա-
ւակը , իրեն պարտք կը սեպէր անոր վրայ
մասնաւոր հոգ տանիլ և վրան երեցած ա-
ղէկութեան բերմունքները դարգացընել :
Չմեռուան երկայն իրիկունները , շատ ան-

դամ Գէորգին կրթութեանը վրայ կը խօսէր կնկանը, և թէ որչափ կը փափարի աստուածապաշտութեան մէջ և աշխարհիս վտանգներէն հեռու մեծցընել զանիկայ: Ասանկ կ'ըսէր օր մը Կատարինէին. — «Տըղաքը Աստուծոյ պարգև են, և ով որ ամէն կերպով հոգ չընէր զանոնք անմեղութեան մէջ պահելու և երկիւղած մեծցընելու, մեծ պատասխան պիտի տայ իր անհոգութեանը համար: Անոր համար պէտք է մենք շատ մեծ հոգ ունենանք Գէորգին կրթութեանը, ու չնմանինք այն անհոգ և յանցաւոր ծնողաց՝ որոնք սաստիկ բարկանալով կամ պատժելով իրենց ախտաւոր և չար տղաքը, կարծեն թէ պարտքերնին ինչպէս որ պէտք է կատարած կ'ըլլան: Մեր ջանքը պէտք է ըլլայ մերինին սիրելի ընել տալ առաքինութիւնը, և բաւական չսեպենք Աստուծոյ և կրօնքի վրայ անոր առջև խօսելը միայն, այլ և բարեպաշտութեան օրինակ տանք իրեն՝ կատարելով առ կրօնս ունեցած պարտքերնիս »:

Երբոր բաւական մեծցաւ Գէորգ, քովի գիւղաքաղաքին դպրոցը խրկեց զինքը հայրը. բայց որովհետեւ բաւական ճամբայ էր տնակէն ինչուան դպրոցը, Կատարինէ պղտի սապատ մը գնեց տղուն համար՝ որուն մէջ կը դնէր անոր ցորեկուան կերակուրը, որպէս զի ամբողջ օրը կարենայ դպրոցը կենալ: Խրիկուան երբոր տուն կը գառնար, կը հարցընէր իրեն հայրը այն

օրուան սորված դասը . նմանապէս կիրա-
կի օրերն ալ երբոր քրիստոնէական վար-
դապետութիւն դաս առնելէն կը դառ-
նար , Պետրոս անոր լսածները կը հարցը-
նէր , և զինքն առաքինի ընելու համար՝
քովէն ալ խորհրդածութիւններ կ'աւել-
ցընէր :

— « Մեր կեանքը կարճ է , կ'ըսէր միշտ
անոր , բայց արքայութեան արժանի ըլլա-
լու համար երկայն է՝ թէ որ ճշմարիտ քրիս-
տոնէի պէս ապրինք : Յիշէ միշտ , որ-
դեակ , որ մեղի կը սպասէ յաւիտենակա-
նութիւնը . և օր մը հոն երջանիկ ըլլալու
համար պէտք է զանազան վշտերէ անց-
նինք , ու քաջութեամբ պատերազմինք մեր
չար յօժարութեանց և կրիցը դէմ . անոր
համար պէտք է առաջուց մեր գէշ բեր-
մանցն ու սովորութեանցը դէմն առնենք ,
և ամենեւին ականջ չկախենք չար օրինակ-
ներու : Ո՛հ , որչափ գոհ է մարդ երբոր իր
երջանկութեանը ծածուկ թշնամիներուն
յաղթէ : Երանի՛ անոր որ կրնայ ըսել թէ՛
Ես Աստուծոյ և իր սուրբ օրինացը կը
հնազանդիմ » :

Այս իմաստուն խրատները՝ զորոնք ըս-
տէպ կը կրկնէր և բարի օրինակով ալ կը
հաստատէր , լաւ տալաւորուեցան Պէտր-
դին սրտին մէջ , և օրէ օր կ'աճէր շնորհք-
ներով . և քիչ ատենէն այն կողմի տղոց
օրինակ եղաւ , և իր ծնողացն ալ մխիթա-
րանք : Օր մը բարեպաշտ և առաքինի տը-

դայ ունենալու յուսով կը քաջալերուէր Պետրոս իր ծանր աշխատութեանցը մէջ . վասն զի այս բարի մարդս բաց 'ի իր դաշտը մշակելէն , նաև տեսակ տեսակ խոտեր ու այլ և այլ տնկոց արմատներ կը ժողովէր , և գաւառին դեղագործներուն ծախելով չափաւոր ապրուստ մը ստացեր էր առանց հարստութիւն դիզելու : Թէպէտ լեռներուն վրայ արմատները ժողովելու ատեն շատ կը չարչարուէր , բայց ամենեւին իր վիճակին վրայ չէր գանգատէր , և միշտ ուրախ դուարթ էր : Իր բարի խղճմտանքը և ընտանեաց երջանկութիւնը՝ կը քաղցրացընէին իրեն մարդկային կենաց սովորական վշտերը , և գիտէր ալ թէ աշխատելու համար ծնած ենք , և մեր ճակտին քրտինքովը հացերնիս պիտի գտնենք , Աստուծոյ հրամանին չհնազանդելով պատժուելնուս համար :

Պետրոսին հագուստը գաւառին բնակչաց նման էր . ոտքը ճերմակ բրդէ գուրպայ մը կարմիր գծերով , սև կաշիէ տաբատ , և կարմիր կտաւէ բաճկոն մը ոսկեղօծ կոճակներով չորս կողմը կանաչ մետաքսէ լայն երիզ բանած . վիզն ալ բարակ սև շղարշ մը , որ ինչուան կուրծքը կ'իջնար . գլուխը սրածայր կանաչ գլխարկ մը , վրան սիրամարդի փետուր անցուցած , և տասուեայ կապոյտ վերարկու մըն ալ կռնակը կ'առնէր : Այսպէս Պետրոս գաւառան մը ձեռքը և ձախ ուսը բան մը

զարկած իր օրական աշխատութիւնները
կը սկսէր : Երբոր լեռը կ'ելլար , կը հանէր
վերարկուն և ծառի մը ճիւղերէն կախե-
լով՝ կը սկսէր ուրախութեամբ աշխատիլ :
Շատ անգամ դիմացի հովիտը արձագանգ
կու տար իր քաղցրաձայն երգերուն , և
զանգակներուն ձայներն ու կովերուն և
այծերուն բառաչը , որ հոն դաշտերուն
մէջ կ'արածէին , կը պատասխանէին իրեն :

Պետրոս գիւղաքաղաքին երաժիշտներէն
մէկուն որդին էր , և ինքն ալ երիտասար-
դութեանն ատեն սորված էր քնար զար-
նել : Շատ կը սիրէր զերաժշտութիւնն , որ
իր զուարթ բնաւորութեանը վրայ մեծ ազ-
դեցութիւն ունէր : Այն սրտի հանգստու-
թիւնն որ իր աշխատանաց մէջ կ'իմանար
այս բարի մարդը , կը նորոգուէր դար-
ձեալ՝ երբ իրիկունը տուն կը դառնար , ուր
իր կիսնն ու տղան անհամբեր կը սպասէին
միշտ իրեն : Իր քրիստոնէական և հայրա-
կան պարտքերը հաւատարմութեամբ կա-
տարած ըլլալուն մտածութիւնը , կը թեթե-
ցընէր իր նեղութիւններն , որոնք ամէն
մահկանացուի կը հանդիպին . աղէկ գիտէր
որ այս կեանքս երկայն չարք մըն է վշտաց
ու կարճատև ուրախութեանց հիւսուածք
մը . անոր համար երկուքն ալ հաւասար
սիրով կ'ընդունէր : Սովորութիւն ըրած էր
օրուան մէջ ստէպ ստէպ կարճ և եռան-
դուն աղօթք մը ընելու . և ուրախու-
թեամբ անտառին ձերացած ծառերուն

չուրին տակը չորելով, կը նուիրէր իր սիրտը իր երկնաւոր հօրը, և շնորհակալ կ'ըլլար ընդունած բարիքներուն համար: Արդմայլէր միշտ բնութեան սքանչելեաց վերայ, որոնք Զուիցերիի մէջ աւելի շատ են ու փառաւոր քան ուրիշ տեղուանք. այն բարձր լեռները, այն գեղեցիկ կանաչները, հողոյն մէջ ծածկուած դանձերը, այն սքանչելի տեսարանները՝ կ'ափշեցընէին զինքը և աչքերէն արցունք կը բերէին:

Աստարինէ գիտնալով թէ երբ իր էրիկը կը դառնայ աշխատանքէն, ամէն իւրիկուն հիւզին դրանն առջև կը նստէր որ անոր հեռուէն դալը տեսնէ. սղտի Գէորգն ալ միշտ քովն էր ու երբ կը տեսնէր հօրը դալը, անոր առջևը վաղելով գիրկը կ'իյնար. և բահը ուսէն յափշտակելով տուն կը տանէր, և օրուան մէջ իրենն պատահածները կը պատմէր անոր: Պետրոս Աստարինէին բարեւ տալէն վերջը, գետին կը դնէր արմատներով և խոտերով լեցուցած տօպրակը, և փայտէ աթոռի մը վրայ նստելով, կ'ըսէր. « Փառք Աստուծոյ, որ այս օրս ալ հասուց դմեղ. թէպէտ աղքատ ենք, բայց թագաւորէ ալ աւելի երջանիկ ու գոհ կեանք ունինք մեր խրճիթին մէջ. շնորհակալ ըլլանք իրեն մեզի այսչափ ըրած բարիքներուն համար »:

Քիչ մը ետքը Աստարինէ ընթրիքը կը պատրաստէր. և ամէն անգամ սեղան սկսելուն ջերմեռանդ աղօթք մը կ'ըսէին:

Պետրոս սեղանին վրայ տանը պիտոյիցը
կը տեղեկանար կամ կրթական ու օգտա-
կար բաներու վրայ կը խօսէր . բնաւ չէր
ծիծաղէր այնպիսի բանի վրայ որ կրնար
վնաս բերել իր տղուն առարկնութեանը ,
կամ իր աղնիւ հարսին ականջը խայթել .
կ'ամբհնար երկդիմի խօսքէ և քրիստոնէա-
կան սիրոյն մէջ պակսելէն կը վախնար :

— « Որպէս զի խաղաղութիւնն ու երջան-
կութիւնը տիրեն մեր հիւղը , կ'ըսէր միշտ ,
պէտք է անօգուտ և վնասակար խօսքերէ
փախչինք . քրիստոնէին բերանը զԱս-
տուած օրհնելու համար պիտի բացուի ,
չէ թէ հայհոյելու . թէ որ մտածենք որ օր
մը համար պիտի տանք մեր ամէն խօսքե-
րուն համար , կը զգուշանանք մեր գերա-
գոյն գատաւորին անհաճոյ եղած բանե-
րէն » :

Այսպէս շատ տարիներ անցուցին խա-
ղաղ և գոհ վիճակի մէջ , առանց ամենևին
դժբաղդութեան մը : Պզտի Քէօրգը կը մեծ-
նար . և տղայութեան ցուցուցած աշխու-
ժէն կ'իմանային ծնողքը որ յոյսերնին պա-
րապ պիտի չնլլար . և օգնել ալ սկսեր էր
հօրը մէկ քանի աշխատութեանցը , և միշտ
անոր հետ մէկտեղ լեռը խոտ փնտռելու
կ'երթար :

Երբ ցանկալի դարունը կու գար բնու-
թիւնը կենդանացընելու , կամ երբ ձիւնը
զձորը կը ծածկէր , կամ երբոր ևզեամբ ա-
ղամանդի պէս կը փալթըլէր եղևիններու

վրայ արևուն ճառագայթներէն , անդա-
դար Պետրոս կ'օրհնէր զԱստուած : Բայց
կը թռչէր իր երջանկութիւնն և կը մօտե-
նար այն ժամն յորում վշտերը ցանցի մը
պէս պիտի բռնէին զինքն՝ իր առաքինու-
թիւնը պայծառացընելու համար :

Բ

Երբոր ձմեռը կը հասներ, Պետրոս աչ
 չկրնալով լեռը երթալ խոտ ժողովելու,
 ինքն իրեն դբաղմունքներ կը հնարէր որ
 պէս զի քիչ մը բան շահի իր և ընտա-
 նեացն ապրուստը հոգալու համար: Ա-
 ռանց ամենեւին բան մը սորված ըլլալու,
 կարծր փայտերէ զանազան ձեռագործներ
 կը շինէր, զորոնք մօտ աւանները կը տա-
 նէր կը ծախէր. գիտէր նաև գետնէն հա-
 նած ներկերը հալեցընել և զանոնք ինչ-
 պէս որ պէտք է մէկմէկու խառնել, և շատ
 անգամ կ'երթար կարասիներ և ուրիշ բա-
 ներ նկարելու, որոնցմէ որ շահ մը կրնար
 հանել: Երաժշտութիւն գիտնալն ալ անօ-
 գուտ չեղաւ. վասն զի հարսանեաց կամ
 մկրտութեան համար դրացիները ժողովուե-
 լու որ ըլլային՝ քնար կը զարներ. եր-
 բեմն ալ անոյշ ձայնը ձգած՝ սրբազան կամ
 օրուան պարագաներուն յարմար երգեր
 կ'երգէր. այսպէս ամենեւին աշխատութե-

նէ չէր փախչէր, և իր զուարթ բնաւորութեամբն ու անխոնջ գործունէութեամբն ամենուն սիրելի էր:

Օր մը առաւօտը կանուխ իր հիւղէն բաւական հեռու տեղ մը կանչուեցաւ որ հարսանեաց մը խնջոյքին պատրաստութեանը օգնէ. նոյն օրն ալ նոյեմբերի օրերէն մէկն էր, օդը ցուրտ և հոյժն ալ սաստիկ: Պետրոս բոլոր օրը աշխատեցաւ, և ուրախութեամբ կատարեց իրեն յանձնուած ծառայութիւնները: Իրիկունն ընթրիքը հոն ըրաւ, ու ձեռքն առած դաւաղանք՝ ճամբայ ելաւ խրճիթը դառնալու: Արդէն գիշերը առաջ գացեր ու մութը կոխեր էր. լուսինը ամպերուն տակ ծածկուած, և ժամերով ալ առաջ հարաւային քամին սկըսեր էր փչել ու յորդահեղեղ անձրեւ մը կը սպառնար. գիշերային լռութեան մէջ եկեղեցւոյն և ժամատան հողմացոյցները կը ճռնչէին երբոր Պետրոս հանդարտաբայլ կ'անցնէր գերեզմաննոցէն, ուր անտառի պէս սև սև խաչեր տնկուած էին գետինը: Մթութիւնը վայրկենէ վայրկեան կ'աճէր. Պետրոս երագեց քայլերը՝ յուսալով որ անձրեւը չսկսած խրճիթը կը հասնի. բայց խաբուեցաւ. հազիւ թէ կէս ճամբան ըրաւ՝ ահա փոթորկալից անձրեւ մը բռնեց զինքը. խեղճը ինչուան որ բնակարանը հասաւ, անձրեւը ոսկրները թափանցեր էր: Բոլոր գիշերը հեղեղի պէս անձրեւեց և հազիւ առաւօտեան դէմ քիչ մը մեղմացաւ:

Բայց Պետրոս յետ կատարինէի ու պըղ-
տի Գէորգին հետ պագտուելուն , պատ-
րաստուեցաւ այն գեղը դառնալ՝ ուր հարս-
նիքը պիտի կատարուէր : Մեծ անհանգըս-
տութեան մէջ էր բոլոր գիշերը և գալիք
դժբաղդութեան մը նախագուշակութիւն
կը սեպէր զասիկայ . պարապ տեղը կա-
տարինէն կ'աշխատէր սիրտ տալ Պետրո-
սին , որ տրտմութեան մէջ ընկղմեր էր և
հազիւ հազ ու մեծ սրտցաւութեամբ կրցաւ
բաժնուիլ իր տնակէն . և դեռ գեղը չհա-
սած՝ անձրեւը նորէն սկսաւ : Բոլոր գեղին
բնակիչները ներկայ էին այս հանդիսին ,
մտիկ չդնելով ամենեւին հեղեղի պէս իջած
անձրեւին : Պետրոս նախ սեղանին կե-
րակուրներուն ծառայելէն ետքը , առաւ
քնարն ու զօրաւոր և քաղցր ձայնով սկը-
սաւ երգել այս հետազայ սաղմոսը , դաշ-
նակաւոր քնարին թելերն ալ մէկտեղ հըն-
չեցընելով .

Ո՛հ , զի բարի , զի վայելուչ ,
Բնակել եղբարց ի միասին համաշունչ :
Որպէս ի գլուխն Ահարոնի
Եւ ի մօրուսն իւզն որ իջեալ զեղանի ,
Եւ ի մօրուաց անտի նորուն
Մինչ ի գրապանս անդր իջանէ ի զգեստուն .
Կամ որպէս ցօղ քաղցրածաւալ
Ի Հերմոնէ ի Սիոն լեառն ցօղեալ :
Անդ պատրաստեաց Տէր զօրհնութիւն ,
Ի նմա ըզկեանս յաւեժ անմահ մընայուն :

Այս և ասոր նման ուրիշ մանր երգեր՝ աշ-
նանկ զգացմամբ երգեց, որ ամենուն սիր-
տը շարժեց, և բոլոր սրահը երկայն ծա-
փահարութեանց ձայներէն կը թնդար, ու
ստիպեցին զՊետրոս որ անոնցմէ շատին
տուները նորէն կրկնէ :

Բայց ժամերը շուտով կը սահէին և կէս
դիշեր եղեր էր երբոր կոչնականները սկը-
սան տներնին քաշուիլ: Պետրոսն ալ քիչ մը
ուտելիք հետն առած ընտանեաց համար,
ու աշխատանացը վարձքն ալ երկու սկուտ,
ճամբայ ինկաւ: Որչափ որ իր ձորը կը մօ-
տենար որուն բերանը շինուած էր իր խրճի-
թը, ջրերու գոչիւն մը կը լսէր որ ընդար-
ձակ գետի պէս քովի լեռներէն վար կը
վազէին, և լճին ջրոցը հետ միանալով բո-
լոր ձորը կ'ողողէին: Այս տեսարանէն
սաստիկ սիրտը նետեց, և որչափ որ ա-
ռաջ կ'երթար, այնչափ սրտին տազնապն
ալ կը սաստկանար:

Վերջապէս շատ մը շրջաններ ընելէն
ետքը իր տանը ձակատը գտաւ, և լոյս մը
տեսաւ ցորեննոցին մէջ, այս լոյսը մթըն-
շաղ պայծառութիւն մը կը ձգէր խռովեալ
ջրոց վրայ, որ արդէն իր խրճիթին վարի
յարկը ողողած էին. կը լսէր իր կնկանն
ու որդւոյն օգնութիւն կանչելու ողորմ ա-
ղաղակները: Այս ձայները խառնուելով
ժայռերու և ծառերու մէջ բռնի մտած ա-
լիքներու շրջնկոցին հետ, թշուառ Պե-
տրոսին սիրտը կտոր կտոր կ'ընէին: Իր սի-

րելիներէն զատ ուրիշ բան չէր մտածէր, և անոնց փրկութեանն համար ամէն վտանգ աչքին բան չէր երևնար. ուստի անվախ ալիքներուն մէջ մտաւ, բայց մէկէն ոտքերը գետնէն կտրեցան, ինքն ալ գաւազանը ձգեց ու լողալով խրճիին մօտեցաւ:

Կատարինէն և Քէորգը ցորեննոցին մէջ վայրկենէ վայրկեան մահուան կը սպասէին տանը փրատակներուն տակ: Ջուրը երթալով կը բարձրանար. Պետրոս խրճիին դուռն հասաւ, բայց անկարելի ըլլալով ներս մտնելը՝ մեծաձայն աղաղակեց.
« Վար իջիր, Կատարինէ, Քէորգին հետ մէկտեղ. ես հոս եմ զձեզ փրկելու »: Խեղճ կինը գիրկն առաւ զտղան ու կտրըճութեամբ ալիքներուն մէջ մտաւ. Պետրոս ուժով բազկովը բռնած զկինը և զորդին, նաւակի մը մէջ դրաւ, որ տանը շուք ընող մեծ ուռենւոյ մը կապած էր և որուն մէջ դեռ ջուր լեցուած չէր. ու արագութեամբ ուռենիէն ճիւղ մը կտրելով, սկըսաւ առաջ քշել մակոյկը զանոնք ցամաք ձգելու յուսով:

Բաւական ճամբայ ըրած էր մօտ բլուր մը հասնելու համար. բայց ափսո՛ս իր ճգանցը. տկար նաւակը հեղեղներէն հրուելով հաստ ժայռի մը զարնուեցաւ ու կտոր կտոր եղաւ: Պետրոս յուսահատութեան ձայն մը հանեց. Քէորգ նաւակին մէկ տախտակը բռնած ինքզինքը ալիքներուն բռնութեանը թողուց, որ զինքը վեր-

ջապէս գիմացի ամանց վրայ ձգեցին գիշերուան թանձր ու ահաւոր խաւարին մէջ։ Երկար ատեն կը լսէր հօրը ողորմ աղաղակները և խեղճ մօրը հեծեծանքը, բայց ալիքները իրենց կատաղի և որոտադուռ մռնչմամբքը արդիւնցին անոնց ձայները։

Գէորգ երկար ատեն կը թափառէր խաւարին մէջ ամանց գիտնալու թէ ուր կենայ, ատեն ատեն վախով մը կը նայէր այն հանդարտ լճին վրայ՝ որ հիմա յատակէն ինչուան երեսը խռոված էր, վերջապէս բլրին վրայ ելաւ, որուն ստորոտն ինկած էր ինքը, և քարայր մը ապաւինեցաւ, ուր անցուց բոլոր գիշերը։ Առաւօտեան դէմ անձրևը դադրեր էր, ու արևն ալ երկնից կապոյտ կամարէն իր փալիւրլուն ճառագայթները կ'արձրկէր։ Ելաւ Գէորգ այրէն և դառ 'ի վայր նեղ ճամբէ մը վար իջաւ, գտաւ ճամբան ու սկսաւ գէալ 'ի ծնողացը խրճիթն երթալ, բայց մօտենալն անգամ անկարելի եղաւ, վասն զի ջուրը բաց 'ի տանիքէն բոլոր բնակարանը ծածկեր էր։ Տրտում և լռիկ նստեցաւ ժայռի մը վրայ, և անթարթ աչօք կը նայէր իր մանկութեան տեղւոյն վրայ, և սաստիկ տխրութենէն յորդ արցունքներ ծնօտէն կը վազէին, ո՛հ, չէր գիտէր խեղճ տղան թէ ինչուան ուր պիտի հասնի իր թշուառութեան սահմանը, վասն զի այն հասակին մէջ չէր կրնար մարդկանց պատահած թշուառութեանց անդունդին խորը երևա-

կայել : Երջանիկ հասակ , որ միշտ յուսով
կ'ապրի ու չնչին բաներով կը խաբուի . եր-
ջանիկ է ու սլառճառը չգիտեր և կը դար-
մանայ թէ ինչո՞ւ մարդիկ կ'անցնին կ'եր-
թան փայլակի արագութեամբ , և իրենց
ուրախութիւնը չուտով կը մարի դիւրաթա-
ռամ վարդի մը պէս :

Գէորգ արցունքները աչքէն սրբելով ,
հայրն ու մայրը սկսաւ կանչել . բայց ի
դուր . արձագանգը միայն իր ձայնին պա-
տասխան կու տար . լճին չորս կողմը պը-
տըտելով , իւրաքանչիւր քայլին՝ Պետրոս,
Կատարինէ , իրեն սիրելի անունները կը
կրկնէր . բայց ամէնը պարապ , չկրցաւ ի-
մանալ կերպով մը ծնողաց դացած ճամբան
որ ինքն ալ հոն վազէր : Սրտին կսկիծը ա-
ւելի սաստկացաւ մանաւանդ տեսնելով որ
ջուրը դիակներ առած կը տանէր . ու հաս-
տատ միտքը դրաւ թէ հայրն ու մայրը ա-
լիքներուն մէջ խղդուած են : Ամենայն օգ-
նութենէ լքեալ և միայնակ , չորեցաւ լճին
եղերքը և իր արտասուածոր աչուքները
երկինք վերուցած , յանձնեց ինքզինքը որ-
բացելոց Հօրը . — « Աստուած իմ , ըսաւ հե-
կեկանօք , ահաւասիկ կը տեսնաս զիս թէ
ինչ յետին թշուառութեան մէջ եմ . ալ
չունիմ ինձի խնամող մը երկրիս վրայ . իմ
ծնողքս անշուշտ այս դարհուրելի դիշե-
րուանս մէջ կորսնցուցին կեանքերնին .
օգնէ ինձի , Տէր , և զիս ձեռքէ մի թո-
ղուր » : Եւ վերջը ըսաւ եռանդագին Հայր

մերև ու Ռդոյն քեզ Մարիամը և նստաւ
հանգչեցաւ : Ժամ մը տղան կը մտածէր իր
խեղճ վիճակին վրայ . բայց վերջապէս ա-
նօթութենէ նեղուած , ոտք ելաւ ու սկը-
սաւ բլրին վրայ ասդիս անդին պտըտիլ
մորենի կամ ուրիշ վայրի պտուղներ գրա-
նելու համար որոնք եղեամէն ու անձրեւէն
ազատ կրնային ըլլալ : Իրաւ քիչ մը բան
գտաւ , բայց անոնք բաւական չէին իրեն
անօթութիւնը անցընելու : Բայց ամենևին
չյուսահատեցաւ ու անդադար կը փնտը-
ռէր , և ահա մարդու ոտնաձայն մը լսեց ,
որ նեղ ճամբէ մը առաջ կու գար . կանկ
առաւ ու մարդ մը տեսաւ որ ձեռքը սա-
պառ մը բռնած կու գար , ու բարեւ տուաւ :

Օտարականը դարմացաւ Գէորգը մինակ
տժգոյն ու հիւժեալ տեսնելուն վրայ ու
հարցուց թէ ինչ կ'ընէ . պատասխանեց
տղան թէ « Մորենի և վայրի պտուղներ կը
փնտռեմ , վասն զի առտուրնէ ինչուան հի-
մա բան կերած չեմ » : և սկսաւ պատմել
անոր իր ու ծնողացը գլխէն անցած խեղ-
ճութիւնը , և թէ ինչպէս վտանգէն ազա-
տելու ատեննին՝ վտանգի մէջ ինկան . ու
հացի կտոր մը խնդրեց անոր գթութիւնը
պաղատելով : — « Խեղճ տղայ , պատասխա-
նեց օտարականը , լսածներէն սիրտը սա-
տիկ շարժած , չեմ կրնար ուղածդ տալ ,
վասն զի քովս ոչ հաց և ոչ ալ ուրիշ ու-
տելիք ունիմ . բայց քիչ մը համբերէ ,
հետս եկուր և ես գրեզ կը հոգամ » :

Գէորգ չէր գիտէր թէ ինչ ընէ . կ'ուզէր հոն կենալ որ մօտ գեղերը իր ծնողքը փնտռէ : Բայց օտարականն իր տարակոյսը փարատեց և ըսաւ . — « Ինձի կ'երեւայ թէ աղէկ չես ըներ տա երեկուան հեղեղէն չարաչար խեղճըցած տեղս կենալովդ . շատ տուներ կործանեցան ու կենդանիներ ալ խղդուեցան , և անհամար մարդիկ ալ յանկարծակիի եկած՝ անողորմ ջրերուն մէջ խղդուեցան . հաւանական է որ քու հայրդ ու մայրդ ալ ասոնց մէջն ըլլան , վասն զի այս ձորակէս անդին լերան մէկալ դառ 'ի վայրը գեղին շատ բնակիչները տեսայ որ խեղճերուն դժբաղդութեանը վրայ կու լային , որոնց բըզըքաած գիակունքը գիղուած էին ջրին եղերքը : Հօրդ անունն ինչ էր :

— Պետրոս կամ Քնարահար . բայց բուն մականունն է Լանկ :

— Կարծեմ թէ այդ անունն ալ լսեցի , բայց ստոյգ բան մը չեմ կրնար ըսել : Ինչպէս որ շատ անգամ իմ քանի մը վաճառքս այն կողմերը կը տանէի ծախելու , ասղնեղործք , ժապաւէն , դերձան , բամբակ և ուրիշ ասոնց նման բաներ , այսպէս այս առաւօտ ալ գացի ու տեսայ որ բիւրաւոր մարդկանց գիականեր ջրէն կը հանէին , զորոնք ոչ ոք կրցաւ ճանչնալ . ես ալ նայելով որ այն հասարակաց թշուառութեան ատեն բան վաստըկելիք չունիմ , երկարատեն հոն չուշացայ : Մտիկ ըրէ , որդեակ ,

կարծեմ որ այսպիսի ժամանակ աղէկ կ'ընեն եթէ հետո դաս : Աս այս գիշեր հարուստ կալուածատիրոջ մը քով պիտի անցընեմ որ ամենեւին տղայ չունի , և անտարակոյս եմ որ գրեզ ալ սիրով կ'ընեդունի » :

Բայց տղան լսած գէշ լուրերուն վրայ սկսաւ յորդարցունք թափել , և ալ ապահով եղաւ իր ծնողաց մահուան վրայ . ու քիչ մը մտածելէն ետքը ձեռքը վաճառականին երկնցուց ու ըսաւ . — « Կու գամ հետդ . կը տեսնեմ որ աշխարհիս վրայ ալ ծնողքս գրկելու մխիթարութիւնը պիտի չունենամ . ուստի հիմա ինձի ուրիշ բան չմտար ընել՝ բայց եթէ այդ կալուածատիրոջ քով մտնել , թէ որ զիս ընդունելու ըլլայ . կը խոստանամ աղէկ ըլլալ և ձեռքէս եկած ծառայութիւնն ալ ընել » : Վաճառականը բռնեց տղուն ձեռքէն , և երկուքը մէկտեղ սկսան երթալ :

Վերջին անգամ մ'ալայն կողմերը մէյ մը աչուրները դարձընելով որ երբեմն օթեան էր երջանկութեան և նոյն ատեն կարծես թէ վրան անէծք իջեր էր , Գէորգ իր առաջնորդին հետ մէկտեղ սրբոյն Մենրատայ մատուռը մտաւ , ուր որ շատ անգամ իր ծնողաց հետ մէկտեղ կու գար աղօթելու , և իր ցաւերը Աստուծոյ առջին տարածեց : Այս պղտի մատուռը իրեն բարձր դրբին պատճառաւ և խիստ ամուր ալ շինուած ըլլալովը , ջրերուն բռնութեանը

դէմ կռուելով կրցաւ յաղթել : Գէորգին սրտաշարժ աղօթելէն վաճառականին սէրն և գութը աւելի շարժեցաւ վրան ու խօսք տուաւ նորէն որ կալուածատիրոջ կը յանձնէ զինքը : Աղօթքը լմնալէն ետքը , երկուքը մէկտեղ ճամբայ ինկան ու շուտով դեղ մը հասան , որ ան ալ մեծամեծ վնասներ կրած էր :

Անկէ արքունի ճամբէն սկսան երթալ որ ապառաժի մէջ փորած էր և լերանց խորատւբորտ տեղերէն կը տանէր : Առապար քարաժայռերն որ այն սալայատակ ճամբան կը շրջապատէին , ահուդող կը ձգէին ճանապարհորդին վրայ . ուր որ աչքը դարձնելու ըլլար մարդ , մթնադոյն կրանիտէ պատերուն վրայ արձանադրութիւններ կը տեսնէր , որոնք կը յիշեցունէին ձեանց հիւսերու տակ թաղուած ճանապարհորդներուն մահերը . թէպէտ ժամանակը դրեթէ մաշած էր անոնց յիշատակարանները , բայց իրենց տեսքը միայն դառն դաղափարներ միտք կը բերէին հոն տեղ : Այն մերկ քարաժայռերուն ծայրերը , տեղ տեղ խաչեր տնկուած էին մէկմէկէ քիչ հեռու , որոնք կարծես թէ կ'ըսէին ուղեորին որ այս կողմերը՝ ուր վրտանդը գլխընուն վրայ պատրաստ կեցած էր , պէտք էին իրենց յոյսը անոր վրայ միայն դնել , որ իրենց փրկութեանն համար խաչին վրայ կեանքը տուաւ : Հոնտեղի լուսթիւնը՝ ազուաւներուն և որիններուն

կռիւններէն միայն կը խաւիանուէր , որոնք
ծառերուն վրայ դրած էին իրենց բոյները ,
և այս բազմալտանդ ու անշէն ճամբէն
անցնողներուն ընկերութիւն կ'ընէին :

Գէորգ և վաճառականն այս ճամբան
 լմնցընելէն ետքը , զառ 'ի վերով մը դաշտի
 սլէս տեղ մը եկան , որուն բարձրէն մար-
 դուս աչքին առջև հիանալի տեսարաններ
 կը բացուէին . հոն սաստիկ ծանրաբեռնած
 սայլ մը տեսան զոր տասը յաղթանդամ
 ձիեր մեծ նեղութեամբ՝ առաջնորդներուն
 աղաղակներով և խարաղաններուն շա-
 ռաջմամբ՝ լերան դադաթը կը հանէին :
 Այս ահագին կառքը ճերմակ կտաւով ծած-
 կուած էր , և մէջը դաղթականներուն հա-
 մար անտուկներով ու տակառներով լե-
 ցուն պաշար կար : Չիերուն արիւն քըր-
 տինք մտնելն և անոնց չարաչար յոգնու-
 թիւնը տեսնելով , ըսաւ վաճառականը
 Գէորգին . — « Տես թէ ինչ նեղութիւն կը
 քաշեն խեղճ կենդանիները այդ բեռը
 քաշելու . մենք ալ ասոնց նման ենք . մեր
 կեանքն ալ աշխատութեամբ և վշտերով
 կ'անցնի , և այն արդեւքներն որ միշտ մեր

ճամբուն վրայ դիմացնիս կ'ելլեն , Աստուծոյ օգնութեամբը միայն կրնանք յաղթել : Այն խոչերը՝ այս լեռներուս կը նմանին , ուսկից որ հիմա ձիերը սաստիկ աշխատութեամբ վեր կ'ելլեն . սլզտի արդելք մը կանկ առնել կու տայ իրենց կամ ետե կը մղէ . տես ուրեմն մեր կենաց պատկերը : Աստուծոյ աներևոյթ ձեռքն է որ կ'ուղղէ բոլոր մեր գլխին պատահածները , և կրօնքը՝ զօրաւոր խրատներով փափագ մը կը վառէ 'ի մեզ ուրիշ նոր հայրենիք մը ձեռք ձգելու , ուր մեր առաքինութիւնն ալ պատերազմելու հարկաւորութիւն պիտի չունենայ : Մերթ ընդ մերթ երբ անհոգութեամբ քուն կ'ըլլանք ու բարւոյն ձայնը չենք լսեր , անցողական պատիժներով Աստուած զմեզ նորէն իրեն կը կանչէ . դուն արդէն գիտես որ այս աշխարհիս վրայ ամէն բան մեր ուղածին պէս չըլլար : Շատ անգամ կը փախչինք այն չարիքներէն որ կերպով մը մեր խաղաղութիւնը կրնան խռովել , ու ժամանակ անցնելէն ետքը կ'օրհնենք զՆախախնամութիւնն՝ որ խրկեց մեզի այն վիշտերը : Բոլոր մեզի պատահածներն , որ մեր կենաց ընդարձակ պատկերին վրայ շուք մը կը ձգեն , մեծամեծ դէպքերու նման որ դընութիւնը տակնուվրայ կ'ընեն , վախճան մը ունին որ մեր կարծատես աչուրները շատ ուշ առնոնց ինչ բանի համար ըլլալը կ'իմանան . վասն զի միշտ նոյն Աստուածն է , Աս-

տուած սիրոյ և ողորմութեան, և իրմէ կու
գան մեզի թէ շնորհք և թէ պատուհասք :

— Ուրեմն քու գլխէդ ալ անցեր են մե
ծամեծ թշուառութիւններ, ըսաւ Քէորդ
խօսքը կտրելով : Խնդրեմ, ինչ է անունդ,
և ո՛ւր ծնած ես :

— Պատմեմ քեզի, տղաս, իմ վարքս .
և տեսնաս թէ իմ բախտս ալ քու կինիդ ո՛ր
չափ նման է : Ես Վերին-Բալադինա ծը
նած եմ, և անունս ալ Յովհաննէս Ֆէնք
է . բայց սովորաբար Սուսպ կը բնակիմ :
Ես ալ քեզի պէս թշուառաբար շուտով
կորսնցուցի ծնողքս, երբ հազիւ դեռ զի
րենք ճանչնալ պիտի սկսէի : Եւ որով
հետեւ բան մը չինկաւ ինձի անոնցմէ, օ
տարներն առին խնամեցին զիս . և երբ
տասնըվեց տարեկան եղայ, բրուսիացի
գնդի մը թմբկահար ըրին : Բայց ան ատեն
բարեբաղդաբար առաջին սուրբ հաղորդու
թիւնս առած էի, և բոլոր կենացս մէջ պի
տի յիշեմ այն օրն որ իմ գեղիս յարգոյ
աւագերէցը սրբազան խորհրդոյն զիս մեր
ձեցուց :

» Քանի մը ամիս պարսպապատ քաղա
քի մը մէջ կենալէն վերջը, հարկադրուե
ցաւ մեր գունդը թշնամեաց դէմ երթա
լու : Սրտոտ էի ես, յանգուգն չըսեմ . և
ամենեւին վտանգէ վախ չունէի ու անխո
ցելի զիս կը կարծէի, վասն զի սրտիս մէջ
դեռ երիտասարդական աշխոյժը կը բոր
բոբէր : Օր մը երբոր իմ գնդիս հետ մէկ

տեղ թշնամիները զննելու գացինք, ես առնոնցմէ շատ առաջ անցնելով, ձախ ոտքիս զնտակ մը առի ու մարած գետին փռուեցայ. ընկերներս վերուցին զիս և արթընցուցին. և որովհետեւ այն պզտի քաղքին մէջ, ուր էր իմ գունդս, զինուորական հիւանդանոց չկար, զիս Մատթէոս Ֆլուկ անուանով բարի վաճառականի մը տունը տարին, որն որ ձեռքէն եկած քրիստոնէական բարիքները ցուցուց ինծի, ինչպէս նաեւ իր Մարիանէ առաքինի ամուսինն և իրենց Միքայէլ տղան՝ ամէն հոգ տարին վրաս:

» Բայց ցաւերս ալ, բժշկութիւնս ալ երկայն քշեցին: Այն ատեն իմացայ թէ որչափ հարկաւոր է մարդուս կրօնքը, վասն զի անով միայն ցաւոցս կը համբերէի: « Դեռ ասանկ երիտասարդ, կ'ըսէի երբեմն երբեմն ես ինծի, և հիմակուրնէ կա՛ղ ըլլամ: Այս անտանելի բան է »: Բայց ան ատեն կը զօրացընէր զիս իմ Փրկիչս որ խաչին վրայ մեռաւ, որուն պատկերը աչքիս առջևը կախուած էր. և ալ ամենեւին չտրտնջալով, զիս բուրրովին Աստուծոյ կամացը յանձնեցի:

» Այս թշուառութիւնս ինծի շատ օգտակար եղաւ. ճանչցայ մարդկային բնութեան տկարութիւնը: Երիտասարդութեան կտրիճ հասակը այնպիսի տարիք մըն է՝ որ ամենեւին բանէ մը չվախեր, և ինքզինքը երկաթէ ու անմահ կը կարծէ: Ահ,

որչափ խորհրդածութիւններ միտքս կու
գային այն վեց ամսուան մէջ ցաւոյ ան-
կողնոյս մէջ պառկած : Քրիստոնէական
վարդապետութեան դասերն ու խրատնե-
րը որ ատենով լսած էի , բոլոր մտքիս
մէջ կը նորոգուէին . կրօնական ունեցած
զգացմունքներս արթնցան , որոնք , ափ-
սոս , պատերազմի աղմուկներուն մէջ
խղղուած էին : Շատ անգամ տեղւոյն ա-
ւաղերէցը ինծի տեսութեան կու գար , և
իրեն տուած մխիթարութիւններովը կը
քաջալերէի ինքզինքս :

» Վերջապէս դարնան օր մը կրցայ առ-
ջի անգամ խուցէս դուրս ելլալ , ու գա-
ւաղանի մը կրթնած տանը քովի պար-
տէզն իջայ . Միքայէլ՝ որ ինծմէ քիչ մը ա-
ւելի տարիք ունէր , ինծի հետ եկաւ : Այն
տաժանելի հիւանդութենէն վերջը ան դով
ու մաքուր օդը ծծելով , կարծէի թէ 'ի նոր
կեանս դարձեր եմ : « Առողջութենէն ա-
ւելի ինչ աղէկ բան կայ » , կը կանչէի ե-
րախտազէտ խնդութեամբ : Աեռ կարծես
թէ աչքիս առջևը կու դան այն սլաղալից
ծառերը իրենց կարմիր ու ճերմակ ծաղկը-
ներովը ծանրացած : Նստարանի մը վրայ
երկու խնձորենիներու տակ նստեցայ , ու
բնութեան վսեմ տեսարանին վրայ զմայլած
կը նայէի , որ ինծի պէս ան ալ կարծես թէ
հիւանդութենէ նոր ելած էր : Այլ տեսնէի
կարդաւ ծաղկազարդ մարգեր , սերմանած
դաշտեր և բազմաթիւ թուփեր մատղաշ

տերւներով ծածկուած . մէկալ կողմէն ալ հիացած կը նայէի պղտի քաղաքին տնակներուն վրայ որ ժայռոտ բլրակի մը չորս կողմը ցրուած էին ամփիթէատրոնի ձևով, իր գոթածէ դանգակատանը որ դէպ'ի վեր բարձրացած կարծես թէ երկինքը կը ցուցընէր, և այն գեղեցիկ ու դուարձալի ձեւ մեղեացն ուր ամէն իրիկուն քաղքին բնակիչներն իրենց աշխատութիւններէն հանգիստ առնելու կ'երթային : Այն օրէն ետքը՝ ոյժս վրաս դալ սկսաւ և կամաց կամաց առանց դաւադանի կը քալէի : Բայց որովհետև ձախ ոտքս աջէն աւելի կարճըցեր էր, դիս զինուորութենէ ազատ ըրին, այս բանս մէկ կողմանէ միսիթարեց դիս, մէկալ կողմէն ալ տրամեցուց :

— «Ահաւասիկ բանս լմնցաւ, կ'ըսէի ես ինծի, ինչ պիտի ընեմ հիմա . պղտիկութենէս որք մնացած՝ արհեստ չեմ սորված . ուրեմն հիմա ինչպէս պիտոյքս պիտի հոգամ : Ասդիս անդին իյնամ հաց մուրալու . այս տարիքով ասանկ թշուա՛ռ ըլլալ : Այն օրն որ ալ զինուորութենէ ազատ ըլլալու նամակն առի, սաստիկ անհանգըստութեան մէջ ինկայ, անանկ որ նոյն դիչերն ամենեին քունս չտարաւ . վերջասպէս առաւօտեան երեքին ատենները՝ աչքս քիչ մը գոցեցի, ու երազ մը տեսայ : Ընդարձակ անտառի մը մէջ էի, որուն մեծութենէն աչուրներս կը յոգնէին . և երբ թանձրախիտ ծառերուն վրայ կը նայէի,

որոնց մէջէն արեւուն ճառագայթները
չէին զօրէր անցնիլ, սալիտակաղգեստ ու
լուսափայլ մարդու երևոյթ մը տեսայ որ
դէպ 'ի ինծի կու գար, ու ձեռք ալ կու տար
որ այն բաւզին մէջէն հանէ : Զուարճալի
հովիտ մը դացիներ ուր գոյնդգոյն ծաղկանց
անոյշ հոտերը ամէն կողմ կը ծաւալէին :
Առաջնորդս ինծի նշան ըրաւ որ քանի մը
հատ ժողվեմ անոնցմէ . և երբոր ձեռքս
շարժեցի որ ժողվեմ, այն շարժմունքէն
արթնցայ :

» Այս երազն ինծի անպատմելի ուրա-
խութիւն պատճառեց . և ինչպէս մարդ
այս աշխարհիս վրայ իր փափագները ճշ-
մարիտ կը կարծէ, այսպէս ալ իմ այս տե-
սած քաղցր երազիս վրայ ես ալ քանի մը
բան աւելցնելով, կարծէի թէ ալ անկէ
ետքը երջանիկ պիտի ըլլամ : Բայց այս
պատրանքը՝ երկար չտևեց . վասն զի ժամ
մը ետքը նորէն տագնապներս վրաս հա-
սան : Անկողնէս ելայ առաւօտն ու եռան-
դազին աղօթեցի Աստուծոյ որ գթայ վը-
րաս : Ելայ գացի բարերարիս քովը, և ու-
րովհետև բոլորովին առողջացած էի, ան-
կեղծ ու բոլոր սրտանց շնորհակալութիւն
ներս ըրի անոր, բայց չկրցայ ծածկել իր-
մէ ապագայ կենացս խեղճութիւնը : Խան-
դադատանօք նայեցաւ ինծի ու ըսաւ .
« Մի հոգար ամենեւին ապագայ կենացդ
վրայ . ես կը խնամեմ զքեզ : Արդէն ծե-
րացած եմ ես ու չեմ կրնար վաճառակա-

նութիւնս աղէկ առաջ տանիլ . տղաս ալ
կարծեմ քիչ ատենէն պիտի հարկադրուի
մեր գործքերուն համար ճամբորդութիւն
ընել , և այն ատեն մարդու մը պէտք պի-
տի ունենանք խանութին մէջ . և դքեղ
կ'ուզենք առնել . ի՞նչ կ'ըսես , ի՞նչպէս կ'ե-
րևայ քեզի այս առաջարկութիւնս » :

» Արցունքներս իմ տեղս պատասխա-
նեցին : Ան ատեն բարի վաճառականն ը-
սաւ . « Վաճառականութեան մէջ կ'ուզեմ
դնել դքեղ . ասկէց ետքը ս'լ մեր քովը կե-
ցիր , ինչպէս որ եկած օրէդ ինչուան հի-
մա . մեր սեղանէն կ'ուտես , ու վարձքդ
ալ կրցածնուս չափ կու տանք :

» Երջանիկ էի ես անկէ վերջը , և քիչ
ատենէն կրցայ ալ խանութին մէջ աշխա-
տիլ սկսելու : Բայց , ո՛հ , ինչո՞ւ կարճ ե-
ղաւ երջանկութիւնս : Հաղիւ թէ տարի մը
անցաւ , մահը յափշտակեց ձեռքէս իմ
տէրս : Իրեն յուղարկաւորութեան բոլոր
քաղաքացիք ներկայ էին , որովհետեւ ին-
քը ամենուն մեծարոյ ու սիրելի էր :

» Իր Մարիանէ բարեպաշտ կիներ , չդի-
մացաւ իր սիրելի ամուսնոյն կորստեա-
նը . և վեց ամիս հաշելով մաշելով , ինքն
ալ գերեզման գնաց Մատթէոսին ետեւէն :
Միքայէլն ու ես մինակ մնացինք պառաւ
աղախնոյ մը հետ , որուն անունը Վառվա-
ռէ էր , և մենք խել մը տարի առաջ տա-
րինք վաճառականութիւննիս , և բաներ-
նիս անանկ աղէկ կը յաջողէր՝ որ Միքայ-

էլ զիս ընկեր առաւ իրեն , թէպէտ և ես
ամենեւին ստակ չէի դրած : Ասանկ վեց
տարի անցընելէն ետքը , կիրակի օր մը
նամակ առի իրմէ որ կ'իմացընէր ինծի իր
ծանր հիւանդ ըլլալն , և կ'աղաչէր որ ա-
ռանց ուշանալու իր եղած քաղաքն եր-
թամ : Մէկէն կառքով ելայ գացի , և բաղ-
դաւոր գտնուեցայ որ դեռ զբարեկամս
ողջ տեսայ . բայց անանկ տկարացած էր , որ
զրեթէ չէր կրնար խօսել : Ընդունած էր
վերջին խորհուրդները , ու կտակն ալ ըրած
էր և ունեցածին կէսն ինծի ձգած էր ,
կէսն ալ Վառվառէին և մեր քաղքին աղ-
քատներուն : Երկրորդ օրը արդարոց քու-
նը ծնգացս վրայ քնացաւ Միքայէլ . ըստ
իր փափաքանացը՝ տանել տուի մարմինը
մեր գերեզմաննոցը և հօրն ու մօրը քով
թաղեցի :

» Տես ինծի հանդիպած բաղդը , ես այն
ատեն քսանըվեց տարեկան էի . քանի մը
ամիս վերջը առաքինի աղջկան մը հետ ա-
մուսնացայ , որ իմ երջանկութիւնս է իր
բարեպաշտութեամբն , իմաստութեամբ ու
բարելաւութիւններովը : Չորս տղոց հայր
եմ , որոնք մեծ յոյս կու տան ինծի :

» Ահաւասիկ գլխէս անցածները , որ-
դեակ . կը տեսնես թէ ինչպէս Աստուած
դուք ունեցեր է իմ վրաս , և թէ ինչպէս
այս վերջս ինծի երջանկութեան աղբիւր
եղեր է , ուսկից որ աւելի բանի չէի կրը-
նար սպասել : Իրաւցընէ ով կրնար կարծել

ան ատենն որ ես խեղճ ու վիրաւոր Մատթէոս Քլուկին տունը դացի , որ օր մը իր տեղը պիտի անցնիմ և միջակ կարգի վաճառական մը պիտի ըլլամ : Ո՛հ, աստուածային նախախնամութիւնն ինչ զարմանալի ճամբաներ ունի . և ես թէպէտ շատ տարի ալ ապրիմ , բայց պիտի չկարենամ իմ երախտագիտութիւնս ինչպէս որ պէտք է յայտնել իրեն » :

Դ

Այս խօսակցութեանս ատեն Վէորդն ու վաճառականը դեղեցիկ ծործոր մը հասան, և դեղի պանդոկ մը կանկ առին. և որովհետեւ երկուքն ալ անօթի էին, վաճառականը բաները վար դրաւ ու կերակուր ուղեց. մէկէն ապուր բերին, սնակ մը միս ու բանջարեղէն. և որովհետեւ եղանակը ցուրտ էր ու շատ քալելէն ալ յոգնած էին, շիշ մըն ալ դինի խմեցին քիչ մը ոյժ առնելու համար. և ժամ մը հանգչելէն ետքը՝ նորէն ճամբայ ելան, որպէս զի դիչերը չկոխած կալուածատիրոջ տունն հասնին, որուն քով Վէորդ կը յուսար ապաստանարան մը գտնել:

Յովսէփ Ֆէնտոյ կալուածատէրը նստած էր մեծ կրակարանի մը ետեւ և ընթրեաց ժամուն կը սպասէր, երբ այս երկու ճամբորդները մտան ու բարեւ տուին: Իր պառաւ Եղիսաբեթ աղախինը հողէ կանթեղ մը բերաւ ու դրաւ սեղանատախտակին

վրայ իր տիրոջն առջին , որ վաճառականին ասանկ հասնելուն վրայ սաստիկ դարմացած մնացեր էր :

Քիչ մը օդուն և այն հանդիպած աղէտալի դէպքին վրայ , որ զշատերը թշուառութեան մէջ ձգեց , խօսելէն ետքը , վաճառականը ճարտար կերպով խօսքը Քէորգին վրայ դարձուց , ու ըսաւ կաշուածատիրոջ . — « Տես սա խեղճ որբը որուն հայրն ու մայրը այս գիշեր հեղեղը յափշտակեց : Թող ինքը քեզի պատմէ հանդիպածը , այսչափս միայն հերիք ըլլայ ըսելը , թէ հիմա ոչ օգնական ունի և ոչ ալ գլուխը դնելու տեղ մը : Ասորձեմ թէ կրնաս քովդ առնել զասիկայ . արդէն հարուստ ես և այս տղան ջերմեռանդ աստուածապաշտ է և խելացի , քու տանդ աղէկ օգտակար կըրնայ ըլլալ : Ասիկայ ալ ուրիշ բարի գործքերէդ մէկը թող ըլլայ , կը վարձատրէ դքեղ Աստուած » :

Կաշուածատէրը թե թեի վրայ ծալլած դէպ 'ի Քէորգին ծռեցաւ ու վերէն վար մէյ մը զննեց : Եւ քանի մը վայրկեան մը տածելէն ետքը , ըսաւ . — « Այս տղան ես սիրեցի . անկեղծ նայուածք մը ունի . ես ալ անկեղծ տղայ կը սիրեմ . նմանապէս կերպարանքն ալ խիստ նշանական է . կարծեմ շատ աղէտ ալ պիտի չըլլայ : Աղէկ , աղէկ , զինքը նորէն զննելով ըսաւ կաշուածատէրը . փորձենք տեսնանք : Մտիկ ըրէ , որդեակ , որովհետեւ այս բարի վա-

ճառականը , զոր երկար ատենէ 'ի վեր կը
ճանչնամ , դքեղ ինծի կը յանձնէ , ես ալ
դքեղ իմ քովս կ'առնեմ . բայց այս պայմա-
նաւ որ աշխատասէր ու հնազանդ պիտի
ըլլաս և անպակաս եկեղեցի պիտի եր-
թաս : Նայէ առաջուց կ'ըսեմ քեզի , տղայ
մը որ Սատուծոյ ջերմեռանդ չէ և ոչ ալ
իր քրիստոնէական պարտքերը ամենայն
ջանքով կը կատարէ , երկայն ատեն չկըր-
նար քովս կենալ : Թէ որ դուն իրաւցընէ
բարեպաշտ ես և վարքդ ալ աղէկ է , ես
կը կրթեմ դքեղ այն բաներուն մէջ որ օր
մը աշխարհիս վրայ քեզի հարկաւոր պիտի
ըլլան : Թէ որ այս դաշինքս յանձն կ'առ-
նես , ձեռք տուր նայիմ » : Այս ըսելով
ձեռքն անոր երկնցուց . Գէորգ ալ ուրա-
խութեամբ մը սխմելով համբուրեց զայն :
Նոյն վայրկենին ճառաներն ու աղախին-
ները կերակուր ուտելու համար խուցը
մտան . Գէորգ իրենց խօսակցութեան
նիւթն եղաւ :

Ծառաները կերակուրնին լմնցընելէն
ետքը , որ մարացորենէ ապուր ու մոխրի
մէջ եփած դետնախնձոր էր , կալուածա-
տիրոջ սեղանը պատրաստեցին . վաճառա-
կանը ու Գէորգն ալ մէկտեղ նստան ու
կերան ախորժով համադամները , ոչխարն
ու կարկանդակը . նոյնպէս ալ գինին .
բայց Գէորգ ամենեւին գինի չխմեց , և
թէպէտ կալուածատէրը շատ ստիպեց որ
խմէ , բայց յանձն չառաւ ըսելով թէ իմ

տարիքիս չվայլեր: Տափաճայն գովեց Յովսէփի զտղան այս բանիս համար և գրկեց զանիկայ: Երբոր կերակուրը լմնցաւ, Գէորգ եռանդեամբ աղօթքն ըրաւ և այն խուցը դնաց ուր այն գիշերը Ֆէնքին հետ պիտի անցընէր: Դեռ չքնացած՝ երեկոյեան աղօթքն ըրաւ, ու վերջը ըսաւ իր առաջնորդին. — «Ի՞նչպէս պիտի կարենամ շնորհակալ ըլլալ քեզի, սիրելի բարերար իմ, զիս հոս բերելուդ համար. ուրիշ բան չեմ կրնար ընել, բայց եթէ աղօթել առ Աստուած որ ինքը անդին քու վարձքդ հատուցանէ առատապէս, և ապահով եմ որ կը հատուցանէ: — Խելացի՛ բարեպաշտ և աշխատասէր եղիր, ըսաւ անոր Ֆէնք, և թէ որ պզտի բան մըն ալ ըրի նէ, քեզի՛ ան ատեն տոկոսեօք հատուցած կ'ըլլաս ինծի: Այս կալուածատէրը շատ աղնիւ մարդ է, և եթէ կարենաս զինքը գոհ ընել, անիկայ քու ապագայ վիճակդ կը հոգայ: Ուրեմն օր մը երջանիկ ըլլալդ քեզմէ կը կախուի, և թէ որ գէշ վարքիդ համար քովէն վռնտէ, թըշուառ կ'ըլլաս»: Երկուքն ալ պառկեցան, և Գէորգ աղէկ քուն մը եղաւ:

Երկրորդ օրը Ֆէնք կանուխ հրաժարական ողջոյնը տուաւ կալուածատիրոջ, ու զԳէորգ գրկելով ըսաւ անոր. — «Ա՛ռ այս սկուղը պզտի բաներ գնելու համար. քիչ ատենէն նորէն կը դառնամ, և երբ իմանամ թէ կալուածատէրը գոհ է քեզմէ՝ ըն-

ծայ մ'ալ կու տամ. միշտ միտքդ բեր երեկ իրիկուան տուած խրատներս » : Պէտք խոստացաւ ու նախաճաշէն վերջը իր բարերարին հետ մէկտեղ ինչուան եկեղեցւոյն հրապարակը գնաց . հոն նորէն պազտուելով, Յովսէփին քով դարձաւ :

Արովհետեւ եղանակը դաշտ աշխատելու յարմար չէր , կալուածատէրը դպրոց դըրաւ զՊէտք , ուր իր ջանքովն և բարի վարքովը այն աստիճան առաջ գնաց , որ քիչ ատենէն իր դասընկերներուն գլուխ եղաւ : Երբոր դարունն եկաւ , կալուածատէրը իրեն հետ դաշտ տարաւ զՊէտք ուր շատ օգտակար եղաւ իրեն . ինչ որ կրնար երևակայել թէ իր տիրոջը հաճելի է կ'ընէր , և ամենայն ուրախութեամբ՝ որպէս զի պարտական չմնայ , և անոր անհաճոյ եղած բաներէն կը զգուշանար : Ամենեւին աշխատութենէ չէր փախչէր, ինչուան շատ անգամ կը հարկաւորէին չափաւորել անոր փոյթն , և այս կերպով ամենուն սիրելի եղաւ ու բարեկամ : Թէպէտ Պէտք ամենայն հանգստութեամբ կ'ապրէր կալուածատիրոջ քով , բայց չմոռցաւ երբեք իր ծնած ձորը և միշտ խելքը միտքը իր ծնողաց վրայ էր դրոնք մեռած կը կարծէր : Շատ անգամ չորած արցունք կը թափէր անոնց համար աղօթելով :

Յովսէփ շատ գոհ էր իր որդեգիր տղուն վրայ . պառաւ Եղիսաբեթն ալ , որուն Պէտք պէտք եղած մեծարանքը կու տար

և կամքը ամենայն կերպով կը ջանար լեցընել, շատ կ'ուրախանար երբոր կը տեսնէր անոր կիրակի օրերը կարգաւորեալ հագած եկեղեցի երթալը, և միշտ կ'ըսէր Յովսէփին թէ շատ աղնիւ տղայ է Գէորգ և իր հասակի տղոց ամենէին մէկ պակասութիւնն ալ չունի: Երբոր կալուածատէրն ուրախ դուարթ ըլլար և կամ չահաւոր վաճառականութիւն մը ըրած, Եղիսաբեթ յարմար միջոց կը սեպէր զայն պըղտի որբոյն համար աղաչելու. — « Դու հարուստ ես, կ'ըսէր, մէկու մը պարտք չունիս, երկու հարիւր արտավար երկիր ունիս, գեղեցիկ մարգագետիններ, պտղաբեր այգիներ, մեծ անտառ մը, ցորեննոցդ առատութենէն կը զեղանի, ախոռներդ ձիերով եզներով կովերով լեցուն են, ուրեմն պէտք է ինծի քանի մը սկուղ տաս որ Գէորգին զգեստ գնեմ, և ինչ որ կ'ընես այս խեղճ որբոյն, օր մը երկինքը հարիւրապատիկը պիտի ընդունիս աստոնց տեղը:

— Դու, միշտ ինծի հարստութեանս վըրայ կը խօսիս, կը պատասխանէր Յովսէփ խոժոռելով. բայց գիտնս թէ տուն պահելու ծախքս ո՛րչափ է. բայց ինչ որ է ա՛ռ սա քանի մը սկուղը, կ'ըսէր և քանի մը սկուղ ձեռքը կը դնէր. իրաւցընէ արժանի է Գէորգ որ իրեն վրայ հոգ ունենանք » : Այն քիչ մը բանէն ալ սաստիկ կ'ուրախանար բարեսիրտ Եղի-

սարեթը, վասն զի Գէորգին համար էր, ու
գոհ ըլլալով իր առատասիրտ տէրը գովե-
լով կ'երթար :

Այսպէս երկու տարի անցաւ ու Յովսէփ
միշտ աղէկ աչք ունէր Գէորգին վրայ : Եւ
ինչպէս որ հասակով մեծցաւ, այսպէս իր
մտաւոր կարողութիւններն ալ երթալով
զարգացան : Շատ աղէկ կը կարդար ա-
մէն տեսակ ձեռագիր և տպագիր, աղէկ
ալ կը գրէր. թուաբանութեան, աշխար-
հագրութեան ու պատմութեան վրայ ալ
բաւական ծանօթութիւն ունէր. և այն
տեղի տղոց բարի օրինակ էր իր բարի վար-
քովն ու բարեպաշտութեամբը : Ալլուա-
ծատիրոջ հաշիւն ինքը կը բռնէր. ծառա-
ներուն իրենց ծնողացը նամակները կը
գրէր : Գարոցին քահանան ու վարժա-
պետն ալ անոր վրայ գովեստ տալէն չէին
կշտանար :

Ալլուածատէրն իր ձմեռուան պաշարը
հոգալու համար, ամէն տարի սուրբ Մար-
տինոսի օրն իր քաղքին մօտ մեծ տօնա-
վաճառի մը կ'երթար : Այն տարին շատ օր
ուշացաւ հոն, և 'ի դարձին զանազան բա-
ներ առաւ բերաւ, տնեցոց ծննդեան օ-
րուան ընծայ :

Ծննդեան հսկման գիշերը իրիկուան
դէմ Յովսէփ իր խուցը տարաւ իր որդե-
գիր տղան, և ստուլին վրայ ցուցուց մէկիկ
մէկիկ անոր համար բերած գեղեցիկ ըղ-
գեստներն և գիրք մ'ալ (որ էր Յաղագս

նմանոյ շինեցոյ Յիսուսի) զոր աւագերէցը
տուած էր : Քէորդ զանոնք տեսնալուն ու
րախութենէն ինքիրմէ դուրս ելաւ . սկը
սաւ մէկէն զգեստները զննել , ետքը Յով
սեփին գիրկն իյնալով , պլլուեցաւ անոր
ուրսաւ . — « Ո՛վ իմ սիրելի տէրս , այս
ի՛նչ են ինծի ըրածներդ , այս ի՛նչ առա
տաճեռնութիւն է , ես այս բաներուս ար
ժանի չեմ . ի՛նչպէս պիտի կարենամ այս
չափ բարիքներուդ փոխարէնը հատուցա
նել :

— Քեզի չափէն աւելի բան չեմ ըրած ,
Քէորդ , վրայ բերաւ կալուածատէրը .
քու վարքդ ամէն բանի տեղ կը բռնէ .
չատ գոհ եմ զքեզ իմ տունս առնելու :
Ինչպէս որ ես հիմա՝ անանկ շարունակէ ,
նոյն երկիւղածութիւնը եկեղեցական պաշ
տամանց ներկայ գտնուելու , նոյն առջի
փոյթդ ունեցիր իմ բաներուս , և ես սէրս
անպակաս կ'ընեմ վրայէդ » :

Ե

Գէորգին կատարելութիւնները կը յառաջէին քան զիր փափուկ սրտին աճումը . իր ազնուութեանն ու առաքինութեանը թեթեւ փորձ էր այն անդորր ու երջանիկ կեանքը . երջանիկ էր , և մինչ իրեն կ'երևար թէ օրէ օր կ'աճէր իր երջանկութիւնը ինչպէս դարնա՛ն նոր ծլած ծաղկանց փունջերը , այն կը սլանար իրմէ թէպէտ առ երեսս , վասն զի առաքինին միշտ երջանիկ է քանի որ իր առաքինութիւններն ընկեր ունի իրեն և քանի որ անոնք են իր սիրոյն առարկաները . կը սլանար իրմէ առ վայր մը , և այն թռչիլը իր ապագայ երջանկութեան գրաւական պիտի ըլլար , պզտի կամուրջ մըն էր որ զինքը երջանկութեան սահմանը կը ձգէր թէ որ ինչպէս որ պէտք է արիանալու ըլլար : Գեռ մէկ թշուառութեան միայն փորձէն անցեր էր , կարծէր թէ հօն կը լմննայ անոր սահմանը . ո՛հ , չէր գիտէր ազնիւ տղան թէ թշուառութեան յատակը դեռ սուր աչք մը

եղած չէ որ տեսած ըլլայ . չէր գիտէր թէ
թշուառութեան մէջ կը փորձուի մարդուս
առաքինութիւնը , և անոր մէջ արիացողն
է կատարեալ առաքինին :

Օր օրուան վրայ սիրով կը կապուէր իր
բարերար տիրոջը հետ , որ իրեն երկրորդ
հայր եղեր էր , տեսնալով անոր իր վրայ ցու-
ցուցած խնամքն ու գործովը . բայց որչափ
իր սիրոյ և երախտագիտութեան կապը կը
զօրանար , այնչափ ալ մեծ պիտի երևնար
իրեն այն կապը խզելը , զոր այնպէս կը
պահանջէր երկնից սուրբ կամբը : Մըրկի
պէս որ զհաստատուն մայրիները կը կո-
տորտէ , և անապատներու աւաղներն աշ-
խարհքէ աշխարհք կը փոխէ , մահուան
գերանդին հնձեց Յովսեփայ կեանքն ու
իր պանդխտութեան աշխարհքէն իր յա-
ւիտենական հայրենիքը փոխադրեց . յան-
կարծ հասաւ մահն ու ժամ չթողուց որ իր
ստացուածքները տնօրինէ և իր սիրական
Գէորգին բարերախտ կեանք մը սահմա-
նէ . թաաւ գնաց ուրիշ բան չկրնալով թո-
ղուլ Գէորգին բայց կսկիծ գինքը կորսնցը-
նելուն : Ան ատեն զգաց տղան իր որբու-
թեան դառնութիւնը , ան ատեն նորոգուե-
ցան իր սրտին ցաւոց թելերը զարնող մա-
տերը . անհայր անմայր՝ չորս կողմի բնա-
կիչներն ու բնակութիւններն իրեն ան-
բեր առապարներ կ'երևային , ուր տեղ մը
չէր կրնար հանգչեցընել իր խեղճութեան
բերը :

Յուզարկաւորութեան հանդիսին ներկայ եղողներուն մէջ Քէորդէն աւելի տըխուր մարդ մը չկար . ամենէն վերջը բաժնուեցաւ գերեզմաննոցէն և բոլոր օրը անճաշակ կու լար դառնապէս :

Յովսէփին թաղմանէն երկու օր ետքը , աղգականներն անոր ունեցածն ու չունեցածը բաժնեցին մէջերնին . որոն մօքէն կ'անցնէր որ խեղճ Քէորդին ալ գոնէ պըղտի մաս մը հանեն . առին ամէնքն իրենց մասերնին , և Քէորդին և ոչ իրենց քովն առնելու մասն հանեց մէկը . մէջտեղը մնաց տղան և իրեն ուրիշ ապաւէն չէր յուսար գտնալ , բաց անկէց որ զթռչունները կը կերակրէ և ինքն է հայր որբոց և այրեաց : Վերջին ողջոյն մը տուաւ այն տանն ուր իր առաքինութիւններն իր հասակին հետ աճեր էին , ուր այնպիսի տէր մը գտեր էր՝ որուն յիշատակը միայն իրեն մեծ ժառանգութիւն կը սեպէր , և մէկէն եկեղեցին վազեց , և իր կրկին որբութիւնը Աստուծոյ դիմաց տարածելէն և իր խնամակալութիւնը պաղատելէն վերջը աւագերէցին զնաց ու յայտնեց անոր իր խեղճութիւնը : Այս առաքինի հովիւն երկայն բարակ հարցմունքներ ըրաւ անոր և անճամբ ալ իմացաւ Քէորդին առաքինական սկզբունքները . իմացուց իրեն Քէորդ թէ չկրնար կենալ այն դիւղաքաղաքին մէջ , ուր ամենայն ինչ ցաւաղին յիշատակներ միտքը կը բերէին , և իրեն հայրական օգ-

նութիւնը խնդրեց : Խոստացաւ իրեն աւագերէցը ձեռքէն ամէն եկածն ընկելու և ըսաւ որ — « Պրանքհաւդէնի Ոսկի-Սրնշակ ըսուած պանդոկին իմ մեծ տէրն բարեկամս է , կը ջանամ դքեղ հոն դնել . և առանց ուշացընելու կը դրեմ իրեն և քու երկրորդ տէրդ առջինէն աւելի վար չմնար բարեպաշտութեան կողմանէ : Այս մարդս այն գաւառին ուրիշ պանդոկապետներուն չնմանիր , կիրակի և տօն օրեր սուրբ պատարագին ատեն իր պանդոկը մարդ չառնէր որ գան ուտեն խմեն , երբ երեկոյեան զանգակը կը դարնէ , ճամբայ կը դնէ ամէն իրիկուն բոլոր իր պանդոկին եղողները , և չթողուր որ իր պանդոկին մէջ գինովնայ մէկը կամ գայթակղական խօսքեր ըսէ : Նմանապէս իր տունն ալ բարեպաշտութեան կողմանէ հռչակուած է . պարտեկան են իր ծառաները երբեմն երբեմն սուրբ հաղորդութեան մերձենալու . ամէն ուրբաթ և չորաթ իր տունը պար կը բռնէ , նոյնպէս Նկեղեցիէն սահմանուած մէկալ օրերը : Ամէնքը կը գովեն իր լաւութիւնները . և ես ալ կը կարծեմ որ ուրիշ Յովսէփ մը պիտի գտնաս : Հարկ չէ որ քեզի ապստրեմ աղէկ ըլլալու թէ որ իր պանդոկը դքեղ ընդունի . դու ալ գիտես որ Աստուծոյմէ ետեւ քու բարի վարքէդ զատ մէկը չունիս որ աշխարհիս մէջ քեզի օգնական ըլլայ » :

Գէորգ քանի մը օր աւագերիցուն տունը

կենալէն վերջը՝ պատասխանն եկաւ որ իրեն բարի վկայութեանը վստահացած կ'ընդունի զՎէորդ և իրեն գինեւտան պաշտօնը կու տայ : Այս լուրը մեծ ուրախութիւն պատճառեց Վէորդին , ու մէկէն ճամբու պատրաստութիւն սկսաւ տեսնել . առջի իրիկունը վերջի բարեւ տուաւ աւագերէցին ու տանը մարդիկներուն , և գնաց կանուխ պառկեցաւ : Երկրորդ օրը արեւուն ծագելուն՝ շալկեց իր պզտի կարասիքը , Ֆրանքհաւդէնի ճամբան բռնեց , ուր իրիկուան դէմ հասաւ : Մէկէն Ոսկի-Արեակ պանդոկը գնաց , ուր շատ աղէկ ընդունեցաւ զինքն իր նոր տէրը , որուն անունն էր Մարտինոս . կերակուր հանել տուաւ իրեն , և յոգնած ըլլալուն՝ հրաման տուաւ որ երթայ այն օրը պառկի առանց աշխատելու :

Մարտինոսին սիրտը շարժած Վէորդին զլխէն անցած դժբաղդ պատահարներուն վրայ , ըսաւ անոր որ թէ որ դո՛հ ըլլայ անոր ըրած ծառայութեանը , իր հաւատարմութիւնը իրեք ամիս փորձելէն ետքը՝ տարին հարիւր Ֆրանք կու տայ իրեն . վերջը աւելցուց . — « Հիմա միայն քեզմէ կը կախուի երջանիկ վիճակ մը հոս ունենալդ . քու տեղւոյդ աւագերէցը մեծ գովեստով խօսեցաւ ինձի վրայ . յուսամ որ սուտ չես հաներ զինքը » :

Վէորդ խոստացաւ Մարտինոսին ձեռքէն եկածն ընել զինքը դո՛հ ընելու հա-

մար , և խօսքը կատարեց : Իր աջողակութիւնն ու բարի վարքը մեծ ուրախութիւն պատճառեց պանդոկապետին : Երեք տարին անցաւ և յանդիմանութեան արժանի բան մը չգտնուեցաւ վրան . իր տիրոջն օգուտը կը նայէր անդադար , որով մեծ վստահութիւն ունեցաւ վրան Մարտինոս : Ութուտասներորդ տարին սկսեր էր Քէորդ ու պղտի գումար մը դրամոց դիւղած էր : Օր մը կանչեց զինքը Մարտինոս և իմացուց որ գոհ է իր հաւատարմութեանը , անոր համար կ'ուզէ աւելցընել իր վարձքը . շնորհակալ եղաւ Քէորդ և կրկնապատկեց իր գործունէութիւնը : Պանդոկին գործքերուն մէկ մասը և տանը կառավարութիւնն իրեն յանձնեց Մարտինոս , և ինքը մէկէն սկսաւ աւելորդ ծախքերը քիչցընել . ինքը կ'ընդունէր ճանապարհորդները , ձեռքին տակն ալ ուրիշ ծառաներ ունէր : Մարտինոսին վստահութիւնը երթալով այնչափ աւելցաւ վրան , որ քիչատենէն բոլոր պանդոկին տնտեսութիւնը իրեն յանձնեց : Ոսկի-Արեակին բաղդը սկսեր էր . օտարականք աւելի սկսան յաճախել հոն և կը գովէին Քէորդայ քաղաքավար կերպը . տանը մէջ եղած վայելուչ և կոկիկ կարգաւորութիւնը զամէնքը կ'ափշեցընէր : Քէորդ որ ամէն բանի ուշ կը դնէր , չորս տարին լմնցուց հոն մեծ բարեբաւտութեամբ որուն ամենեւին յոյս չունէր :

Հոկտեմբերի առջի օրերուն մէջ ամէն
առաւի Ֆրանքհաւդէն մեծ տօնավաճառ
կ'ըլլար, ու բոլոր գաւառներէն հոն կը
վազէին ձմեռուան պաշարնին ճարելու :
Մարտինոսին պանդոկը ծայրէ ծայր լե-
ցուած էր օտարականներով, և ահա իրի-
կուն մը ծերունի մը ներս մտաւ ու խըն-
դրեց Մարտինոսէն որ քնար դարնէ բազ-
մաթիւ կոշնականներու ընթրեաց ատենը,
և երբ հրաման տուաւ Մարտինոս, կարճ
նախերգանքէ մը վերջը սկսաւ նուազել
երաժիշտը :

Քանի տենչայ անձն իմ, Աստուած,
Արքայութեանդ անոյշ քոյին,
Առ նա հեծէ սիրտ իմ ցաւած,
Տաղտուկ համայնքն ինձ երեւին,
Բաց յԱստուծոյդ չեն այլ բերկրանք,
Նուաղիմ հալիմ ի սէր քո ցանգ :
Ի գերութեան միշտ եւ յաւէտ,
Մասնեալ յերկաթս հոգիս իմ հէք,
Ի յերկնաւոր հեռի տանէդ,
Քաղցրը տեսոյդ եմ անձկաբեկ,
Բաց յԱստուծոյդ չեն այլ բերկրանք,
Նուաղիմ հալիմ ի սէր քո ցանգ :

Ծերունւոյն գեղեցիկ ձայնը քնարին
թելերուն հետ մէկտեղ, ամենուն սրտին
վրայ խոր տալաւորութիւն ըրաւ, բոլոր
ձեռքերն իրեն ծափ կը դարնէին և կը ստի-
պէին դերաժիշտն որ դեռ ուրիշ երգեր ալ
երգէ, ու միակերպ ալ ստակ կը նետէին

իրեն : Երբ պանդոկէն երթալ ուզեց , գա-
լաթ մը գինի տուաւ անոր Գէորգ ըսելով
մտքէն . « Այսպէս կ'երգէր երբեմն իմ
հայրս ալ » : Այս խորհրդածութենէն տը-
խրութիւնն առաւ գինքը , և իր ծնողաց
յիշատակը զորոնք կորուսած էր դժբախտ
կերպով , անհնարին ցաւ պատճառեց ի-
րեն : Քնարահարը խմեց Գէորգին տուած
գալաթն ու շնորհակալ ըլլալով անոր՝ սկը-
սաւ երթալ : Գէորգ ըսաւ որ ուրիշ օրեր
ալ նոյն ատենը կրնայ գալ երգելու , ու
րովհետեւ օտարականներն ակորժեցան իր
երգերէն . ծերունին խոստացաւ ու գը-
նաց : Գէորգ շատերուն հարցուց թէ ո՞վ
էր արդեօք այն երաժիշտը . բայց ոչ ոք
գիտէր : Երկրորդ օրը եկաւ ծերունին պան-
դոկն ու սկսաւ քնարը զարնել . ուզեցին
որ երգէ ալ : Խոր լռութիւն մը տիրեց
սրահին մէջ , ուր մեծ սեղանի մը բոլորը
վաթսուն կոչնականներէ աւելի նստած
էին հիացած անոր երգերէն . այնչափ յա-
փրջտակուած էին , որ ուտելն իսկ մոռցան :
Գէորգ երկու քայլ հեռու էր երաժշտէն .
աչուքներն անոր վրայ տնկած բոլոր խօս-
քերուն ուշ կը դնէր . որչափ որ ծերու-
նւոյն վրայ կը մտածէր , այնչափ անհան-
գիստ կ'ըլլար ու չէր կրնար այն ատենուան
ունեցած զգացմունքը բացատրել . և երա-
ժշտին իւրաքանչիւր հանգիստ առնելու
միջոցը՝ կը պատրաստուէր երթալ հարցը-
նել իրեն թէ ինքն ո՞վ և ո՞ւրտեղացի է .

բայց կոչնականաց ուրախութեանն արդելք
ըլլալէն վախճալով ետ կը քաշուէր : Երեք
քառորդէ 'ի վեր խեղճ ծերունին անդա-
դար կ'երգէր և քնար կը դարնէր . վերջա-
պէս խնդրեց որ քիչ մը հանգիստ առնէ .
գաւաթ մը գինի խմեց , լարեց քնարն ու
նորէն սկսաւ երգել .

Խօշութիւն է սէր աշխարհի .

Եւ մարդ հարեալ յայն կաթողի

Ձերդ ապիկար շամբ տատանի ,

Ու 'նդ իւր նեցկին տապալ դընի :

Այս խօսքերը դուիցերական անոյշ եղա-
նակով կ'երգէր երածիշտն իր խաղուն ձայ-
նովն , և այնպէս աղդեցութիւն ըրին , որ ա-
մէնքը միաբերան « Արկնէ , կրկնէ » աղա-
ղակեցին , և ծափահարութեանց թնդմա-
նէն վերջը՝ լռութիւնը պատեց :

Երբ ծերունին սկսաւ երգը կրկնել , ա-
շուրներն արցունքէն ուռած կ'ըսէր Քէորդ
մտքէն . — « Ո՛վ Աստուած իմ , ի՞նչ ըսեմ
այս եղածներուն . կը ճանչնամ այս եղա-
նակը . այս խօսքերը բիւր անգամ հօրս
բերանը լսած եմ . այս երգն ինքը շինած
է . այս ծերունին . . . ո՛վ Տէր . . . չէ , ան-
կարելի է . սակայն որո՞ւ սորվեցուց ար-
դեօք հայրս այս երգը » :

Երբոր երգը լմնցաւ , նորէն ծափերը
սկսան . բայց Քէորդ բան չէր լսէր ամե-
նեին . աներևոյթ ձեռքէ մը մղուած և

բաժնորին մօտեցաւ . — « Ո՛վ բարի ծերունի , ըսաւ սիրտն ելած , ո՛վ ես դու . ուսկի՞ց կու գաս » : Երաժիշտը սլաղ մնալով այսպիսի յանկարծական հարցմունքէ մը , պատասխանեց վախով . — « Քշուառ մըն եմ ես . աշխարհիս վրայ ինծմէ զատ մէկը չունիմ որ ինծի օգնէ , և կ'աշխատիմ երգերովս օրուան հացս գտնալ . մի վռնտեր դիս : — Անունդ ինչ է . ո՛ւր ծնած ես , հարցուց Քէորդ անհամբերութեամբ : — Ինչո՞ւ անունս կ'ուզես , բարեկամ . մէկու մը չարիք ըրած չունիմ : — Ա՛տղաչեմ ըսէ անունդ , շատ կը փափագիմ դիտնալ : — Անունս Պետրոս Լանկ է . հնչմունքէս ալ կ'իմանաս որ Զուխերացի եմ : — Պետրո՛ս Լանկ , երկինք . կնոջդ անունը Ատտարինէ չէ՞ , իր երկիրը դինքը փռքաջան չէ՞ն կանչէր : — Շատ տարիէ 'ի վեր երկինքն է իմ ամուսինս . բայց դու ուսկի՞ց դիտես որ դինքը փռքաջան կը կոչէին : — Քէորդ անուամբ օրդի մ'ալ չունիս , զոր նայեմքերի իրիկուն մը հեղեղի մը մէջ կորսնցուցիր երբ հարսնիքէ մը դարձար , ուր քնար զարնելու գացեր էիր ինչպէս հոս : — Այն տղաս խղդուեցաւ ալիքներուն մէջ . երկինք առաւ զանիկայ . . . — Չէ , չէ , դեռ ողջ է այն տղադ . քու Քէորդդ , ո՛վ հայրիմ , ահաւասիկ բաղկացդ մէջ է » . և ինքիրմէ դուրս ելած ծերունւոյն գիրկը վազեց Քէորդ , որ այսպիսի անակնկալ ուրախութենէ մը զգացմունքը կորսնցուց :

Այս խօսակցութենէն ու դէպքէն կոչնականաց սիրտը շարժելով, սեղանէն ելլելով Պէորդին ու երաժշտին բողոքաբան առին : Պէորդ հօրը մարիլը տեսնելով՝ վախուձայն մ'արձրկեց . այն բաղմաթիւ կոչնականաց մէջ բժիշկ մ'ալ կար, որ սկսաւ մէկէն խեղճ ծերունւոյն խելքը գլուխը բերելու ջանալ, որ շուտով եկաւ . բերանը բացաւ ու առաջին խօսքն եղաւ . « Պէորդ, դո՛ւն ես » . կարծէր թէ կ'երազէ և պաղասալութեամբ իր չորս կողմն եղողներուն վրայ կը նայէր : Անխնալով բժիշկն որ այս յանկարծական դէպքը վնաս մը չբերէ իրեն, աղաչեց Մարտինոսի որ խուց մը տայ որ պառկեցընէ դինքը, և Պէորդ իր սենեակներէն մէկուն մէջ տարաւ դհայրը :

Շուտով վրայ եկաւ Պետրոս և խաղաղ իրիկուն մը անցուց : Պէորդ ապահով ըլլալով իր հօրը կենաց վրայ, կոչնականաց սրահն իջաւ և անոնց ըրած բարեմաղթութիւններն ընդունեցաւ : Հաղիւ կրնար սանձել Պէորդ իր հայրը գրանալուն ուրախութիւնը՝ զոր երկար առեն մեռած կը կարծէր :

Երկրորդ օրը Վեորդ հօրը խուցը տա-
րաւ զՄարտինոս , և անոր առողջութեա-
նը վրայ ապահով ըլլալով և թէ ալ վտանգ
չկար , աղաչեց որ պատմէ հեղեղէն վեր-
ջը հանգիստած դէպքերը : Պետրոս ու-
ղելով զորդին գոհ ընել , այսպէս սկը-
սաւ պատմել . — « Նաւակնիս երբոր ջախ-
ջախեցաւ , ինչպէս գիտես , Աստարինէն
ու ես կարծեցինք որ ալիքներուն մէջ
խղդուեցար դու : Մէկ ձեռքով կնիկս
բռնած , մէկալով կը լողայի որ ցամաք ել-
լենք . և երբ կը ջանայի եղերքը հասնիլ ,
գլխուս սաստիկ հարուած մը առի , թե-
րեւս ծառի կոճղէ մը զոր հեղեղը կը տա-
նէր : Վերջապէս հազիւ կրցայ ափունքն
ելլալ մօրդ հետ , որ գրեթէ կէս մեռած
էր . աւաղին վրայ դրի զինքը , ձեռքս գըլ-
խուս տարի որ արիւնն աղբիւրի պէս կը
վազէր . առի թաշկինակս ու գլխուս պլլե-
ցի որ արիւնը չվաղէ . և սկսայ զմայրդ

հոգալ . բայց ի՞նչ կրնայի ընել այն մութին
մէջ : Չքեզ կորսնցընելուս մտածութիւնը
կտոր կտոր կ'ընէր սիրտս և սկսայ ամէն
կողմ վազելով զքեզ կանչել բարձրաձայն .
իմ աղաղակներս լերան վրայի կալուածա-
տէրերէն մէկ քանին լսեցին , որոնք արդէն
օգնութեան կու գային , և պատասխանե-
ցին որ քիչ մը սպասեմ . և քանի մը վայր-
կենէն վերջը , տեսայ որ խել մը արք և
կանայք հետերնին առած լապտեր , կտա-
ւէ զգեստ , ուտելիք և ուրիշ հարկաւոր
բաներ՝ մեզի կու գային : Հարցուցին ուր-
տեղացի ըլլալս , ես ալ ըսի , ու խոստա-
ցան որ զիս հոգան : Անոնցմէ երկուքը շաւ-
կելով զՎատարինէն սկսան տանել . ես ալ
հազիւ հազ դանդաղաբայլ ետենէն կ'եր-
թայի : Չմեզ այն կալուածներէն մէկը ի-
ջուցին , ուր մեծ կրակ մը վառած էր , և
այնպիսի հոգով խնամեցին զիս , որ երբէք
մտքէս պիտի չելլայ : Շատ ուշ Վատարի-
նէի զգացմունքը վրան եկաւ . բացաւ ա-
չուրները , ճանչցաւ զիս և խոր հառա-
չանքներ արձրկեց : Երկու շաբթու չափ
այն տունը կենալէն վերջը , երբ բժիշկն
ըսաւ որ անվտանգ կրնայինք ուրիշ տեղ
երթալ , որոշեցինք որ բաժնուինք այն բա-
րերար մարդիկներէն որոնք այնպէս գութ
ցուցուցեր էին վրանիս : Բայց ո՞ւր եր-
թայինք . իմացանք որ խեղճ տնակնիս հի-
մնովին կործանած էր և ցանկն ալ այնպէս
աւրուած , որ և ոչ տեղն իսկ կրնայինք

ճանչնալ : Բժիշկն որ մեր խեղճութիւնը
կը տեսնէր , վրան առաւ մեր վիճակն ու
զմեղ խոստացաւ յանձնել այն դեղագործին
որուն շատ անգամ խոտ ու արմատ կը
ծախէի . այն ատեն ըսինք որ դեռ քանի մը
օր ալ սպասենք : Բժշկին ըսածն յաջողեցաւ .
դեղագործը քաղաքը տուն մը գնած
էր , և առաւ զմեզ իր քովը՝ զիս ծառայի
տեղ և Աստարինէն ալ կտաւագործի . մէկէն
իր տունը գացինք : Այս բարի մարդը
շատ մարդասիրութեամբ վարուեցաւ
հետերնիս , և մեր վիճակը մեզի քաղ-
ցրացընելու համար ձեռքէն եկածն ըրաւ .
պղտի գաւթի մը ծայրը խուց մը տուաւ
մեզի , և ամէն օր ապրելու համար պէտք
եղածը կու տար : Ամառը լեռներու վրայ
խոտ և արմատ փնտռելու կ'երթայի ես ,
իսկ ձմեռը դեղագործութիւն կ'ընէի . Աս-
տարինէ ալ տանը կտաւները կը գործէր .
ասդիէն անդիէն եղած յանձնարարու-
թիւնները կը կատարէր , և իր գործու-
նէութեամբն ամենուն սիրելի կ'ըլլար ու
բուն որ ծառայութիւն մը ընելու ըլլար :

» Ասանկով քիչ մը կարգի մտան բա-
ներնիս , և թէպէտ երջանկութեամբ չէինք
ապրէր , բայց գոհ էինք . այն գաւառին
մէջ ասդիս անդին հարցուցինք քու վրադ ,
սակայն բան մը չկրցանք իմանալ , և դքեղ
մեռած դրինք մաքերնիս : Քանի մը տարի
քաղաքը կենալէն վերջը , մկանացաւու-
թենէն բռնուեցայ , որ յաճախ սաստիկ

ցաւ կը պատճառէ ինձի . և որպէս զի թը-
շուառութիւններս կատարեալ ըլլան , Ատ-
տարինէ ալ անկողին ինկաւ , և տարի մը
նեղուեցաւ սաստիկ կուրծքի հիւանդու-
թեամբ , որ զինքը վերջապէս գերեզման ի-
ջեցուց : Ա՛լ բեռն եղաւ ինձի այս կեան-
քը , կորսնցընելով աշխարհիս մէջ ունե-
ցած բոլոր սիրելիներս :

» Ատտարինէին մահուանը վրայ հինգ
տարի անցաւ , և ես դեռ գեղազործու-
թիւն կ'ընէի : Գեղազործը ծերանալով
անդրանիկ տղուն թողուց իր արուեստը ,
որն որ երկայն ճամբորդութենէ դարձած
էր գիտութիւն սորվելու գացած ըլլալով :
Ան ատեն բաներս փոխուեցան . յիսու-
նը հինգ տարեկան էի , և հիւանդութեանս
պատճառաւ չէի կրնար լեռը խոտ փնտռե-
լու երթալ . չուղելով ծանրանալ այն ըն-
տանեաց , իմացուցի անհանգստութիւնս
իմ առջի տիրոջս , որ հասկընալով միտքս
ըսաւ որ գեղ երթամ , և տեղ ալ տուաւ
ինձի այն տանը մէջ ուր իր հին ծառանե-
րէն մէկը կը բնակէր : Այս տունը գեղա-
գործինն էր զոր այն ծառային տուած էր
թեթեւ վարձքով մը . և որովհետեւ շատ
խուցերը անոր պէտք չէին , անոնցմէ մէկը
եւս առի : Գեղազործը գլխովով վրաս , ա-
մէն ամիս պղտի գումար մը գրամոյ կը
խրկէր . ես ալ վրան աւելցընելով առա-
ջուց ըրած խնայութիւններս , բաւական
աղէկ կ'ապրէի :

» Գեղին աւագերէցը շատ բարիք ըրաւ ինծի, և որովհետեւ քաջ երաժիշտ էր, երբեմն երբեմն իրեն կ'երթայի ժամ մը երաժշտութիւն սորվելու. ասանկով առջի արուեստս նորէն ձեռք առի: Մէյ մ' ալ օր մը այս առարինի հովիւը քնար մը ընծայեց ինծի, զոր ինծի համար դներ էր. ասանկով ապահովցաւ ապագայ վիճակս: Հաղիւ թշուառութիւններս սկսայ մոռնալ, յանկարծ դեղադործին որդիէն նամակ մը եկաւ որով կ'իմացընէր թէ իր հայրը մեռաւ, և թէ ալ օգնութեան չսպասեմ: Աս դոյժը բոլոր յոյսս փճացուց. ապրելու համար բաւական չէր ըրած պղտի խնայութիւններս, և ուրիշ ճար չգտայ բայց եթէ ասդիս անդին թափառիլ և տներուն առջև քնար դարնելով ու երգելով ապրուստս գտնել: Գեռ չորոշած այսպիսի աստանդական կեանք մը անցընելու, շատ տեսակ բաներ մտածեցի. բայց մէկն ալ չկրցայ ի դործ դնել: Սաստիկ նեղուած՝ եկեղեցի գացի և սուրբ սեղանոյն երկրպագելով, բացի ցաւերս Աստուծոյ առջին, որ իրեն ապաւինածներն երբէք չլքաներ, լալով աղաչեցի Բարձրելոյն որ խղճայ վրաս: Վերջապէս քիչ մը մխիթարուեցայ, և կարծեա թէ ներքին ձայն մը կը քաջալերէր զիս ըսելով որ խեղճութիւններս ալ պիտի լմնային:

» Եկեղեցիէն ելլելով աւագերէցին տունը գացի յայտնելու իրեն միաքս. չկրցաւ

խորհուրդ մը տալ . կը վախէր որ տարիքս
և տկարութիւնս արգելք կ'ըլլային դիտ-
մանս . բայց տեսնելով որ հաստատուն էի
մտքիս վրայ , երկու սկուդ և աղօթագիրք
մը տուաւ ինծի և շատ բարեմաղթութիւն
ընելով ըսաւ . — « Քու տարուօրդ մարդն
խմացած է թէ խաբեբայ է աշխարհքիս
օգնութիւնը և թէ ճշմարիտ օգնութիւնը
երկնքէն կու գայ . անոր համար Աստուծոյ
վրայ դիր բոլոր յոյսդ և աստուածային
օգնութիւնը միշտ խնդրէ . ինքը մեղմէ ա-
ղէկ գիտէ մեզի պէտք եղածները » :

» Երկրորդ օրը ճամբայ ելայ քնարս ու
աղօթագիրքս միայն հետս առած , և սկը-
սայ այն թափառական կեանքը ուսկից շատ
կը նեղուէի : Սակայն Աստուած անկէ ալ
մխիթարութիւններ հանեց ինծի որոնց
յոյս չունէի . ուր որ կ'երգէի , ամէնքը կը
վաղէին մօտիկ ընելու և ստակ կու տային .
և երբ գիշերը կը կոխէր , միշտ գլուխս
հանգչեցընելու տեղ մը կը գտնէի :

» Իրիկուն մը տան մը առջև երգելու ա-
տենս , աղջիկ մը պատուհանէն ստակ նե-
տեց ինծի թղթի մէջ պլլած . առի դայն
չնորհակալ ըլլալով ու սկսայ ճամբաս ա-
ռաջ տանիլ . և ան օրը շատ երգելէս յոգ-
նած պանդոկս դարձայ : Պարպեցի քսակը
վաստրկածս համրելու համար . բացի ինծի
նետուած զանազան թղթերը , և մէյ մ' ալ
տեսնեմ որ այն տղուն նետածին մէջ տռչ-
գալ մը կար . « Հոս սխալմունք մը եղած

պիտի ըլլայ , ըսի մտքէս . վասն զի ո՞վ
լսած է տուգադ մը տալ մէկ երկու կտոր
երգերու համար . թաղաւորը միայն այս-
պէս բան կրնայ ընել . պէտք է տիրոջը
դարձընել ասիկայ » :

» Մէկէն վաղեցի այն տունն ուսկից տը-
ղան նետած էր տուգադը . զարկի դուռն
ու բացին , երբ ըսի գալուս պատճառը ,
գացին մէկէն կանչեցին զտանուտէրն որ
արուեստով փաստաբան էր : — « Բարի
մարդ , աղաղակեց երբ տուգադը տուի ,
այս գործքովդ յայտնեցիր սրտիդ ազնւ-
ւութիւնը . աղջկանս սխալմունքովը չես
ուղեր վատըկիլ , որ փողի տեղ տուգադ
նետեր է : Մենք գրեզ չճանչնալով և
միանգամայն թէ ինչպէս պիտի գտնէինք
գրեզ այս մեծ քաղքիս մէջ , յուսահատե-
ցանք տուգադին վրայ . և ահաւասիկ դու
բարեսրտութեամբդ մեզի կը դարձընես :
Որովհետեւ ասանկ հաւատարիմ մարդ ես ,
քեզի կը շնորհեմ տուգադը , որ յիշեցընէ
քեզի այդ բարի գործքդ » : Սկզբան յանձն
չառի , բայց չկրցայ դէմ դնել պատուա-
կան փաստաբանին , որ բռնի երեկոյեան
կերակուրի ալ կը ստիպէր զիս կենալ :

» Այսչափ սիրոյ նշաններէն շփոթած ,
չէի գիտէր ընելիքս : Արդէն օրը մթննալ
սկսեր էր և շատ ճամբայ պէտք էր ընէի
պանդոկս հասնելու համար . վերջապէս
որոշեցի որ կենամ . հարցուցին հայրենիքս
և ընտանիքս , ես ալ ընթերելով կը պա-

տասխանէի հարցմունքներնուն : Ասկէ տի-
կինն առիթ առնելով ըսաւ որդւոցը թէ
պէտք է զեղծանիլ աշխարհքիս բարիքնե-
րէն : Ընթրիքէս վերջը մնաք բարովս տուի
այն աղնիւ ընտանեաց , որ դեռ շնորհքներ
ալ ըրին ինծի , և երախտագիտութեամբ
լցուած բաժնուեցայ իրենցմէ :

» Այսպէս շատ ամիս անցուցի Քերմա-
նիոյ մէկ մասը և Զուլիցերի պտըտելով , և
թէպէտ միտքս հաստատ դրեր էի որ դու
հեղեղին մէջ կորսուած ես , սակայն ան-
դադար քու վրայօքդ ասդիս անդին կը
հարցընէի : Վերջապէս եկայ այս քաղաքն
ուր Աստուած վերջ տուաւ թշուառու-
թեանցս , վասն զի գտայ նորէն իմ որդիս
զոր միշտ կու լայի » :

Այս խօսքերուն Մարտինոս գրկեց Պե-
տրոս և ըսաւ որ ալ հոգ չընէ . վասն զի
Գէորգին պանդոկին մէջ ըրած բարեկար-
գութեանց համար , պարտական էր դիմքը
ընդունիլ . իսկ Պետրոս լալով շնորհա-
կալ եղաւ պանդոկապետին : Քիչ ատե-
նէն հիւանդութիւնն ալ բոլորովին ան-
ցաւ , ու սկսաւ քնար զարնել և երգել Ռա-
կի-Արևակ պանդոկն եկող օտարականնե-
րուն :

Այսպէս երջանիկ ծերունին հանգիստ
կեանք մը անցուց որդւոյն քով , որուն աչ-
քը միշտ հօրը վրան էր : Գէորգին խնամք-
ներովը Մարտինոսի պանդոկը այնպէս
հռչակուեցաւ , որ շատերը ինչուան Գէոր-

դին նամակ կը գրէին ու զինքը մեծամեծ
քաղաքներ կը կանչէին իրենց քով . բայց
Պէտրոք շնորհակալ ըլլալով անոնց՝ յանձն
չառաւ թողուլ զՄարտինոս . և սկսաւ
կրկնապատիկ ջանքով անոր շահուն համար
աշխատիլ :

Պետրոս դեռ չատ տարի ալ ապրեցաւ .
և ստէպ երջանիկ ծերունին առնելով պա-
տէն իր լռիկ քնարը , կը սկսէր երգել
միատեղ .

Խօլութիւն է սէր աշխարհի .

Եւ մարդ հարեալ յայն կաթողի

Ձերդ ապիկար շամբ տատանի ,

Ու 'նդ իւր նեցկին տապալ զընի :

Ոսկի-Արևակը զանազան աշխարհքէ ճամ-
բորդներուն ժամադրութեան տեղն եղաւ .
բայց ևս առաւել թշուառ աղքատաց ա-
պաստանարան , որոնք հոն մեծ խնամոց
կը հանդիպէին . և Պէտրոք իր ողորմու-
թիւններն աւելի շատցուց , ուղեւով փո-
խարինել Աստուծոյ իրեն ըրած բարիքնե-
րուն , որ յետ այնչափ թշուառութեանց և
ղրկմանց , վերջապէս սլարգւեց իրեն ան-
դորր կեանք , և քան զայն աւելի՝ իր հայ-
րը , որ աղբիւրն էր իր երջանկութեանը :

Յ Ա Ն Կ

ՋԿՆՈՐՍԻՆ ՀԻՒՂԸ	4
ՈՐԴԵԿՈՏՈՐ ՄԱՅՐ ՄԸ	69
ՄԱՆՐԱՎԱՃԱՌԻՆ ԱՂՋԻԿԸ	99
ԱԼՊԵԱՆՑ ԽՐՃԻԹԸ	177

